

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ЗАХИСТ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ
ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОРОЖНЬО-
ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Науково-практичний посібник

**Київ
2025**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАХИСТ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ
ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОРОЖНЬО-
ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Науково-практичний посібник

Київ
2025

Авторський колектив:

Грібов М. Л. – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ;

Чернявський С. С. – доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ;

Вознюк А. А. – доктор юридичних наук, професор, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ;

Червінський В. В. – доктор філософії в галузі права, старший інспектор сектору організації служби освітньої безпеки Головного управління Національної поліції у Вінницькій області

Рецензенти:

Мельничук О. Ф., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри публічно-правових дисциплін факультету права, публічного управління і менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

Шевчишен А. В., доктор юридичних наук, професор, заступник начальника Головного слідчого управління – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення Національної поліції України

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 22 листопада 2024 року (протокол № 10)

3-386 **Захист прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні [Текст] : наук.-практ. посіб. / [авт. кол.: М. Л. Грібов, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк, В. В. Червінський]. – Київ : НАВС, 2025. – 167 с.**

У посібнику висвітлено актуальні питання захисту прав і законних інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні. Висвітлено зміст і правові засади надання професійної правничої допомоги (з алгоритмами дій адвоката-представника за різними типами його взаємодії зі слідчим). Окреслено кримінально-правову кваліфікацію кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням Правил безпеки дорожнього руху й експлуатації автотransпортних засобів. Систематизовано положення законодавства, на які доцільно посилалися потерпілому як цивільному позивачу в кримінальному провадженні, розроблено рекомендації щодо їх використання в суді.

Видання призначене для адвокатів, слідчих, прокурорів, викладачів, курсантів, студентів, ад'юнктів й аспірантів закладів вищої освіти.

УДК 343.121.4:343.346(076)

© Грібов М. Л., Чернявський С. С., Вознюк А. А.,
Червінський В. В., 2025

© Національна академія внутрішніх справ, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОРОЖНЬО- ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	8
1.1. Зміст і правове регулювання захисту прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні	8
1.2. Організаційно-тактичні засади захисту прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо- транспортної пригоди в кримінальному провадженні	22
1.3. Кримінально-правові основи захисту прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні	29
Головні тези розділу 1	51
РОЗДІЛ 2. ЗАХИСТ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	56
2.1. Захист прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на початковому етапі досудового розслідування	56
2.1.1. Загальні особливості надання професійної правничої допомоги потерпілому від дорожньо- транспортної пригоди на початку досудового розслідування.....	57
2.1.2. Надання професійної правничої допомоги потерпілому від дорожньо-транспортної пригоди під час огляду місця події	62
2.1.3. Захист прав і законних інтересів потерпілого під час збирання речових доказів та відеозаписів дорожньо-транспортної пригоди.....	67
2.1.4. Захист прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в частині медичного освідчування водіїв транспортних засобів	74

2.1.5. Захист прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди під час проведення первинних допитів	77
2.2. Захист прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на подальшому етапі досудового розслідування	82
2.2.1. Загальні особливості захисту прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на подальшому етапі досудового розслідування	82
2.2.2. Процесуальні аспекти захисту прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на подальшому етапі досудового розслідування	85
2.2.3. Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди під час проведення допитів на подальшому етапі досудового розслідування	87
2.2.4. Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди під час слідчого експерименту	91
2.2.5. Пошуковий (детективний) компонент діяльності представника потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на подальшому етапі досудового розслідування	99
2.3. Інститут використання спеціальних знань у кримінальному провадженні як інструмент захисту прав і законних інтересів потерпілого від ДТП	101
Головні тези розділу 2	120
РОЗДІЛ 3. ЗАХИСТ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ В СУДІ	127
3.1. Кримінальні процесуальні й організаційно-тактичні засади захисту прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в судовому провадженні	127
3.2. Захист прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди як цивільного позивача в кримінальному провадженні	136
Головні тези розділу 3	151
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	154

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДТП	– дорожньо-транспортна пригода
ЄРДР	– Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС	– Європейський Союз
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
КК України	– Кримінальний кодекс України
КПК України	– Кримінальний процесуальний кодекс України
КУпАП	– Кодекс України про адміністративні правопорушення
МТСБУ	– Моторно-транспортне страхове бюро України
НСРД	– негласні слідчі (розшукові) дії
ОРД	– оперативно-розшукова діяльність
ПДР	– Правила дорожнього руху
СРД	– слідча (розшукова) дія
ЦК України	– Цивільний кодекс України
ЦПК України	– Цивільний процесуальний кодекс України

ПЕРЕДМОВА

Проблема травмування та загибелі людей через злочинні порушення Правил дорожнього руху й експлуатації транспортних засобів в Україні та світі набуває дедалі більшої актуальності через неухильне збільшення кількості автомобілів і водіїв, масове застосування індивідуального електротранспорту, інтенсифікацію дорожнього руху. Важкі травми, яких зазнають жертви ДТП, часто призводять до миттєвої загибелі постраждалого або ж болісної смерті впродовж певного періоду після події, що фактично є позбавленням людини права на життя.

За даними Центру відвернення травматизму та контролю за ним (Center for Injury Prevention and Control), щороку на автошляхах гине близько 1,35 млн осіб, щодня – майже 3700 осіб. Нині ДТП є основною причиною смерті дітей і молодих людей віком від 5 до 29 років¹.

В Україні абсолютні показники травмування та загибелі людей унаслідок злочинних порушень Правил дорожнього руху надто високі. Упродовж 2023 року зафіксовано 23 642 ДТП з потерпілими (це на 26,9 % більше, ніж 2022 року, коли було зареєстровано 18 628 ДТП), загинули 3053 особи, 29 502 особи було травмовано (показники 2022 року становили 2791 та 23 145 – відповідно). У 942 випадках (із загальної кількості ДТП) було встановлено, що порушники Правил дорожнього руху перебували в стані сп'яніння (2022 року – 790). Автомобільні аварії за участю нетверезих водіїв 2023 року спричинили смерть 96 осіб і травмування понад 1226 осіб (2022 року ці показники становили 91 та 1000). Протягом 2023 року потерпілими від ДТП стали понад 4538 дітей, 175 з яких загинули (відповідні показники 2022 року становлять 3100 та 125)².

В умовах сьогодення через війну в Україні навантаження на оперативних працівників, слідчих, експертів і прокурорів значно збільшено, адже вбивства та каліцтво десятків тисяч українців унаслідок бойових дій та актів терору має бути належно задокументовано й розслідувано, що потребує колосальних

¹ Road traffic injuries and deaths – A global problem. 2023. URL: <https://www.cdc.gov/injury/features/global-road-safety/index.html>.

² Статистика ДТП в Україні. *Патрульна поліція*: [сайт]. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/>.

зусиль правоохоронних органів. Водночас оперативні підрозділи, органи досудового розслідування та прокуратура повинні забезпечувати активну протидію організованій злочинності, яка на тлі війни зміцнює свої позиції та поширює вплив на всі сфери життя.

Унаслідок окреслених факторів знизилася ефективність діяльності правоохоронних органів з розслідування кримінальних правопорушень, відкритих за фактами дорожньо-транспортних пригод. Унаслідок цього часто неможливо забезпечити виконання завдань кримінального провадження, передбачених у ст. 2 КПК України, оскільки кримінальні провадження закривають із формальних підстав, а для доведення вини особи, яка спричинила ДТП, бракує доказів. У такому разі порушуються права потерпілих від дорожньо-транспортних пригод, які не лише позбавляються компенсації за спричинену моральну та матеріальну шкоду, а й отримують додаткову моральну травму через фактичну несправедливість, яка за суто формальними ознаками є цілком законною.

Виправлення цього становища полягає не лише в удосконаленні роботи органів досудового розслідування та прокуратури, а й у забезпеченні ефективності захисту прав і законних інтересів потерпілого від ДТП професійним адвокатом. Інститут представництва потерпілого наразі можна розглядати як одну з важливих гарантій забезпечення виконання завдань кримінального провадження у справах досліджуваної категорії.

Посібник призначений для адвокатів, які обрали своєю спеціалізацією надання правничої допомоги потерпілому в кримінальному провадженні, відкритому за фактами ДТП. Видання буде корисним для слідчих і прокурорів, які спеціалізуються на розслідуванні кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху й експлуатації транспортних засобів. Послугуючись матеріалами посібника, особи, які стали жертвами ДТП, зможуть самостійно захищати свої права та законні інтереси на досудовому розслідуванні й у суді. Сподіваємося, що зазначену працю буде використано в освітньому процесі закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку фахівців за спеціальностями «Право» та «Правоохоронна діяльність».

Висловлюємо щирі вдячність усім працівникам поліції та адвокатам, які, попри зайнятість і напружену роботу, взяли участь в опитуванні з метою перевірки обґрунтованості положень посібника.

РОЗДІЛ 1

ОСНОВИ ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1. Зміст і правове регулювання захисту прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні

Особа, яка отримала тяжке (або нетяжке) тілесне ушкодження під час ДТП, спричиненої протиправними діями інших осіб, у кримінальному праві та процесі розглядається як потерпілий, а в кримінології – як жертва злочину. Прямого офіційного юридичного визначення потерпілого немає, а ні в КК України, а ні в КПК України, а ні в будь-якому іншому законодавчому акті.

Зауважимо, що ч. 1 ст. 55 КПК України містить не визначення поняття «потерпілий», а лише перелік осіб, які можуть мати статус потерпілого в кримінальному провадженні¹. До таких осіб законодавець відносить, насамперед фізичну особу, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди².

Тому повне розуміння кримінального процесуального поняття «потерпілий» може бути сформоване лише на ґрунті комплексного аналізу наведеної та інших норм ст. 55 КПК України³.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Крім того, статус потерпілого в кримінальному провадженні може мати юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Ці категорії осіб як потерпілі в кримінальному провадженні в межах цього посібника не розглядаються.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Зі змісту ч. 2, 3 цієї статті чітко вбачається, що особа з-поміж окреслених категорій набуває статусу потерпілого лише в разі подання нею відповідних заяв (або про вчинення щодо неї кримінального правопорушення, або про залучення її до провадження як потерпілого). Альтернативним шляхом отримання такого статусу є реалізація слідчим, прокурором свого права визнати особу потерпілою за її письмовою згодою (ч. 7 ст. 55 КПК України)¹.

Окрім осіб, зазначених у ч. 1 ст. 55 КПК України, потерпілим у кримінальному провадженні може бути визнаний один з близьких родичів чи членів сім'ї особи, якій вчиненням злочину заподіяно смерть або фізичний стан, що унеможливило подання нею відповідної заяви (ч. 7 ст. 55 КПК України)².

З аналізу положень кримінального процесуального закону вбачається, що потерпілий – це процесуальний статус особи в кримінальному провадженні, якого вона набуває з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення (або заяви про залучення її до провадження як потерпілого) чи визнання її потерпілим слідчим, прокурором (за її письмовою згодою). До цього моменту особа, якій вчиненням кримінального правопорушення було завдано шкоди, може розглядатися як потерпілий у кримінально-правовій площині або як жертва злочину – у кримінологічній.

Загиблий унаслідок вчинення злочину проти безпеки дорожнього руху є потерпілим з погляду кримінального права та жертвою злочину в кримінологічному розумінні. Проте він не може мати статусу потерпілого в кримінальному провадженні. Особа, травмована в результаті злочинної ДТП, безумовно, є її жертвою з моменту отримання тілесних ушкоджень, а процесуального статусу потерпілого вона набуває лише з моменту подання відповідної заяви або визнання її потерпілою згідно з процесуальним рішенням слідчого, прокурора. Набуття цього статусу не змінює того, що потерпілий є жертвою ДТП у кримінологічній площині. Адже жертвою злочину може бути

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Там само.

лише людина, а потерпілим може бути як людина (фізична особа), так і юридична особа¹.

У ст. 56 КПК України встановлено перелік прав потерпілого – з розмежуванням їх на такі, що охоплюють весь період кримінального провадження, такі що можуть бути реалізовані на стадії досудового розслідування або на стадії судового розгляду².

Відповідно до ч. 1 цієї статті впродовж кримінального провадження потерпілий має право:

1) бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені цим Кодексом;

2) знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування;

3) подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду;

4) заявляти відводи та клопотання;

5) за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла;

6) давати пояснення, показання або відмовитись їх давати;

7) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому цим Кодексом;

8) мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитись від його послуг;

9) давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє

¹ Ладанівська Н. І. Розмежування дефініцій: «потерпілий від кримінального правопорушення» та «жертва кримінального правопорушення» *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 48. С. 70–73. (Серія «Юриспруденція»). DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.48.15>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження;

10) на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом;

11) знайомитись із матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у порядку, передбаченому цим Кодексом, у тому числі після відкриття матеріалів згідно зі ст. 290 цього Кодексу, а також знайомитись з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття провадження;

12) застосовувати з додержанням вимог цього Кодексу технічні засоби під час проведення процесуальних дій, у яких він бере участь;

13) одержувати копії процесуальних документів і письмові повідомлення у випадках, передбачених цим Кодексом;

14) користуватись іншими правами, передбаченими цим Кодексом¹.

На всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритись із підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення (ч. 4 ст. 56 КПК України)².

Частина 2 цієї статті встановлює, що під час досудового розслідування потерпілий має право:

1) на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим;

2) отримувати від уповноваженого органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію;

3) подавати докази на підтвердження своєї заяви;

4) брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитись із протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, здійснених за його участю;

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Там само.

5) отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, після закінчення досудового розслідування¹.

У ч. 3 ст. 56 КПК України зазначають, що під час судового провадження в будь-якій інстанції потерпілий має право:

1) бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду;

2) брати участь у судовому провадженні;

3) брати участь у безпосередній перевірці доказів;

4) підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення;

5) висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання обвинуваченому, а також застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;

6) знайомитись із судовими рішеннями, журналом судового засідання й технічним записом кримінального провадження в суді;

7) оскаржувати судові рішення в порядку, передбаченому цим Кодексом².

Зауважимо, що крім прав у потерпілого в кримінальному провадженні є й законні інтереси. На відміну від прав, вони не регламентуються нормами закону, а вбачаються з цих норм. Потерпілий зазвичай зацікавлений у притягненні до відповідальності особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, яким йому заподіяно шкоду. Однак таке притягнення не може бути правом потерпілого, це його законний інтерес.

Реалізація цього інтересу здебільшого залежить від слідчого, прокурора, для яких встановлення винної в ДТП особи та притягнення її до кримінальної відповідальності є обов'язком.

Водночас слідчий і прокурор мають забезпечити застосування до потерпілого від ДТП належної правової процедури, до змісту якої належить і забезпечення можливості реалізації потерпілим його процесуальних прав.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Там само.

Проте, як свідчить практика, за відсутності ініціативи потерпілого права, передбачені ст. 56 КПК України, часто залишаються нереалізованими¹. Адже кримінальний процесуальний закон навіть не встановлює обов'язку сторони обвинувачення роз'яснити їх потерпілому. Законодавець обмежився лише тим, що зобов'язав слідчого повідомити останньому ці права.

Сьогодні поширеними є випадки, коли прокурор і слідчий не виявляють ініціативи не лише в забезпеченні прав потерпілого від ДТП, а й активності в притягненні до відповідальності особи, винної у вчиненні кримінально-протиправного порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів.

Отже, через брак фахових юридичних знань у галузі кримінального права та процесу потерпілий від злочинної ДТП потребує стороннього захисту своїх прав і законних інтересів. І законодавець дає йому таку можливість.

Частина 1 ст. 58 КПК України передбачає, що потерпілого в кримінальному провадженні може представляти представник – особа, яка в кримінальному провадженні має право бути захисником. Відповідно до норм ст. 45 КПК України, захисником (і представником потерпілого) у кримінальному провадженні може бути лише адвокат, відомості про якого внесено до Єдиного реєстру адвокатів України та стосовно якого в цьому реєстрі не містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю².

Стаття 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає поняття:

«адвокат» (фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом);

«адвокатська діяльність» (незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту);

«представництво» (вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Там само.

судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні)¹.

Захист прав і законних інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні на професійній основі може здійснювати лише адвокат, який є його представником (за винятком тих випадків, коли сам потерпілий є фахівцем у галузі права й має компетенції, що дають йому змогу обходитись без адвоката-представника). Однак і в таких випадках потерпілому від ДТП зазвичай потрібна стороння допомога. Адже через особисте емоційне ставлення до події та наслідків злочинного порушення правил дорожнього руху він не в змозі раціонально оцінити ситуацію та виважено підійти до питань організації й тактики захисту своїх прав і законних інтересів.

Слідчий і прокурор також є фахівцями в галузі права, але їх професійна діяльність не має основним завданням забезпечення прав і законних інтересів потерпілого. Таке забезпечення є лише корисним додатковим ефектом у разі продуктивного виконання ними завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України².

Аналіз норм КПК України та їх практичного застосування дає змогу стверджувати про існування двох суб'єктів представництва потерпілого в кримінальному провадженні – представник (ст. 58) та законний представник (ст. 59)³.

Необхідність залучення останнього до кримінального провадження виникає, коли потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною.

У чинних законодавчих актах термін «законні представники» вживають як родове поняття, до якого належать батьки, усиновителі, батьки-вихователі, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, патронатні вихователі, представники закладів,

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

³ Там само.

які виконують обов'язки опікунів, піклувальників. Для запобігання порушенню законних прав та інтересів потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, які не можуть самостійно реалізовувати свої права, законодавець передбачив додаткові можливості дотримання їх прав за допомогою участі в провадженні законних представників¹. Цей вид діяльності потрібно окреслювати як «законне представництво».

Представництво ж потерпілого має іншу природу. Його пов'язують з одержанням адвокатом (єдиним можливим суб'єктом такої діяльності) процесуальних повноважень іншої особи та їх реалізацією під час провадження кримінального судочинства². Таке делегування здійснюється на умовах договору за ініціативою потерпілого зазвичай у зв'язку з тим, що він потребує надання кваліфікованої правничої допомоги (через відсутність відповідних компетенцій або зайнятість важливішими справами). Адвокат, залучений до представництва інтересів потерпілого, є суб'єктом юридичної (кримінальної) процесуальної діяльності).

Отже, відповідно до зазначеного варто розмежовувати два види діяльності, пов'язані з реалізацією прав, обов'язків та інтересів потерпілого в кримінальному провадженні іншими особами, – «представництво» (юридична, правозахисна діяльність адвоката з надання потерпілому кваліфікованої правничої допомоги за ініціативою останнього) та «законне представництво» (діяльність, не пов'язана з наданням правничої допомоги).

У науковій літературі часто недостатньо чітко розмежовують функцію захисту в кримінальному провадженні з діяльністю адвоката – представника потерпілого щодо захисту прав та законних інтересів останнього в кримінальному провадженні³.

¹ Харченко С. В., Симчук А. С. Залучення законного представника у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх осіб. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2021. Т. 28. С. 142.

² Смельянов Р. О. Правове регулювання участі адвоката представника потерпілого у кримінальному провадженні. *Європейські перспективи*. 2020. № 7. С. 122. DOI: 10.32782/EP.2020.3.18.

³ Боняк В. О. Коломоець Ю. О. Проблема збалансованості процесуально-правового статусу потерпілого в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 4. С. 134. DOI: 10.31733/2078-3566-2018-6-130-134;

Забезпечення адвокатом-представником реалізації прав потерпілого в кримінальному провадженні полягає (з-поміж іншого) і в захисті цих прав. Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження складається з трьох основних підсистем: «1) механізму реалізації – засобів, що здатні створити умови для реалізації прав і свобод; 2) механізму охорони – засобів для профілактики порушень прав та свобод, а також утвердження правомірної поведінки; 3) механізму захисту – засобів, що сприяють відновленню прав, порушених неправомірними діями, а також настанню відповідальності особи, що допустила порушення охоронюваного права»¹.

Однак захист прав потерпілого є лише одним зі складників діяльності його представника. Тому ототожнення забезпечення права на захист (яке стосується підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру) та захисту прав потерпілого є невиправданим. Так само невиправданим є ототожнення таких суб'єктів, як захисник і представник потерпілого.

Адвокат, який надає правничу допомогу потерпілому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу, свідку, третій особі, щодо майна якої вирішується питання про арешт, – представник, який здійснює представництво, що є відмінним від захисту видом адвокатської діяльності та не має процесуального стосунку до забезпечення права на захист підозрюваному. Адвокат, який здійснює захист підозрюваного, захисник не повинен мати стосунку до надання правничої допомоги потерпілому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу, свідку. Адвокат – це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; захисник і представник – це різні

Рогатинська Н. З., Склярчук К. І. Особливості процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 183. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.1.28>; Машика В. П. Роль захисника у здійсненні представництва в кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 186–189.

¹ Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. С. 274.

суб'єкти кримінального провадження, які здійснюючи процесуальну діяльність та вступаючи в процесуальні відносини, надають правничу допомогу іншим учасникам кримінального провадження¹.

Отже, представництво потерпілого в кримінальному провадженні потрібно розглядати як різновид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні його прав і законних інтересів, за змістом є юридичною і здійснюється у формі професійної правничої допомоги².

Важливими елементами змісту представництва інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні є мета й завдання. Загалом мета досліджуваного виду представництва відповідає завданням, викладеним у ст. 2 КПК України³. У кожному разі вона полягає в реалізації прав, свобод і законних інтересів потерпілого від ДТП, а також забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду з тим, щоб той, хто вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286–288, 291, 415 КК України, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини⁴.

Реалізація цієї мети має здійснюватись через виконання низки завдань, що в кожному випадку є індивідуальними та залежать від того, яких саме результатів прагне домогтись потерпілий за результатами кримінального провадження. Аналіз практики дає змогу окреслити перелік основних завдань, що мають виконати адвокати в процесі представництва інтересів потерпілого від ДТП. До них належать: встановлення винного, доведення його вини; притягнення його до відповідальності за законом і відшкодування шкоди, що була заподіяна потерпілому кримінальним правопорушенням. Такі завдання стоять і перед

¹ Ємельянов Р. О. Правове регулювання участі адвоката представника потерпілого у кримінальному провадженні. *Європейські перспективи*. 2020. № 7. С. 128. DOI: 10.32782/EP.2020.3.18.

² Червінський В. В. Зміст представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 704–707. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/169>.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

⁴ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

слідчим та прокурором, які мають більше повноважень для їх виконання, ніж адвокат. Тому представник потерпілого виконує ці завдання в тісній взаємодії зі слідчим, прокурором.

Виконання зазначених завдань можливе лише в разі чітких дій адвоката, що є тими засобами, завдяки яким мета представництва інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні перетворюється на конкретний результат. Для такого перетворення зазначені дії повинні становити єдину систему. Отже, їх потрібно систематизувати за формами діяльності представника потерпілого.

Науковці виокремлюють дві форми діяльності адвоката (незалежно від того є він захисником чи представником) – процесуальну та непроцесуальну (поза процесуальну)¹. Загалом такий підхід є виправданим, однак для виконання завдання із систематизації дій представництва інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні він є занадто вузьким. Отже, доцільно розширити перелік форм такої діяльності відповідно до їх сутності.

Частина 3 ст. 93 КПК України передбачає, що потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів². Ці засоби збирання доказів, згідно з ч. 4 ст. 58 КПК України, може використовувати й представник потерпілого³.

Регламентація зазначених дій положеннями КПК України дає змогу віднести їх до категорії процесуальних.

Водночас порядок витребування адвокатом певних речей і документів КПК України не регламентує та не обмежує його у

¹ Заборовський В. В. Правова природа процесуальної та непроцесуальної форми діяльності адвоката щодо надання правової допомоги. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 362–366.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

³ Там само.

здійсненні інших дій, які не заборонені законом. Стаття 20 Закону України «Адвокатуру та адвокатську діяльність» дещо деталізує можливі дії адвоката зі збирання доказів. Зокрема, до професійних прав адвоката законодавець відносить: звернення з адвокатськими запитами до різних суб'єктів; ознайомлення з необхідними документами та матеріалами (крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом), що знаходяться в цих суб'єктів; збирання відомостей про факти, що можуть бути використані як докази, опитування осіб за їх згодою.

Законодавець не встановлює порядок, форму опитування осіб за їх згодою, не розкриває елементи «збирання відомостей про факти». Отже, вбачається, що значна кількість дій адвоката як представника потерпілого буде мати поза процесуальний характер.

У кримінальних провадженнях, пов'язаних з ДТП, представник потерпілого ще на місці події може здійснювати пошук свідків і отримання від них пояснень (шляхом опитування осіб за їх згодою); встановлення місць розташування камер зовнішнього спостереження (шляхом огляду прилеглої території). За допомогою власних технічних засобів представник може фіксувати обстановку на місці події, пошкодження транспортних засобів і дорожнього обладнання, розташування уламків, поведінку учасників ДТП. Якщо адвокат вступив у справу як представник потерпілого пізніше, то пошук свідків він може здійснювати шляхом розміщення відповідних запитів у місцевих групах у різноманітних соціальних мережах. У такий спосіб можна одержати й відео, зняте випадковими свідками.

У процесі досудового розслідування адвокат як представник потерпілого може вживати заходів з виявлення та документування незаконного впливу на свого клієнта і свідків.

Усі дії адвоката за своєю сутністю є пошуковими. Процесуально вони не регламентуються, як і заходи працівників оперативних підрозділів з пошуку та фіксації фактичних даних, необхідних для доказування в кримінальному провадженні. Цей бік діяльності оперативних підрозділів у підзаконних нормативно-правових актах отримав назву «оперативне супроводження кримінального провадження»¹.

¹ Грібов М. Л., Черняк А. М. Протидія злочинності оперативними підрозділами правоохоронних органів: поняття та зміст. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 37–51;

Аналогічній формі діяльності адвоката як представника потерпілого сьогодні бракує уваги. Пропонуємо іменувати її як пошукову (детективну) діяльність адвоката.

З нею щільно пов'язана й інша форма діяльності представника потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні. Зокрема, слідчі та оперативні працівники, залучені до розслідування ДТП, мають бути зацікавлені в активному збиранні доказів через опитування осіб, встановлення свідків, виявлення місць розташування камер зовнішнього спостереження тощо.

У певних випадках через різні причини (низький рівень підготовки, недбале ставлення до виконання обов'язків, відсутність особистої зацікавленості в результатах розслідування, брак часу) вони цього не роблять. Такі дії доводиться здійснювати представнику потерпілого. Адвокат також може інформувати представників сторони обвинувачення про бажаний перелік пошукових дій, рекомендувати та наполягати на їх здійсненні, надавати поради. Отже, представник потерпілого буде здійснювати не лише консультування слідчого та оперативних працівників, а й частково контролювати їх пошукову діяльність.

Консультації й контроль представника потерпілого за діями слідчого може поширюватись і на інші аспекти роботи останнього на місці ДТП та надалі. Зокрема, обов'язковим елементом контролю є відстеження правильності складання схеми ДТП, визнання свого клієнта потерпілим, внесення відомостей до ЄРДР з відповідною кваліфікацією.

Водночас обов'язковим об'єктом консультування та контролю з боку представника потерпілого має бути його клієнт, зокрема, щодо повідомлення страхової компанії про подію ДТП, отримання квитанцій про оплату лікування та придбання медичних препаратів, надання детальних показань слідчому.

Отже, ще однією формою діяльності представника інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні є консультативно-контрольна.

Досліджуючи зазначену діяльність, теоретично можна виокремити її аналітичну форму. Адже інформація, одержана під час збирання адвокатом доказів, у процесі спілкування зі

слідчим, вивчення матеріалів провадження та під час участі в проведенні слідчих (розшукових) дій, має бути систематизована та детально проаналізована. У такий спосіб можна виявити та усунути суперечності, неточності, невідповідності (а іноді й фальсифікації), що містяться в доказах та їх джерелах, спрогнозувати подальший розвиток подій і спланувати свої дії. Правильнішим є вміщення цих дій до змісту пошукової (детективної) форми представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні.

Щодо суто процесуальної діяльності представника потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні, то вона представляє сукупністю конкретних дій, що чітко визначені КПК України. Серед іншого, це участь в огляді місця події, слідчому експерименті, інших процесуальних діях, подання письмових зауважень до їх протоколів, різноманітних клопотань (про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, визнання особи потерпілим, тимчасовий доступ до речей і документів, проведення слідчих (розшукових) дій та експертиз; долучення доказів тощо), оскарження дій та бездіяльності слідчого тощо.

Значна частка проблем у кримінальній процесуальній діяльності представника потерпілого від ДТП зумовлена загальними проблемами правового регулювання процесуального статусу представника потерпілого та ефективності надання ним правової допомоги. Аналіз практики засвідчує, що представникові потерпілого від ДТП у процесі взаємодії зі своїм клієнтом, слідчим, прокурором і стороною захисту необхідно зважати на наявність цих проблем, а саме:

відсутність обов'язку слідчого щодо роз'яснення потерпілому його прав та обов'язків;

обмеження потерпілого в правах порівняно зі стороною захисту щодо залучення спеціалістів і проведення експертиз (відсутність у потерпілого та його представника права самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, зокрема й обов'язкової, а також звертатись з клопотанням про проведення експертизи до слідчого судді за наявності підстав, передбачених п.1 ч.1 ст. 244 КПК України, якщо потерпілий не може залучити

експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин тощо)¹;

відсутність у потерпілого та його представника права звертатись до слідчого судді, суду з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 160 КПК України²);

неврегульованість права потерпілого та його представника на невідкладний розгляд прокурором клопотання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

1.2. Організаційно-тактичні засади захисту прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні

Діяльність представника потерпілого від ДТП із захисту його прав і законних інтересів у кримінальному провадженні є складною та багатоаспектною. Тому вона об'єктивно потребує впорядкування шляхом формування конкретної мети та чітких завдань, визначення шляхів їх виконання, здійснення планування роботи та прогнозування її результатів. Тобто, представництво потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні має бути організованим, що зумовлює необхідність визначення його організаційних засад.

Формуючи такі засади, потрібно урахувати, що протягом кримінального провадження представник потерпілого від ДТП взаємодіє зі слідчим, прокурором, стороною захисту та низкою інших суб'єктів. Діяльність адвоката з надання професійної правничої допомоги особі, травмованій унаслідок ДТП (або родичу загиблого), може наражатись на опір учасників кримінального провадження та сторонніх осіб.

Зокрема, уже під час первинного огляду місця ДТП такий опір може мати місце з боку потенційного підозрюваного та залученого ним адвоката, родичів, знайомих. Він може виражатись у відверненні уваги представника потерпілого, слідчого та членів СОГ, відкритому чи таємному викраденні та знищенні речових доказів, спробі підкупу слідчого або впливу

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Там само.

на нього в інший спосіб, затягуванні процесу огляду місця події. Опір може чинити й зацікавлений слідчий (не допускати адвоката до огляду місця події, ігнорувати фіксацію окремих слідів кримінального правопорушення, неправильно складати протокол огляду місця події тощо), що автоматично створює ситуацію конфліктної взаємодії з ним.

Перешкоди діяльності представника потерпілого від ДТП можуть вчинятись як на подальших етапах досудового розслідування, так і на судових стадіях кримінального провадження – шляхом зловживання правом, недотримання процесуальних строків та в інші незаконні способи.

Зазначене дає підстави стверджувати, що професійна правнича допомога потерпілому від ДТП, окрім чіткої організації, повинна мати й свою тактику.

Адже необхідність тактики в певних видах людської діяльності зумовлена саме наявністю протидіючої сторони щодо суб'єктів цієї діяльності¹. Тактика є складовою забезпечення ефективності тих видів діяльності, суб'єкти яких, виконуючи свої функції, стикаються з фактичним або ймовірним опором певних сил (суперників, супротивників, ворогів, конкурентів тощо)². До них належать військова справа, медична, оперативно-розшукова й підприємницька діяльність, спортивні та інтелектуальні ігри тощо³. Діяльність адвоката як представника потерпілого в кримінальному процесі та деяких інших його учасників також належить до діяльності цієї категорії. Для успішної діяльності слідчого важливе значення відіграє криміналістична тактика.

У науковій літературі її висвітлюють як систему інтелектуальних (розумових) операцій і практичних дій слідчого, прокурора, працівників оперативних підрозділів, захисника з подолання або нейтралізації фактичної протидії, запобігання ймовірній протидії виконанню ними обов'язків

¹ Погорєцький М. А., Сергєєва Д. Б. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття. *Часопис Національного університету «Острозька академія»* 2012. № 1 (5). (Серія «Право»). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf>.

² Грібов М. Л. Співвідношення криміналістичної та оперативно-розшукової тактики. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 1 (23). С. 12.

³ Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики : монографія. Київ : Людмила, 2022. С. 99.

та реалізації прав, передбачених законом у межах здійснення завдань кримінального провадження¹.

У системі криміналістичної тактики виокремлюють дві самостійні підсистеми: 1) тактика сторони обвинувачення (тактика слідчого (слідча тактика); тактика прокурора); 2) тактика захисника. Під тактикою захисника вчені розуміють спосіб його практичної діяльності, що становить сукупність тактичних прийомів, вироблених криміналістичною наукою, які використовуються ним для здійснення тактичного впливу на психіку об'єкта, спрямованого на подолання його протидії (прямої, прихованої, потенційної, уявної тощо), або на спонукання цього об'єкта до вчинення певних дій в інтересах захисту (за відсутності явної протидії) з метою досягнення захисником поставленої мети для реалізації функції захисту².

Водночас у кримінальному провадженні, окрім слідчого, прокурора та захисника, беруть участь й інші суб'єкти, зокрема потерпілий та його представник. Інтереси останніх зазвичай конкурують з інтересами захисника та можуть конкурувати з інтересами слідчого, прокурора. Тому тактику представництва потерпілого варто розглядати окремо.

Засади такої тактики мають ґрунтуватись на наукових основах криміналістичної тактики та положеннях КПК України, оскільки останні встановлюють певні межі діяльності представника потерпілого.

Отже, організаційно-тактичні та кримінальні процесуальні засади представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні мають розглядатись комплексно.

Вихідним у формуванні цих засад має бути позиція потерпілого від ДТП – незалежно від часу вступу адвоката-представника у справу. Адже лише потерпілий від ДТП має визначити чого він прагне, яких результатів очікує від співпраці з професійним правником, що має отримати за наслідками кримінального провадження.

¹ Грібов М. Л. Поняття та зміст криміналістичної тактики в контексті законодавчих новацій у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 199.

² Погорецький М. А., Сергеева Д. Б. Тактика захисника: поняття, зміст та місце в системі криміналістичної тактики. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 122.

У зв'язку з цим адвокату насамперед під час зустрічі з клієнтом потрібно зрозуміти його мотиви й цілі. Тому умови зустрічі мають бути такими, щоб була змога уважно та повним обсягом вислухати потерпілого від ДТП, вивчити надані ним документи, поставити необхідні запитання. До таких умов належать час і місце проведення зустрічі. Час має бути достатнім і зручним для адвоката й клієнта, а місце таким, що гарантує відсутність чинників, які відривати від бесіди. Від потерпілого потрібно одержати максимум інформації про обставини ДТП та доповнити її даними з власних джерел.

Проаналізувавши пріоритети потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні (у сукупності з наявними даними щодо обставин кримінального правопорушення), адвокат може попередньо оцінити законність, адекватність і перспективи досягнення мети клієнта, окреслити перешкоди, що можуть виникнути.

На цьому етапі важливим елементом роботи адвоката-представника є роз'яснення потерпілому його процесуальних прав і обов'язків, шляхів їх найефективнішої реалізації, можливі варіанти розвитку подій (притягнення винного в ДТП до кримінальної відповідальності на загальних підставах і відшкодування ним спричиненої шкоди, закриття кримінального провадження за наявності відповідних підстав, звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності чи від покарання або його відбування, можливості провадження на підставі угод тощо).

Лише з урахуванням зазначеного адвокат може узгодити з потерпілим від ДТП правову позицію. Після визначення завдань представництва особи як потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні адвокат складає покроковий план дій, що стосується всіх аспектів кримінального провадження, який також потрібно погодити з клієнтом.

Під час перебігу кримінального провадження представник потерпілого буде отримувати нову інформацію, яка може вплинути на прогнозовані результати його діяльності. Про це слід поінформувати потерпілого, обговоривши з ним відповідні корективи в правовій позиції, завданнях і плані дій.

Взаємодія адвоката з клієнтом є головним, але не єдиним важливим чинником обрання організаційних і тактичних засобів

представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні.

На стадії досудового розслідування для представника потерпілого в організаційно-тактичному плані вагомим є формування засад взаємодії зі слідчим і прокурором. Адже слідчий уповноважений планувати досудове розслідування, визначаючи коло, послідовність і час процесуальних дій, проводити слідчі (розшукові) дії, складати протоколи про їх проведення тощо. Прокурор є процесуальним керівником досудового розслідування, а тому має прямий вплив на організацію досудового розслідування. Крім того, відповідно до принципу незмінності прокурора в кримінальному провадженні, він буде підтримувати державне обвинувачення в суді.

Аналіз адвокатської та слідчої практики свідчить, що характер взаємодії представника потерпілого зі слідчим може бути різним. Ми розглядаємо три основні варіанти взаємодії представника потерпілого зі слідчим: конструктивна (активне співробітництво); офіційно-ділова та конфліктна.

Найбільш прийнятною для всіх сторін (з погляду виконання завдань кримінального провадження) є конструктивна взаємодія, якій притаманне взаємне сприяння як у процесуальному, так і поза процесуальному напрямі (взаємна консультаційна діяльність, узгодження планів дій, спрощений (неформальний) обмін інформацією тощо). Вона дає адвокату-представнику широкі можливості для досягнення мети представництва потерпілого, адже спільні скоординовані зусилля слідчого та адвоката-представника матимуть ефект синергії. Поняття «синергія» зародилось у термодинаміці й сьогодні майже не використовується в юридичній науці, на відміну від учених-економістів, які під синергією розуміють спільну цілеспрямовану діяльність кількох суб'єктів, що досягають такого результату, який у їх відокремленій діяльності був би неможливим¹.

У найбільш спрощеному вигляді ефект синергії описують формулою « $2 + 2 = 5$ », тобто «ефект від суми об'єднаних потенціалів більший, ніж проста сума самих потенціалів, унаслідок цього виникає додаткова одиниця ефекту ($1 = 5 - 4$)», яку

¹ Водянка Л. Д., Яскал І. В. Синергетичний ефект у діяльності підприємств: класифікація та підходи до оцінювання. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. Т. 1. № 3. С. 7–12.

визначають як синергетичний ефект»¹. Аналіз слідчої та адвокатської практики доводить, що синергетичний ефект притаманний і конструктивній взаємодії слідчого з представником потерпілого.

Офіційно-ділова взаємодія передбачає формальні відносини слідчого та представника потерпілого, що полягають у площині кримінального процесу (без поза процесуальної взаємодії), де кожний виконує визначені законом і умовами договору завдання, самостійно планує свою діяльність, особисто визначає її організаційні й тактичні особливості².

Небажаною є конфліктна (деструктивна) взаємодія представника потерпілого зі слідчим, яка характеризується взаємними (або односторонніми) претензіями, що викладаються у заявах і скаргах та часто пов'язані з порушенням кримінального процесуального, кримінального та іншого законодавства одним із зазначених суб'єктів або обома суб'єктами одночасно.

Залежно від різних об'єктивних і суб'єктивних обставин у процесі досудового розслідування зазначені види взаємодії можуть поступово змінюватись. Одне з важливих завдань адвоката як представника потерпілого від ДТП полягає в тому, щоб одразу започаткувати конструктивну взаємодію зі слідчим, а якщо цього не вдалось – забезпечити в процесі досудового розслідування перехід від менш ефективного виду взаємодії до більш ефективного.

Відсутність конструктивної взаємодії представника потерпілого від ДТП зі слідчим не виключає такої взаємодії з прокурором, який з позиції процесуального керівника досудового розслідування може сприяти адвокату в захисті прав і законних інтересів жертви ДТП.

Окремо слід акцентувати на взаємодії представника потерпілого з підозрюваним, обвинуваченим та його захисником. Через те, що в основі відносин потерпілого зі

¹ Гонта О. І. Синергетичний підхід до формування політики транснаціоналізації економіки регіонів. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління*. 2009. № 2 (3). С. 77–90.

² Червінський В. В. Зміст представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 704–707. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/169>.

стороною захисту лежить вчинення кримінального ДТП, яке потягнуло заподіяння моральної, фізичної та матеріальної шкоди, ці відносини за своєю природою мають конфліктний характер. Сторони конфлікту не зобов'язані контактувати між собою: їх кримінальна процесуальна взаємодія відбувається через слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд.

Проте можливість прямої взаємодії представника потерпілого з підозрюваним, обвинуваченим та його захисником не забороняється, про що свідчать норми кримінального процесуального закону. Відповідно до ст. 127 КПК України, підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому внаслідок кримінального правопорушення. Згідно з ч. 1 ст. 69 КПК України, за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого може бути укладено угоду про примирення¹.

У практичній реалізації цих норм важлива роль належить професійним адвокатам – представнику потерпілого та захиснику, які, на відміну від жертви й винуватця ДТП та їх родичів, сприймають ситуацію без емоцій та засновують взаємодію на обставинах конкретного кримінального провадження, нормах закону та практиці їх застосування.

Представник потерпілого з огляду на положення матеріального та процесуального права, матеріали провадження має роз'яснити своєму клієнтові наслідки відшкодування підозрюваним (обвинуваченим) завданої шкоди, укладання угоди про примирення. Лише переконавшись у тому, що клієнт усвідомлює наслідки та ризики домовленостей з підозрюваним, обвинуваченим, представник потерпілого від ДТП може погоджуватись на контакти з представниками сторони захисту або їх ініціювати.

Пряма взаємодія між представником потерпілого від ДТП та підозрюваним, обвинуваченим, його захисником можлива лише за згодою потерпілого. Адже часто позиція останнього є категоричною та полягає в прагненні до встановлення винуватцю ДТП максимального покарання та повного відшкодування

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

завданої ним моральної та матеріальної шкоди. За такої ситуації адвокатів-представників немає потреби в налагодженні контактів зі стороною захисту. Однак йому потрібно зважати на те, що з часом позиція клієнта може змінитись, тому не слід бути категоричним, відмовляючи стороні захисту в проведенні перемовин. Адже цілком імовірно, що пропозиції, висунуті підозрюваним, обвинуваченим та його захисником, будуть прийнятними для всіх учасників провадження.

1.3. Кримінально-правові основи захисту прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в кримінальному провадженні

Серед важливих завдань професійної правничої допомоги потерпілому від ДТП у кримінальному провадженні є оцінка адвокатом усіх відомих обставин кримінального правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспортних засобів. Така оцінка дає можливість обрати правову позицію, яка забезпечить максимально ефективний захист прав і законних інтересів потерпілого від ДТП. До вступу представника у справу вона ґрунтується на відомостях, наданих потерпілим та (або) його родичами, інформації, одержаній під час огляду місця події та інших невідкладних слідчих дій. Після вступу – на аналізі наявних матеріалів кримінального провадження, відомостях, одержаних від слідчого, прокурора та даних, зібраних адвокатом-представником.

Через певний час оцінка обставин кримінального правопорушення може змінюватись під впливом результатів нових процесуальних дій. Остаточна вона формується після ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в порядку ст. 290 КПК України¹ та є основою для узгодження дій у судовому провадженні. Виконання завдань і досягнення мети представництва потерпілого від ДТП на судових стадіях кримінального провадження має спиратися на аналіз тих обставини злочину, які були встановлені під час досудового розслідування та викладені в обвинувальному акті.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Кожна з цих обставин має бути доведена прокурором у процесі судового провадження (якщо вони заперечуються стороною захисту чи іншими учасниками провадження). У таких випадках представник потерпілого виконує в доказуванні допоміжну роль, контролюючи повноту подання прокурором суду доказів, а за потреби, доповнюючи доказову базу власними матеріалами.

Проте не завжди обставини кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286–288 КК України, викладені в обвинувальному акті, відповідають позиції потерпілого та його представника¹. Тоді виникає необхідність у відстоюванні власної позиції, зокрема, подаючи до суду клопотання про проведення експертиз, слідчих (розшукових) дій та витребування документів у порядку ст. 333 КПК України².

Перспективність цієї позиції (як і позицій інших учасників судового кримінального провадження) може бути оцінена представником потерпілого лише з огляду на конкретні норми КК України, що встановлюють відповідальність за вчинення суспільно небезпечного діяння проти безпеки дорожнього руху та експлуатації автотранспорту. До того ж вироблення (узгодження) адвокатом-представником спільної позиції з потерпілим від ДТП має ґрунтуватися на аналізі практики тлумачення та застосування цих норм. Лише за такої умови обрана позиція буде виваженою, обґрунтованою та перспективною для реалізації через застосування комплексу відповідних процесуальних заходів.

Елементарний аналіз норм ст. 286 КК України з позицій науки кримінального права засвідчує, що родовим об'єктом злочинів, передбачених її нормами, є безпека дорожнього руху й експлуатації автомобільного та деяких інших видів транспорту³, а додатковими безпосередніми об'єктами – життя та здоров'я особи.

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

³ Авраменко О. В., Бурда С. Я., Сас М. В. Кримінально-правова характеристика злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту : навч. посіб. у схемах. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 36 с.

Предметом злочинів, передбачених ст.286, 286¹ КК України, є транспортні засоби, перелік яких наводиться в примітці до цієї статті (всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї й тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби)¹. Пунктом 1.10 чинних ПДР визначено, що механічним транспортним засобом є транспортний засіб, який приводиться в рух за допомогою двигуна. Зазначений термін поширюється на трактори, самохідні машини й механізми, а також тролейбуси й транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт².

Викладене положення Верховний Суд у своїх рішеннях роз'яснює так: «Транспортний засіб з електродвигуном вважається механічним за умови, що потужність двигуна перевищує встановлену вказаним визначенням межу. Водночас для транспортних засобів з двигуном внутрішнього згоряння жодних обмежень щодо технічних характеристик останнього відповідною правовою нормою не передбачено. Отже, будь-який транспортний засіб, що приводиться у рух за допомогою двигуна, незалежно від його робочого об'єму належить до механічних транспортних засобів»³.

Об'єктивна сторона визначає такі обов'язкові ознаки, як: суспільно небезпечне діяння (порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами); обстановку; суспільно небезпечні наслідки; причинний зв'язок між порушенням правил безпеки та суспільно небезпечними наслідками.

Порушенням правил безпеки дорожнього руху є дія або бездіяльність особи, яка керує транспортним засобом, пов'язана з порушенням однієї або кількох вимог правил безпеки дорожнього руху чи інших нормативних актів, що регламентують безпеку дорожнього руху або експлуатацію транспорту. Порушення правил експлуатації транспорту – дія чи бездіяльність особи, яка керує транспортним засобом, тобто

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

² Правила дорожнього руху : постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2001 р. № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text>.

³ Ухвала Верховного Суду від 10 лют. 2023 р. Справа № 155/799/2. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108930724>.

невиконання тих нормативно-правових актів, які регламентують безпечне використання транспортного засобу під час його руху (наприклад, порушення правил перевезення людей або вантажу, експлуатація транспортного засобу з несправною гальмовою системою або рульовим керуванням)¹.

З означеного вбачається, що представництво потерпілого від ДТП потребує від адвоката обізнаності з нормами КК України, положеннями правил безпеки дорожнього руху та інших нормативних актів, що регламентують безпеку дорожнього руху або експлуатацію транспорту.

Суб'єкт кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, є спеціальним: особа, яка керує транспортним засобом, незалежно від того, чи має вона на це право. Суб'єктивна сторона визначається наявністю винного до наслідків і загальною характеристикою необережної виїзду (у разі умисного ставлення до наслідків вчинене кваліфікується за статтями Особливої частини КК України, що передбачають відповідні умисні злочини)².

Окреслені положення щодо складу досліджуваного кримінального правопорушення вбачаються з положень кримінального закону та втілюються в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23 грудня 2005 року № 14³, що є одним з основних орієнтирів, на які має спиратися представник потерпілого, роз'яснюючи клієнту

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [уклад. : Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

² Авраменко О. В., Бурда С. Я., Сас М. В. Кримінально-правова характеристика злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту : навч. посіб. у схемах. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 36 с.

³ Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text>.

перспективи судового розгляду та узгоджуючи з ним завдання й мету представництва на стадії судового провадження. Водночас адвокат-представник має спиратись у цих питаннях і на сучасну, актуальну практику Верховного Суду.

Серед останніх рішень цього органу, де висвітлено фундаментальні питання кваліфікації злочинів проти безпеки дорожнього руху, є постанова від 16 березня 2023 року у справі № 711/7104/20. У ній зазначено, що диспозиція ст. 286 КК України є бланкетною і кваліфікація відповідного кримінального правопорушення має ґрунтуватися на положеннях чинних нормативно-правових актів щодо безпеки дорожнього руху. Отже, суди повинні детально з'ясовувати та вказувати у вирокках:

- а) у яких конкретно діяннях особи полягають порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту;
- б) які норми правил дорожнього руху було порушено;
- в) наявність причинно-наслідкового зв'язку між указаними порушеннями та суспільно небезпечними наслідками, передбаченими кримінальним законом¹.

Зазначений підхід цілком узгоджується з п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 14² та з актуальною практикою Касаційного кримінального суду (постанови від 16 жовтня 2019 року у справі № 163/1753/17³; від 28 січня 2021 року у справі № 390/361/15-к⁴; від 13 лютого 2020 року у справі № 576/195/18⁵).

Постановою Верховного Суду від 13 лютого 2020 року у справі № 576/195/18⁶ було скасовано ухвалу суду апеляційної інстанції через те, що обвинувачення, визнане цим судом доказаним, містить неконкретні посилання на загальні порушення, що не збігаються з тими нормами правил безпеки дорожнього руху, які ставляться в провину обвинуваченому.

¹ Постанова Верховного Суду від 16 берез. 2023 р. Справа № 711/7104/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109747691>.

² Ухвала Верховного Суду від 10 лют. 2023 р. Справа № 155/799/2. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108930724>.

³ Постанова Верховного Суду від 16 жовт. 2019 р. Справа № 163/1753/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85075551>.

⁴ Постанова Верховного Суду від 28 січ. 2021 р. Справа № 390/361/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94553312>.

⁵ Постанова Верховного Суду від 13 лют. 2020 р. Справа № 576/195/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87703393>.

⁶ Там само.

Зокрема, у вироку зазначено про порушення засудженим п. 2.3 «б», 13.1, 13.3 ПДР, проте не окреслено, які з цих порушень призвели до суспільно небезпечних наслідків, а які – ні¹.

Отже, представник потерпілого від ДТП, виявивши подібну помилку сторони обвинувачення на стадії розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції, має вжити заходів щодо її виправлення. До таких заходів належать: ініціювання повернення обвинувального акта прокурору (на стадії підготовчого провадження); поза процесуальне узгодження з прокурором зміни ним обвинувачення в суді (щодо визначення конкретних порушень ПДР, унаслідок яких вчинено ДТП); подання до суду клопотання про необхідність конкретизації у вироку цих порушень; зазначення цього під час судових дебатів і подання суду їх тез у письмовій формі.

Представнику потерпілого варто зосередитися на тому, що в зазначених постановах Верховний Суд акцентує, що чітке відображення у вироку фактичних обставин злочину має істотне значення для аргументації висновків про доведеність винуватості особи. До цих ознак Верховний Суд відніс спосіб вчинення кримінального правопорушення, усі ознаки його об'єктивної сторони: суспільно небезпечне діяння (порушення правил безпеки дорожнього руху), суспільно небезпечні наслідки (спричинення шкоди життю або здоров'ю потерпілого), причинний зв'язок між діянням і наслідками.

Особливістю такого зв'язку в кримінальних правопорушеннях проти безпеки дорожнього руху, як зазначено в постанові Верховного Суду від 22 серпня 2023 року (справа № 523/6419/20)², є те, що він встановлюється не між діями водія та шкідливими наслідками, а між порушеннями правил дорожнього руху й цими наслідками. Такий зв'язок має місце тоді, коли порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту, допущене винуватою особою, неминуче зумовлює шкідливі наслідки, передбачені ст. 286 КК України.

З метою встановлення окресленого зв'язку в кримінальному провадженні за спеціально розробленими науково обґрунтованими методиками проводять автотехнічні

¹ Постанова Верховного Суду від 13 лют. 2020 р. Справа № 576/195/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87703393>.

² Постанова Верховного Суду від 22 серп. 2023 р. Справа № 523/6419/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113015946>.

експертизи¹. На їх обов'язковому проведенні представник потерпілого має наполягати ще на стадії досудового розслідування. А в разі відсутності їх результатів у матеріалах кримінальної справи, доцільно подавати клопотання про їх проведення на стадії судового провадження.

Юридичний аналіз причинно-наслідкового зв'язку виходить за межі зазначених експертних досліджень. Адже суд, ґрунтуючись на висновках експертиз, відповідно до кримінально-правових критеріїв, встановлює необхідний причинний зв'язок, наявний між поведінкою конкретних осіб і суспільно небезпечними наслідками, як ознаку об'єктивної сторони кримінального правопорушення, встановлює, діяння якого учасника ДТП є головною умовою заподіяння наслідків².

Порушення ПДР особою, яка керує транспортним засобом, потрібно поділяти на дві групи:

а) порушення, які самі по собі (без порушення інших правил ПДР) не здатні викликати суспільно небезпечні наслідки, зазначені в ст. 286 КК України;

б) порушення, які самі по собі (навіть без будь-яких інших додаткових факторів) містять реальну можливість настання суспільно небезпечних наслідків і тим самим виступають як головна, вирішальна умова, без якої наслідки не настали б і яка з неминучістю викликає (породжує) їх у конкретній ДТП, що мала місце³.

Отже, суд зобов'язаний встановити й зазначити в мотивувальній частині вироку всі порушення ПДР, які мали місце під час конкретної ДТП. Водночас він має чітко

¹ Кошкарів А. Д. Розслідування дорожньо-транспортної пригоди та визначення причинно-наслідкових зв'язків між несправностями транспортного засобу. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 422–431. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020.29>; Халявка В., Юрчик О. Причинний зв'язок між діями учасників дорожнього руху та виникненням дорожньо-транспортної пригоди. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 268–275. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.44>.

² Постанова Верховного Суду від 17 трав. 2023 р. Справа № 369/14209/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111036677>.

³ Постанова Верховного Суду від 16 берез. 2023 р. Справа № 711/7104/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109747691>; Постанова Верховного Суду від 22 серп. 2023 р. Справа № 523/6419/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113015946>.

відмежувати ті порушення, які були причиною настання шкідливих наслідків, від тих, які виконали лише функцію умов, що сприяли цим наслідкам. Лише ті порушення, які спричинили настання суспільно небезпечних наслідків та є безпосередньою причиною їх настання в кожному конкретному випадку ДТП, є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 286 КК України¹.

Якщо в діях обвинуваченого така ознака відсутня й це підтверджується матеріалами справи, то представник потерпілого має негайно роз'яснити своєму клієнту наслідки встановлення судом цієї обставини, зокрема й відсутність перспектив ухвалення обвинувального вироку та задоволення цивільного позову в кримінальному провадженні.

Грунтуючись на цих рішеннях, Верховний Суд неодноразово зазначав, що порушення ПДР одним його учасником не виключає кримінальної відповідальності іншим (також порушником ПДР), дії якого є головною причиною ДТП. Так, у постанові Верховного Суду від 24 вересня 2020 року у справі № 372/2613/18 зазначається: «У випадку дорожньо-транспортної події за участю кількох водіїв для вирішення питання про наявність чи відсутність в їхніх діях складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідними частинами ст. 286 КК України, необхідно встановити причинний зв'язок між діями (порушенням правил безпеки дорожнього руху) кожного з них та наслідками, що настали, дослідити характер і черговість порушень, які вчинив кожен із водіїв, хто з них створив небезпечну дорожню обстановку (аварійну ситуацію), тобто з'ясувати ступінь участі кожного у спричиненні злочинного наслідку²».

Кримінальна відповідальність водія за ст. 286 КК України виключається, якщо інший водій допустив порушення ПДР, яке перебуває в причинному зв'язку з наслідками, що настали, а також, якщо дорожня обстановка (наприклад, наявність відповідних дорожніх знаків) давала підстави водію розраховувати на

¹ Постанова Верховного Суду від 1 груд. 2020 р. Справа № 460/4256/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93336649>.

² Постанова Верховного Суду від 24 верес. 2020 р. Справа № 372/2613/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91855183>.

додержання правил іншим водієм (постанова Верховного Суду від 7 липня 2020 року у справі № 632/313/16-к¹).

Викладене стосується також питань наїзду на пішоходів, які своїми діями порушили ПДР. У постанові Верховного Суду від 17 травня 2023 року (справа № 369/14209/19) зазначається, що відповідно до вироку, засуджений, у темний час доби, керуючи легковим автомобілем, рухаючись автодорогою «Київ – Одеса», проявив самовпевненість, не стежив за дорожньою обстановкою, створив своїми діями загрозу безпеці дорожнього руху, чим порушив вимоги Правил дорожнього руху. Як наслідок, він збив трьох пішоходів, які переходили проїзну частину дороги. Останні отримали тяжкі тілесні ушкодження, від яких померли на місці пригоди².

Згідно з вироком Київського апеляційного суду, водію легковика було призначено покарання за ч. 3 ст. 286 КК України у виді позбавлення волі на строк 6 років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк 3 роки.

Засуджений у касаційній скарзі зазначив, що суд апеляційної інстанції належно не врахував поведінку потерпілих осіб (переходили дорогу в невстановленому місці в темну пору доби, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння).

На цей аргумент Верховний Суд відповів, що в тому разі, коли порушення водієм ПДР є головною умовою заподіяння суспільно небезпечних наслідків (тілесні ушкодження або смерть пішохода), перебуває з ними в необхідному причинному зв'язку, то порушення ПДР цим пішоходом не виключає кримінальної відповідальності водія.

Верховним Судом підтверджено, що в цьому кримінальному провадженні причиною ДТП і заподіяних наслідків є дії засудженого, який усупереч встановленим обмеженням рухався на ділянці з обмеженою видимістю в темну пору доби зі значним перевищенням швидкості. Саме це, а не випадкове перетинання причинно-наслідкових зв'язків призвело до заподіяння смерті трьом пішоходам унаслідок наїзду на них. Водій здатний був передбачити шкідливі наслідки недотримання встановленого обмежувальними знаками швидкісного режиму,

¹ Постанова Верховного Суду від 7 лип. 2020 р. Справа № 632/313/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90280181>.

² Постанова Верховного Суду від 17 трав. 2023 р. Справа № 369/14209/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111036677>.

але знехтував їх вимогами. Пішоходи вправі були вважати, що водій стежитиме за дорожньою обстановкою та реагуватиме на її зміну, буде уважним, не створюватиме своїми діями загрози безпеці дорожнього руху, дотримуватиметься вимог щодо заборони перевищувати максимальну швидкість та в умовах недостатньої видимості в темну пору доби, коли швидкість руху повинна бути такою, щоб водій мав змогу зупинити транспортний засіб у межах видимості дороги в разі виникнення небезпеки для руху або перешкоди¹.

Аналогічна позиція міститься в постановках Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 523/12810/15-к² та від 5 серпня 2020 року у справі № 753/10028/18³.

У першій з них зазначено: «У випадку, коли ПДР порушені кількома учасниками ДТП (зокрема, водієм і пішоходом), до кримінальної відповідальності притягається лише та особа, протиправні дії якої перебували в причинному зв'язку з наслідками, що настали. Протиправна поведінка іншого учасника ДТП є умовою спричинення відповідних наслідків і не впливає на підставу кримінальної відповідальності особи, у діях якої встановлено причинний зв'язок з наслідками, що настали»⁴.

У другій зазначено: «Той факт, що внаслідок порушення ПДР потерпілий створив небезпеку для дорожнього руху, не викликає сумніву. Однак незалежно від причин виникнення небезпеки для руху або перешкоди водій зобов'язаний був виконати вимогу п. 12.3 ПДР і негайно вжити заходів для зменшення швидкості аж до зупинки транспортного засобу або безпечного для інших учасників руху об'їзду перешкоди. Отже, те, що небезпеку для руху (а саме перехід проїзної частини поза пішохідним переходом, а також здійснення вибігання на проїзну частину поза пішохідним переходом) створено внаслідок

¹ Постанова Верховного Суду від 17 трав. 2023 р. Справа № 369/14209/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111036677>.

² Постанова Верховного Суду від 26 трав. 2020 р. Справа № 523/12810/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89480019>.

³ Постанова Верховного Суду від 5 серп. 2020 р. Справа № 753/10028/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90906049>.

⁴ Постанова Верховного Суду від 26 трав. 2020 р. Справа № 523/12810/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89480019>.

власної протиправної поведінки пішохода, не звільняє водія від виконання вимог зазначеного пункту ПДР»¹.

Зазначені рішення Верховного Суду відкривають перед представником пішохода, потерпілого від ДТП, широкі можливості щодо виконання завдань і досягнення мети представництва, заздалегідь обумовлених з клієнтом у договорі про надання правової допомоги. Водночас представнику потерпілого потрібно зважати на те, що протиправна поведінка пішохода має враховуватись під час призначення покарання особі, винній у кримінальному ДТП (про це має бути попереджений і клієнт адвоката-представника).

У постанові Верховного Суду від 8 вересня 2022 року у справі № 297/1253/17 зазначається: «Неправомірна поведінка потерпілої в ДТП особи, яка бувши пішоходом, має не тільки права, а й обов'язки, які повинна суворо виконувати, відіграє значну роль під час встановлення конкретних обставин справи. Той факт, що небезпеку для руху, а саме, перебування пішохода в стані алкогольного сп'яніння на проїжджій частині дороги, створено внаслідок власної протиправної поведінки пішохода, не звільняє водія від виконання вимог ПДР, однак така обставина має бути врахована судами під час обрання заходів кримінально-правового впливу в сукупності з іншими обставинами та даними про особу засудженого².

У зв'язку з цим зазначимо, що пішохід як учасник дорожнього руху не є суб'єктом кримінальної відповідальності за злочини у сфері безпеки дорожнього руху. Адже, згідно з постановою Верховного Суду від 12 листопада 2019 року у справі № 234/14062/16-к суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, може бути лише особа, яка керує транспортним засобом, тобто здійснює усвідомлену й цілеспрямовану діяльність з використання відповідних його функцій. Встановлення, чи керувала особа транспортним засобом є необхідною умовою для кваліфікації її діяння за ст. 286 КК України³. Суб'єктом цього кримінального правопорушення є осудна фізична особа, яка досягла віку 16-ти років і керує

¹ Постанова Верховного Суду від 5 серп. 2020 р. Справа № 753/10028/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90906049>.

² Постанова Верховного Суду від 8 верес. 2022 р. Справа № 297/1253/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106243395>.

³ Там само.

транспортним засобом незалежно від того чи має вона на це право¹.

Важливим аспектом у кваліфікації злочинів, передбачених ст. 286, 286¹ КК України, на який слід зважати під час представництва потерпілого в суді, є вирішення питання про наявність у водія технічної можливості уникнути шкідливого наслідку. Верховний Суд у постановках від 24 березня 2020 року (справа № 130/720/17)² та від 16 жовтня 2019 року (справа № 163/1753/17)³ зазначає, що коли такої можливості не було, і встановлено, що аварійну ситуацію створено не водієм, то його відповідальність виключається. Але за умови створення аварійної ситуації водієм-порушником відсутність технічної можливості уникнути шкідливих наслідків юридичного значення не має.

Зазначений підхід повністю узгоджується з п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 14⁴. Отже, у тому разі, коли аварійну ситуацію створено не водієм, який притягується до кримінальної відповідальності, представник потерпілого від ДТП має переконатися, що матеріали кримінального провадження містять належні, допустимі та достатні докази того, що обвинувачений мав технічну можливість уникнути ДТП (результати експертиз, слідчих експериментів, показання свідків).

Ключову роль у кваліфікації злочинів проти безпеки дорожнього руху відіграє медичний критерій, що має ураховуватись під час представництва потерпілого від ДТП.

¹ Микитчик О. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права*. 2022. № 2. С. 18–24. DOI: 10.32782/chasopyskiivp/2022-2-3.

² Постанова Верховного Суду від 24 берез. 2020 р. Справа № 130/720/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88449012>.

³ Постанова Верховного Суду від 16 жовт. 2019 р. Справа № 163/1753/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85075551>.

⁴ Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text>.

Так, у постанові Верховного Суду від 8 грудня 2022 року (справа № 686/11795/17)¹ зазначається: «Відповідальність за ч. 1 ст. 286 КК України залежить від наслідків, які настали, а саме заподіяння потерпілому середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Якщо в результаті ДТП особі не спричинено наслідків, передбачених ч. 1 ст. 286 КК України, то така особа не може бути визнана потерпілою в кримінальному провадженні». Приміром, якщо ситуація ДТП призвела до емоційного збудження жертви, унаслідок чого в неї різко підвищився тиск і стався інсульт, то склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, відсутній. Оскільки тілесних ушкоджень немає, а є захворювання, яке перейшло в гостру стадію внаслідок підвищення тиску.

Те саме можна зазначити й про інші норми ст. 286–288 КК України. Диспозиція кожної з них чітко визначає суспільно небезпечні наслідки протиправного діяння за медичним критерієм: тяжке тілесне ушкодження, тілесне ушкодження середньої тяжкості, смерть особи, загибель кількох осіб.

Відповідно до постанови Верховного Суду від 18 травня 2020 року у справі № 753/14205/16-к², істотне погіршення стану потерпілого, травми якого первинною експертизою віднесено до тілесного ушкодження середньої тяжкості, може стати підставою для перекваліфікації дій водія-правопорушника з ч. 1 на ч. 2 ст. 286 КК України. Так, якщо за результатами повторної судово-медичної експертизи буде встановлено, що через погіршення стану здоров'я потерпілого, травми, отримані ним унаслідок ДТП, потрібно відносити до тяжких тілесних ушкоджень, то незважаючи на результати первинної експертизи, дії винуватця ДТП необхідно кваліфікувати за ч. 2 ст. 286 КК України.

Водночас згідно з постановою Верховного Суду від 16 серпня 2023 року у справі № 450/184/21, зміна протягом здійснення кримінального провадження ступеня тяжкості тілесних ушкоджень потерпілого не може впливати на рішення судів апеляційної та касаційної інстанції за умови, що кваліфікація кримінального правопорушення вказаною

¹ Постанова Верховного Суду від 8 груд. 2022 р. Справа № 686/11795/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107938401>.

² Постанова Верховного Суду від 18 трав. 2020 р. Справа № 753/14205/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89426732>.

особою не оскаржувалась¹. Отже, представникові потерпілого слід тримати під контролем стан здоров'я свого клієнта, а в разі наявності підстав заявляти в судовому провадженні клопотання про проведення повторної судово-медичної експертизи та ставити питання про перекваліфікацію кримінального правопорушення (шляхом зміни прокурором обвинувачення в частині кваліфікації кримінального правопорушення в суді або ж висунення відповідної вимоги до суду під час дебатів).

Аналіз судової практики також засвідчує, що некоректне вживання в обвинувальних актах і вироках медичних термінів може призводити до їх скасування Верховним Судом. Постановою Касаційного кримінального суду від 21 грудня 2021 року (справа № 129/325/17)² було скасовано Вирок Гайсинського районного суду Вінницької області від 9 липня 2020 року та ухвалу Вінницького апеляційного суду від 23 лютого 2021 року щодо засудженого за ч. 3 ст. 286 КК України до покарання у виді позбавлення волі на строк 8 років.

Аналіз цього документа дає змогу стверджувати, що підставою для скасування вироку стало те, що місцевий суд не дотримавсь вимоги щодо формулювання обвинувачення, яке має містити всі ознаки складу злочину, у вчиненні якого особу визнано винуватою, та за своїм змістом відповідати диспозиції норми закону України про кримінальну відповідальність.

Зокрема, у разі визнання особи винуватою мотивувальна частина вироку повинна містити формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків кримінального правопорушення, форми вини й мотивів кримінального правопорушення. Вичерпне та чітке відбиття фактичних обставин злочину має істотне значення для обґрунтування висновків суду про доведеність винуватості особи. Адже зміст обвинувачення є фактичною моделлю вчиненого кримінального правопорушення, а юридичне формулювання – це правова модель злочину, вказівка на кримінально-правову норму, порушення якої поставлено в провину обвинуваченому. Отже, обставини, що містяться у вироку, у сукупності мають сформувати повне уявлення

¹ Постанова Верховного Суду від 16 серп. 2023 р. Справа № 450/184/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112992825>.

² Постанова Верховного Суду від 21 груд. 2021 р. Справа № 129/325/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102106424>

стосовно всіх елементів складу злочину, що дає можливість зіставити фактичну складову обвинувачення з його юридичною формулою.

Відповідно до норм закону, наслідком вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 286 КК України, є загибель кількох осіб. Кінцевим моментом життя є біологічна смерть, тобто момент, коли внаслідок припинення роботи серця відбулись незворотні процеси розпаду клітин центральної нервової системи. Від біологічної смерті відрізняють клінічну, коли, попри припинення дихання і серцебиття, протягом дуже короткого часу життя в організмі не припиняється та його життєздатні функції можуть бути відновлені.

У цій справі Верховний Суд акцентує на тому, що згідно з обвинуваченням, визнаним судом першої інстанції доведеним, встановлено, що дії водія, виражені в порушенні правил дорожнього руху, призвели до наслідків у виді отримання ушкоджень, що спричинили клінічну, а не біологічну смерть потерпілого. Грунтуючись на цьому, Верховний Суд визначив, що сформульоване обвинувачення не становить вичерпного уявлення стосовно кожного з елементів складу злочину, що позбавляє можливості зіставити фактичну складову обвинувачення з його юридичною формулою¹.

Важливим кримінально-правовим аспектом кваліфікації злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, що має братися до уваги представником потерпілого, є місце та обстановка їх вчинення. Адже сторона захисту часто ґрунтує апеляційні та касаційні скарги на неточностях і прогалинах у встановленні цих елементів об'єктивної сторони досліджуваних кримінальних правопорушень. Крім того, під час складання зазначених скарг захист спитається й на певні теоретичні положення, викладені в науково-практичних коментарях і наукових працях.

Деякі науковці обстановкою злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, вважають складну сукупність умов, за яких здійснювався рух на певній ділянці дороги чи вулиці, і характеризується статичними та динамічними елементами. Місце правопорушення (дорогу та її

¹ Постанова Верховного Суду від 21 груд. 2021 р. Справа № 129/325/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102106424>.

особливості) та погодні умови відносять до основних елементів злочинів досліджуваної категорії¹. Отже, як можливі місця вчинення кримінальних правопорушень, передбачених нормами ст. 286 КК України, розглядають лише дороги (їх певні ділянки)².

Таку позицію з огляду на аналіз практики Верховного Суду ми не вважаємо обґрунтованою. Так, постановою Верховного Суду від 19 червня 2019 року у справі № 554/3796/17³ було визнано безпідставними аргументи захисника про те, що пандус, який знаходиться на території складу підприємства «Нова пошта», не є автомобільною дорогою, а тому засуджений водій на момент ДТП не брав участі в дорожньому русі та не підлягає кримінальний відповідальності за ст. 286 КК України.

Верховний Суд зазначив, що керування автомобілем на території складу не звільняє водія від обов'язку дотримуватися ПДР, і порушення ним пунктів 10.1, 10.9 зазначених Правил призвело до ДТП та заподіяння/потерпілій тілесних ушкоджень. Адже, відповідно до Закону України «Про дорожній рух», ПДР встановлюють єдиний порядок дорожнього руху на всій території України. Інші нормативні акти, що стосуються особливостей дорожнього руху (перевезення спеціальних вантажів, експлуатація транспортних засобів окремих видів, рух на закритій території тощо), мають засновуватися на вимогах цих Правил (п. 1.1)⁴.

Зазначене цілком узгоджується з п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 14, що відповідальність за ст. 286 та 415 КК України настає незалежно від місця, де були допущені порушення ПДР чи експлуатації транспорту, правил водіння або експлуатації машини (на

¹ Коваленко В. В. Предмет та обстановка як елементи криміналістичної характеристики порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Європейські перспективи*. 2021. № 2. С. 70–76.

² Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

³ Постанова Верховного Суду від 19 черв. 2019 р. Справа № 554/3796/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82541710>.

⁴ Там само.

магістралі, шосе, вулиці, залізничному переїзді, полі, території підприємства, у дворі тощо)¹.

Важливим питанням щодо кримінальної відповідальності за злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації автотранспортних засобів є можливість засудження особи, яка вже притягнута до адміністративної відповідальності, за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 124 КУпАП. Часто в судовому провадженні сторона захисту спирається на те, що такий підхід є нехтуванням застосування принципу неможливості двічі притягнути особу до відповідальності за одне й те саме діяння та становить порушення ст. 4 Протоколу 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод².

Верховний Суд неодноразово висловлював у своїх рішеннях правову позицію щодо цієї проблеми, зокрема в постанові Касаційного кримінального суду від 8 грудня 2022 року (справа № 686/11795/17) зазначено: «При вирішенні питання, чи є порушення принципу «non bis in idem», тобто, бути притягненим двічі до юридичної відповідальності, зокрема, за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 124 КУпАП, та за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, потрібно мати на увазі, що кримінальне провадження стосується саме наслідків у виді спричинення середньої тяжкості тілесних ушкоджень, що не передбачає норма ст. 124 КпАП, а тому відсутнє порушення ст. 4 Протоколу 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод³».

Спираючись на означені рішення, представник потерпілого може спростувати аргументи сторони захисту щодо

¹ Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text>.

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

³ Постанова Верховного Суду від 8 груд. 2022 р. Справа № 686/11795/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107938401>.

неможливості притягнення до кримінальної відповідальності особи, дії якої призвели до ДТП.

Належна кваліфікація дій особи за ст. 286 КК України залежить від урахування всіх обставин, що належать до предмета доказування, з огляду на особливості складу цього кримінального правопорушення¹. До таких обставин, згідно зі ст. 91 КПК України, потрібно відносити насамперед подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини)².

З огляду на це, представнику потерпілого доцільно акцентувати на окремі криміналістичні особливості досліджуваної категорії злочинів. Так, у численних рішеннях Верховного Суду вказано, що визначальним у криміналістичній характеристиці ДТП як злочину потрібно вважати механізм злочину, а не спосіб його вчинення. Спосіб вчинення ДТП (тобто, спосіб дій водія в складному механізмі ДТП) здебільшого відіграє другорядну роль щодо механізму та інших елементів криміналістичної характеристики ДТП. Під механізмом ДТП розуміють систему часових, динамічних та інших зв'язків окремих етапів, обставин і чинників, що формують сліди на взаємодіючих об'єктах під час розвитку ДТП. Механізм ДТП складається з процесу, який можна поділити на три етапи: зближення з перешкодою, безпосередня взаємодія та розміщення після взаємодії. З'ясування умов та наслідків протікання цих процесів відіграє важливу роль у встановленні винуватості особи³.

Здійснюючи представництво потерпілого від ДТП у суді, адвокат має орієнтуватися на розуміння механізму ДТП, що наводиться в рішеннях Верховного Суду. Одночасно й праці деяких науковців можуть слугувати таким орієнтиром, оскільки

¹ Березняк В. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту: огляд судової практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 227–233. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-3-227-234.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

³ Постанова Верховного Суду від 16 берез. 2023 р. Справа № 711/7104/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109747691>.

містять простіші й одночасно детальніші формулювання щодо механізму ДТП.

Механізм ДТП – це послідовність розвитку дорожньої ситуації за часом і положенням учасників, під час якої стався збій у системі «водій – транспортний засіб – дорога – навколишнє середовище» і в результаті чого настали суспільно небезпечні наслідки. У механізмі ДТП наявні кілька елементів, які взаємодіють між собою: водій (його кваліфікація, досвід роботи, стан здоров'я, термін перебування за кермом тощо); транспортний засіб (його технічний стан); дорога (стан дорожнього покриття, рельєф, наявність або відсутність дорожніх знаків тощо); навколишнє середовище (перешкоди, у тому числі інші транспортні засоби, погодні умови, пішоходи, оглядовість траси тощо)¹.

Зазначене структурування механізму ДТП, з нашого погляду, дає представнику потерпілого можливості для власного аналізу правильності кваліфікації кримінального правопорушення та обґрунтування й доведення винуватості особи.

Доказування винуватості водія у вчиненні кримінального правопорушення потребує наявності в матеріалах кримінального провадження фактичних даних про те, що саме він керував транспортним засобом, унаслідок чого й сталась ДТП. З-поміж іншого, про це зазначається в постанові Верховного Суду від 12 листопада 2019 року у справі № 234/14062/16-к².

Практичний досвід досудового розслідування злочинних ДТП за участю осіб, кримінальне провадження щодо яких віднесено до підслідності ДБР, свідчить про поширеність випадків введення ними в оману слідчих щодо факту своєї причетності керування автомобілем (зазначають, що ним керувала інша особа, зокрема та, яка загинула під час дорожньо-транспортної пригоди)³.

¹ Колесник І. І. Аналіз механізму дорожньо-транспортної пригоди як основа розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Вісник Національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2016. Вип. 21. С. 252–254. (Серія «Право»).

² Постанова Верховного Суду від 12 листоп. 2019 р. Справа № 234/14062/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85583583>.

³ Берназ П. В. Характеристика окремих елементів системи обставин, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування дорожньо-транспортних пригод. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 245–249. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.4.41>.

Отже, представник потерпілого має переконатися, що прокурор володіє доказами того, що саме обвинувачений перебував за кермом транспортного засобу (результати експертиз, слідчих експериментів, показання свідків), а також проконтролювати подання суду цих доказів. Якщо вони є суперечливими й можуть спричинити виникнення в суду розумного сумніву в тому, що саме обвинувачений керував автомобілем, то представник потерпілого має вжити заходів щодо усунення таких суперечностей.

Важливу роль для виконання завдань і досягнення мети представництва потерпілого від ДТП у судовому провадженні відіграють питання призначення винному покарання, звільнення від покарання та його відбування, а також звільнення винного від кримінальної відповідальності. Зміст використання представником відповідних положень КК України залежить насамперед від позиції клієнта. Потерпілий може бути зорієнтований на призначення максимально жорсткого покарання та налаштований категорично проти звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності чи відбування покарання. Позиція клієнта може бути й протилежною або прямо пов'язаною з розміром запропонованого стороною захисту відшкодування. У будь-якому випадку адвокату-представнику формувати підходи до цього питання потрібно з огляду на судову практику.

Спеціальний аналіз призначення покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, засвідчив, що у 125 з 200 (62,5 %) аналізованих вироків за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, судами призначалось покарання у виді штрафу. Розмір штрафу в понад половини судових рішень (68 зі 125) не перевищував мінімально встановлені 200 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Отже, у понад третини випадків (68 із 200) за вчинення досліджуваного кримінального правопорушення призначається мінімальне покарання. Лише у 6,4 % вироків (8 зі 125) розмір призначеного штрафу був максимальним – 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (8500 грн)¹.

¹ Тарасенко О. Ю. Аналіз призначення покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 313–319. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2020.57.

З 200 досліджених вироків суди першої інстанції жодного разу не призначили такий вид покарання, як виправні роботи. Це пояснюється тим, що виправні роботи можуть бути застосовані лише за наявності у винного офіційного місця роботи. Крім того, штраф є більш дієвим, надійним і простим для виконання покарання порівняно з виправними роботами (адже особа може звільнитись, змінити місце роботи, виїхати за кордон тощо)¹.

Арешт як вид покарання за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, був застосований лише в 1 % з досліджених вироків (2 з 200).

Застосування судами покарання у виді обмеження волі мало місце в 73 судових рішеннях з 200 (36,5 %), де в усіх випадках суди першої інстанції звільняли винних від відбування покарання з випробуванням (згідно з положеннями ст. 75 КК України). Подібне масове застосування судами першої інстанції положень цієї норми не сприяє досягненню мети покарання. Оскільки не завжди винний повним обсягом розуміє суспільну небезпеку вчинених ним порушень ПДР. Отже, з метою виправлення та спеціальної превенції питання звільнення особи від відбування покарання з випробуванням потребує ретельного та виваженого підходу².

Відсоток призначення судами додаткового покарання – позбавлення права керувати транспортними засобами становить лише 39,5 % від усього обсягу досліджених вироків. Такий підхід судів убачається невиправданим, оскільки додаткове покарання абсолютно корелює з видом вчиненого кримінального правопорушення³.

Представнику потерпілого від ДТП слід також ураховувати, що дії сторони захисту можуть бути спрямовані на звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених ст. 45–48 КК України. Таке звільнення можливе за вчинення кримінальних правопорушень,

¹ Тарасенко О. Ю. Аналіз призначення покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 313–319. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2020.57.

² Там само.

³ Там само.

передбачених ч. 1 ст. 286, ст. 287, 288, 291, ч. 1 ст. 415, тобто злочинів, які, відповідно до ст. 12 КК України, є нетяжкими (та неможливе в разі вчинення злочинів, передбачених нормами ст. 286¹ КК України).

Для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) стороні захисту доведеться домовлятися з останнім, а звільнення від кримінальної відповідальності через дійове каяття (ст. 45 КК України) однією з умов має повне відшкодування завданих збитків або усунення шкоди.

Водночас звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею її на поруки (ст. 47 КК України) та зі зміною обстановки (ст. 48 КК України) не потребує ані примирення з потерпілим, ані повного відшкодування¹.

Ухвалою від 14 червня 2021 року у справі № 127/12870/20 Верховний Суд відмовив у відкритті касаційного провадження за скаргою представника потерпілої від ДТП на Ухвалу Вінницького міського суду Вінницької області від 18 лютого 2021 року та Ухвалу Вінницького апеляційного суду від 28 квітня 2021 року стосовно водія, якого було звільнено від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, у зв'язку з передачею винного на поруки трудовому колективу фізичної особи-підприємця, а кримінальне провадження стосовно нього – закрито².

У скарзі зазначалось, що суд першої інстанції безпідставно звільнив водія від кримінальної відповідальності, оскільки його щирого каяття не було, про що свідчить той факт, що винний не вживав заходів щодо відшкодування завданої шкоди.

У мотиваційній частині свого рішення Верховний Суд зазначив: «Факт відшкодування шкоди потерпілому дійсно може додатково свідчити про щире каяття винної особи. Проте оцінюючи факт наявності або відсутності такого відшкодування шкоди, потрібно враховувати бажання потерпілого отримати таке відшкодування, взаємовідносини між сторонами конфлікту, узгодженість розміру спричиненої шкоди, можливість її відшкодування, повноту відшкодування шкоди тощо.

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

² Ухвала Верховного Суду від 14 черв. 2021 р. Справа № 127/12870/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97700809>.

Водночас для звільнення від кримінальної відповідальності саме у зв'язку з передачею особи на поруки достатнім є встановлення факту саме щирого каяття, на відміну від, наприклад, звільнення у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, де обов'язковою умовою для такого виступає відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди»¹.

Безумовно, представнику потерпілого від ДТП слід тримати під контролем дотримання розумних строків судового провадження через можливість звільнення винуватця від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України²).

Отже, кримінально-правові основи представництва потерпілого від ДТП становить сукупність норм матеріального права. Грунтуючись на їх аналізі, адвокат-представник у кожному конкретному випадку: прогнозує перебіг і результати судового процесу з огляду на позиції, які може обрати потерпілий; роз'яснює клієнту переваги та недоліки кожної з таких позицій, можливі наслідки обрання певної з них та узгоджує з ним обрання конкретної позиції; обирає та реалізує кримінальні процесуальні та поза процесуальні засоби обстоювання обраної позиції.

Головні тези розділу 1

1. Захист прав і законних інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні здійснюється:

потерпілим та (або) його законним представником (якщо потерпілий через вік або психічні захворювання не може самостійно реалізовувати свої права) – за бажання особисто реалізовувати свої права, передбачені КПК України;

слідчим, прокурором – у межах покладених на них обов'язків з виконання завдань щодо охорони прав, свобод і

¹ Ухвала Верховного Суду від 14 черв. 2021 р. Справа № 127/12870/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97700809>.

² Тарасенко О. Ю. Аналіз призначення покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 313–319. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2020.57.

законних інтересів потерпілого як учасника кримінального провадження, застосування до нього належної правової процедури, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду;

адвокатом – у межах специфічного виду адвокатської діяльності – представництва потерпілого в кримінальному провадженні, що полягає в наданні потерпілому від кримінального правопорушення професійної правничої допомоги із забезпечення його прав і законних інтересів на стадіях досудового розслідування й судового провадження, а також під час процесуальних дій, що можуть проводитись до початку досудового розслідування.

2. Лише представництво потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні передбачає здійснення захисту його прав і законних інтересів за системного поєднання засад цілеспрямованості, всебічності, професіоналізму та емоційної нейтральності.

3. Мета представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні відповідає завданням, зазначеним у ст. 2 КПК України, та полягає в реалізації прав і законних інтересів потерпілого від ДТП, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб той, хто вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286–288, 291, 415 КК України, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини.

У межах зазначеної мети адвокат-представник (у взаємодії зі слідчим, прокурором) виконує такі основні завдання: встановлення винного, доведення його вини; притягнення його до відповідальності за законом і відшкодування шкоди, що була заподіяна потерпілому кримінальним правопорушенням.

Ці завдання втілюються в життя завдяки конкретним діям представника потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні. Залежно від своєї сутності такі дії потрібно розмежовувати відповідно до окремих форм діяльності адвоката, до яких належать: процесуальна, пошукова (детективна) та консультативно-контрольна.

4. Процесуальна, пошукова (детективна) та консультативно-контрольна форми діяльності представника потерпілого від ДТП на різних стадіях та етапах кримінального провадження мають різний зміст. Їх успішна реалізація

забезпечується належною організацією та виваженою тактикою представництва потерпілого від ДТП.

Організацію і тактику такого представництва потрібно формувати:

грунтуючись на наукових засадах криміналістичної методики й тактики;

з огляду на вимоги КПК України;

відповідно до обставин конкретного кримінального провадження;

засновуючись на позиціях, вироблених під час спілкування з потерпілим від ДТП;

ураховуючи специфіку взаємодії представника потерпілого від ДТП з іншими учасниками кримінального провадження.

5. Для представника потерпілого в організаційно-тактичному плані важливим є формування засад взаємодії зі слідчим, прокурором. Наявні три основних типи такої взаємодії: конструктивна (активне співробітництво); офіційно-ділова та конфліктна.

Залежно від різних об'єктивних і суб'єктивних обставин у процесі досудового розслідування зазначені види взаємодії можуть поступово змінюватись. Одне з важливих завдань адвоката як представника потерпілого від ДТП полягає в тому, щоб одразу започаткувати конструктивну взаємодію зі слідчим, а якщо цього не вдалось – забезпечити в процесі досудового розслідування перехід від менш ефективного виду взаємодії до більш ефективного.

Найприйнятнішою для всіх сторін (з погляду виконання завдань кримінального провадження) є конструктивна взаємодія, якій притаманне взаємне сприяння в процесуальному та поза процесуальному напрямі (взаємна консультаційна діяльність, узгодження планів дій, спрощений (неформальний) обмін інформацією тощо). Така взаємодія дає адвокату-представнику широкі можливості для ефективного захисту прав і законних інтересів потерпілого від ДТП. Адже спільні скоординовані зусилля слідчого та адвоката-представника матимуть ефект синергії.

6. Кримінально-правовими основами представництва потерпілого від ДТП є сукупність норм матеріального права,

спираючись на аналіз яких, адвокат у кожному конкретному випадку:

здійснює прогнозування перебігу та результатів кримінального провадження (з огляду на позицію, яку може обрати потерпілий);

роз'яснює клієнту переваги та недоліки кожної з таких позицій, можливі наслідки обрання певної з них та узгоджує з ним обрання конкретної позиції;

обирає та реалізує кримінальні процесуальні та поза процесуальні засоби обстоювання обраної позиції.

До зазначених норм матеріального права належать: норми КК України; положення законів і підзаконних нормативно-правових актів у сфері організації й забезпечення безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів; Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень; постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23 грудня 2005 року № 14; актуальна практика Касаційного кримінального суду.

Під час представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні потрібно зважати на питання, які найчастіше постають у судовій практиці та вже остаточно вирішені Верховним Судом, зокрема:

1) кваліфікація кримінального ДТП за ст. 286–288 КК України лише в разі:

а) необережної форми вини (злочинні ДТП, що вчинені з прямим умислом, кваліфікуються як кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи);

б) спричинення аварійної ситуації діями водія механічного транспортного засобу або осіб, зазначених у ст. 287, 288 КК України (якщо ДТП зумовлено діями будь-яких інших осіб, такі дії мають кваліфікуватись за ст. 291 КК України);

в) підтвердження отримання потерпілим від ДТП щонайменше середньої тяжкості тілесного ушкодження;

г) відсутності підтверджених фактичних даних про те, що водій допустив ДТП зі шкідливими наслідками, перебуваючи в стані крайньої необхідності;

2) обов'язковість встановлення органом досудового розслідування та судом:

а) усіх обставин кримінального правопорушення, передбачених п. 1–4 ч. 1 ст. 91 КПК України;

б) механізму ДТП як системи просторових, часових, динамічних та інших зв'язків окремих етапів, обставин і чинників розвитку транспортної ситуації;

в) причинного зв'язку між порушенням особою конкретних положень нормативно-правових актів, що регулюють питання організації та безпеки дорожнього руху й експлуатації транспортних засобів, і суспільно небезпечними наслідками у вигляді травмування або загибелі людей;

г) ступеня участі кожного учасника кримінального ДТП у спричиненні злочинного наслідку, а також того, яке порушення правил стало чинником ДТП;

д) наявності або відсутності технічної можливості у водія уникнути ДТП, за умови, якщо аварійну ситуацію створили інші особи;

3) можливість звільнення обвинуваченого від:

а) кримінальної відповідальності: у зв'язку з закінченням строків давності, а також через дійове каяття, примирення винного з потерпілим, передачу особи на поруки, зі зміною обстановки – за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 286, ст. 287, 288, 291, ч. 1 ст. 415 КК України;

б) відбування призначеного покарання за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 286, ст. 287, 288, 291, ч. 1 ст. 415 КК України, а також за вчинення злочинів, передбачених іншими частинами ст. 286, 415 КК України (у разі призначення покарання судом не більш ніж на 5 років позбавлення волі).

РОЗДІЛ 2

ЗАХИСТ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Захист прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на початковому етапі досудового розслідування

Потерпілий від злочинного порушення правил дорожнього руху зазвичай потребує не лише професійної правничої допомоги (через відсутність відповідних компетенцій), а й медичної та психологічної допомоги (через травми, отримані внаслідок раптової надзвичайної ситуації). Людина, яка щойно травмована під час ДТП, здебільшого не може брати участь у невідкладних слідчих діях через необхідність негайного надання їй медичної допомоги. Навіть у тих випадках, коли потерпілий залишається на місці події та відмовляється від госпіталізації, під час проведення слідчих дій він не може діяти раціонально та ефективно внаслідок фізичного болю і стресу.

Фахівці в галузі медицини зазначають: «Психотравмувальний вплив будь-якої надзвичайної ситуації, що супроводжується загибеллю й каліцтвом людей, безумовно, викликає психологічну травму, що, як наслідок, залишає після себе відчутні ознаки у формі психічних змін і психоневротичних розладів, які потребують лікування. Результатом участі в небезпечній ситуації, якою є ДТП, стає зазвичай емоційна, психологічна та психічна травма»¹.

Якщо наслідком ДТП є загибель людини, то її рідні та близькі зазвичай перебувають в емоційному стані, який заважають діяти адекватно, маючи на меті повну реалізацію своїх прав як майбутніх учасників кримінального провадження.

Із зазначених причин надання професійної правничої допомоги особам, травмованим у ДТП, під час невідкладних слідчих дій одразу після події є об'єктивною необхідністю.

¹ Назаренко І. І., Іванов В. І., Рошін Г. Г., Дорош В. М. Наслідки психологічної травми у постраждалих після дорожньо-транспортної пригоди (аналітичний огляд літератури). *Травма*. 2016. № 4. Т. 17. С. 7.

Практика засвідчує, що найбільш ефективний захист прав та інтересів потерпілого від ДТП здійснюється в разі залучення адвоката-представника на початку кримінального провадження, а в необхідних випадках – надання ним правничої допомоги жертві ДТП ще до внесення відомостей до ЄРДР.

2.1.1. Загальні особливості надання професійної правничої допомоги потерпілому від дорожньо-транспортної пригоди на початку досудового розслідування

Участь адвоката в досудовому розслідуванні як представника потерпілого вже з моменту надходження відомостей про вчинення ДТП з травмуванням або загибеллю людей надає йому переваги в особистому сприйнятті наслідків події та збиранні інформації за «гарячими слідами». Це є підґрунтям для ефективного аналізу отриманих даних з метою планування адвокатом подальших дій з виконання завдань представництва потерпілого в кримінальному провадженні.

Значний обсяг інформації про подію представник потерпілого може отримати від слідчого, прибуття якого на місце події зазвичай передуює прибуттю адвоката-представника. За можливості необхідно опитати потерпілого, учасників і свідків ДТП з обов'язковим фіксуванням їх контактних даних. Адже вагомий вплив на тактику дій представника потерпілого на початковому етапі досудового розслідування справляють фактичні обставини події ДТП. У криміналістичній науці сукупність окреслених обставин називають слідчою ситуацією.

До слідчих ситуацій, що виникають під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху, належать такі:

1. Має місце кримінальне правопорушення проти безпеки дорожнього руху:

а) є підстави для підозри конкретної особи у вчиненні цього правопорушення;

б) підстави для підозри конкретної особи у вчиненні цього правопорушення відсутні.

2. Вчинено інший злочин.

3. Ознаки кримінального правопорушення відсутні¹.

Зазначена класифікація вбачається прийнятною для використання адвокатом – представником потерпілого в процесі аналізу обставин на місці події та планування подальших дій, зокрема і взаємодії з клієнтом, слідчим та іншими учасниками кримінального провадження.

У разі висновку про те, що вчинено кримінальне правопорушення проти безпеки дорожнього руху, адвокату-представнику під час планування своїх дій слід зважати на усталену в криміналістичній науці типологію слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування, а саме: а) кримінальне правопорушення вчинено в присутності свідків, водій і транспортний засіб залишились на місці ДТП; б) кримінальне порушення правил безпеки дорожнього руху вчинено за відсутності свідків або водія, який зник з місця ДТП, залишивши транспортний засіб; в) водій зникає з місця ДТП разом з транспортом².

У будь-якому випадку найважливішими діями для виконання завдань кримінального провадження є огляд місця події та призначення експертиз.

Найпростіша ситуація на початковому етапі розслідування ДТП має місце, коли злочинне порушення правил дорожнього руху було вчинене в умовах очевидності (є свідки), а водій і автомобіль залишились на місці події. За таких обставин увага слідчого здебільшого сконцентрована на обстеженні місця події, з'ясуванні причин ДТП, фіксації фактичних даних, що підтверджують вину причетних до події осіб. На виконання цих завдань проводять огляд місця події, освідування учасників ДТП, призначення експертиз, допити водіїв, свідків, потерпілих

¹ Фурсов Д. Ю. Методичні основи прокурорського нагляду за дотриманням законів на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86). С. 304–318. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.86.304-318>.

² Алексеев О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. 2-ге вид. переробл. та доповн. Київ : Центр учб. літ., 2014. 320 с.

тощо¹. Активну участь представника потерпілого в проведенні цих дій є запорукою ефективності його подальшої діяльності.

Складніша ситуація характеризується такими обставинами, як: відсутність свідків, загибель усіх учасників ДТП, а також втеча водія з місця пригоди: разом з транспортним засобом або без нього; з попереднім знищенням (спотворенням) слідів злочину або без такого.

У ситуації, коли водій зник, а автомобіль залишився на місці пригоди, ключовим завданням розслідування є встановлення винного. Насамперед висувають версії про особу, яка перебувала за кермом у момент пригоди: 1) транспортним засобом керував водій; 2) транспортним засобом керувала стороння особа (родич водія, його знайомий, колега, викрадач)².

Зникнення водія із залишенням автомобіля на місці ДТП властиве особам, які вчинили викрадення транспорту або намагаються перешкоджати досудовому розслідуванню, використовуючи вигадану версію про незаконне заволодіння їх транспортним засобом. На її підтвердження через нетривалий час після ДТП вони зазвичай подають заяву до правоохоронних органів про вчинення стосовно них злочину, передбаченого ст. 289 КК України³. Ці особи заздалегідь домовляються зі знайомими, родичами про надання завідомо неправдивих показань слідчому, суду про своє алібі. У цій ситуації виникає необхідність першочергового встановлення особи, яка керувала транспортним засобом у момент ДТП, вжиття заходів щодо її розшуку і затримання, з'ясування причин, що змусили водія втекти з місця події⁴.

Представнику потерпілого доцільно акцентувати слідчого (якщо він сам цього не робить) на необхідності відібрання

¹ Гуцулюк М. Я., Ковальов С. І., Габуда А. С. Розслідування правил безпеки дорожнього руху, що спричинили смерть особи : метод. рек. Івано-Франківськ : Голіней О. М., 2018. 48 с.

² Алексеев О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. 2-ге вид. переробл. та доповн. Київ : Центр учб. літ., 2014. 320 с.

³ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

⁴ Гуцулюк М. Я., Ковальов С. І., Габуда А. С. Розслідування правил безпеки дорожнього руху, що спричинили смерть особи : метод. рек. Івано-Франківськ : Голіней О. М., 2018. 48 с.

об'єктів (зразків) для проведення експертиз, за результатами яких у подальшому можна буде ідентифікувати водія транспортного засобу. Йдеться, зокрема, про зразки ДНК (генетична експертиза), відбитки пальців рук (дактилоскопічна експертиза), сліди запаху (одорологічна експертиза); зразки волокон одягу особи, яка керувала транспортним засобом (експертиза волокнистих матеріалів і виробів з них) тощо.

У зазначеній ситуації також необхідно невідкладно встановити й допитати власника залишеного транспортного засобу. Якщо слідчий зволікає із встановленням, то представник потерпілого має: з одного боку, порушувати питання про причини такого зволікання перед слідчим і прокурором, а з іншого – вживати самостійних заходів щодо встановлення власника автомобіля в межах, дозволених законодавством. У разі можливості представник потерпілого має взяти участь у допиті зазначеної особи.

Поширеною є ситуація на початковому етапі розслідування злочинного порушення правил дорожнього руху, у якій водій залишив місце ДТП на автомобілі. У цьому разі особливого значення набуває пошук і фіксація фактичних даних про факт ДТП, встановлення транспортного засобу (або його ознак), водія, який залишив місце пригоди, свідків. Окрім огляду місця ДТП потрібно встановити очевидців (зокрема й обходом навколишніх житлових будинків, установ та підприємств, через пости в соціальних мережах), допитати свідків і потерпілих про характерні ознаки транспорту й прикмети водія; відшукати камери візуального спостереження, які могли зафіксувати вигляд транспорту і водія, та згідно з вимогами КПК України одержати потрібні записи; перевірити станції технічного обслуговування автомобілів і автостоянки щодо наявності пошкоджених транспортних засобів. Звісно, що це є роботою слідчого, а за його дорученням і представників оперативних підрозділів. Однак ініціативне долучення до такої роботи представника потерпілого може створити згаданий ефект синергії та підвищити ефективність їх дій. Водночас зазначимо, що ефективність пошукової роботи представника потерпілого та його помічників можна збільшити через розширення їх детективних повноважень, приміром, як це визначено для

приватних детективів у проєкті Закону України «Про приватну детективну діяльність» від 4 лютого 2020 року № 3010¹.

Аналіз окреслених ситуацій, що складаються на початку досудового розслідування злочинного порушення правил дорожнього руху, а також слідчої, адвокатської та прокурорської практики свідчить про можливість визначення типового переліку найефективніших процесуальних і організаційних дій, що дають змогу стороні обвинувачення та представнику потерпілого ефективно виконати свої завдання. До цього переліку необхідно віднести:

- огляд місця події (зараховуючи тимчасове вилучення майна; одержання об'єктів (зразків) для проведення експертиз; одержання слідчим матеріальних носіїв візуальної інформації за згодою їх власників);

- забезпечення огляду водіїв транспортних засобів на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції;

- арешт майна, вилученого під час огляду місця події;

- допит свідків і учасників ДТП;

- тимчасовий доступ речей і документів (медична документація, записи з відеореєстраторів) та одержання їх в інші способи;

- призначення судових експертиз;

- проведення пошукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій у разі зникнення водія з місця ДТП.

Отже, розглянемо питання дій представника потерпілого на початковому етапі досудового розслідування злочинного порушення правил дорожнього руху щодо кожної з окреслених процесуальних (організаційних) дій.

¹ Про приватну детективну діяльність : проєкт Закону України від 4 лют. 2020 р. № 3010. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68051.

2.1.2. Надання професійної правничої допомоги потерпілому від дорожньо-транспортної пригоди під час огляду місця події

Досудове розслідування злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспортних засобів зазвичай розпочинають оглядом місця події ДТП, який проводять ще до внесення відомостей про вчинення злочину до ЄРДР. На цьому етапі надання професійної правничої допомоги потерпілим від ДТП стикається з низкою невирішених питань щодо процедури залучення адвоката та методики й тактики його дій.

Від процесуальної правильності, криміналістичної виваженості, ретельності та повноти огляду місця події ДТП залежить ступінь виконання завдань, передбачених ст. 2 КПК України¹. Адже саме під час цієї слідчої (розшукової) дії формують основний масив доказів у кримінальному провадженні (які в подальшому одержати буде неможливо), відбирають зразки для проведення численних експертиз, відшуковують технічні засоби й носії інформації, на яких може бути зафіксовано подію ДТП тощо.

Огляд місця події ДТП проводять до внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР. Це цілком узгоджується з положеннями ч. 3 ст. 214 КПК України, де зазначено, що у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події².

Постає питання про процесуальний статус адвоката, який прибув на огляд місця події для надання правничої допомоги особі, що була травмована унаслідок ДТП, або її родичам, або родичам загиблого. Адже доки відомості не внесено до ЄРДР (а в окремих випадках і до подання відповідних клопотань) ніхто не може мати процесуального статусу потерпілого, а також представника потерпілого.

Водночас відповідно до вимог щодо проведення слідчих (розшукових) дій, встановлених ст. 223 КПК України, слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Там само.

присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Зокрема, право власності потерпілого від ДТП здебільшого обмежується через вилучення його майна (пошкодженого автомобіля, його конструктивних елементів, одягу, особистих речей (портфель, гаманець, зонт, взуття) тощо) для подальшого визнання речовими доказами та проведення експертиз; може бути порушений законний інтерес особи в забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини.

Тому цілком логічно, що особа повинна мати можливість реалізувати своє право на професійну правничу допомогу, встановлене ст. 59 Конституції України¹.

З іншого боку, ч. 3 ст. 237 КПК України передбачає, що для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів. Отже, законодавець обмежує коло осіб, які можуть бути запрошені слідчим до участі в огляді учасниками кримінального провадження. У цьому спостерігається неузгодженість положень ч. 3 ст. 237 та ч. 3 ст. 214 КПК України, яка підлягає усуненню².

У разі прагнення адвоката (представника потерпілого від ДТП) взяти участь в огляді місця події слідчі дозволять йому бути присутнім, фіксувати хід проведення слідчої (розшукової) дії, обстановку та окремі її деталі власними технічними засобами, робити записи.

Існують три різних підходи до процесуального оформлення такого дозволу (згоди, запрошення). Перший: слідчий зазначає в протоколі про участь в огляді місця події адвоката без визначення його процесуального статусу. Другий: слідчий зазначає в протоколі огляду місця події про участь

¹ Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

представника потерпілого. Третій: слідчий не зазначає в протоколі про участь у слідчій (розшуковій) дії особи, яка надає професійну правничу допомогу постраждалому від ДТП.

З позицій надання правничої допомоги потерпілому в ДТП третій варіант є неприйнятним, оскільки він позбавляє адвоката важливого права, передбаченого ч. 4 ст. 237 КПК України, – робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду¹.

Необхідність таких заяв може бути зумовлена незаконними діями слідчого чи інших учасників слідчої дії, відсутністю повноти огляду, некоректним оформленням і неправильним викладенням у протоколі перебігу та результатів огляду. Крім того, в адвоката може виникнути потреба долучення до протоколу власних технічних носіїв інформації, на яких він фіксував обставинку та дії присутніх (тоді йому буде потрібно зробити заяви про долучення таких носіїв до протоколу).

Згідно з правилами фіксування кримінального провадження, у протоколі перед підписами учасників процесуальної дії можуть бути зазначені їхні зауваження й доповнення до протоколу (ч. 5 ст. 104 КПК України). У такому разі представник потерпілого може застосувати тактичний прийом, мета якого – отримання додаткового часу на аналітичну роботу. Він полягає у внесенні до протоколу відомостей про те, що зауваження й доповнення до протоколу будуть надані окремо. Це дає змогу описати їх чітко, детально та в достатньому обсязі.

Отже, адвокат, залучений потерпілим або його родичами, має наполягати на внесенні своїх даних до протоколу огляду місця події як учасника цієї слідчої (розшукової) дії. Якщо у слідчого, прокурора чи інших учасників огляду місця події ДТП виникають заперечення, то доцільно послатись на п. 1 ч. 3 ст. 104 КПК України, де зазначено, що до протоколу (а саме, до його вступної частини) заносять дані всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання)². Однак законодавець не дає визначення та не розмежовує поняття «учасник

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Там само.

процесуальної дії» та «присутній під час проведення процесуальної дії».

Тому відмова слідчого у внесенні даних адвоката (представника постраждалого) до протоколу буде неправомірною. Натомість відмова у визначенні його процесуального статусу як представника потерпілого буде ґрунтуватися на вимогах закону.

Спираючись на зазначені процесуальні особливості, слід будувати тактику консультативно-контрольної діяльності адвоката (представника постраждалого) під час огляду місця події. Така діяльність має кілька векторів залежно від партнера зі взаємодії, яким можуть бути слідчий, оперативні працівники, працівники патрульної поліції, клієнт, інші учасники ДТП.

З погляду тактики, консультативно-контрольна діяльність адвоката не повинна мати зовнішніх ознак (форми) контролю чи консультування. Адже юридично адвокат не має жодних підстав для здійснення контролю та надання консультацій учасникам слідчої дії (окрім консультацій своєму клієнтові в межах надання професійної правничої допомоги).

Тобто, ця діяльність має бути ненав'язливою, прихованою. Володіючи знанням наукової методики огляду місця події ДТП, адвокат може помітити помилки слідчого або спеціаліста щодо послідовності дій (що і є серед завдань контролю). Постійне спостереження за діями слідчого та спеціаліста бажано доповнювати й безперервною фіксацією їхніх дій. Інших засобів контролю адвокат у цій ситуації немає.

Представнику потерпілого не доцільно відкрито вказувати слідчому чи спеціалісту на хиби в роботі. Адже така поведінка є конфліктною та може бути розцінена як дії, що заважають проведенню огляду. Відповідно до ч. 6 ст. 237 КПК України слідчий, прокурор мають право заборонити учасникам огляду вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню огляду (невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність)¹

Тому для конструктивного співробітництва спеціаліст у спілкуванні з прокурором, слідчим має робити зауваження завуальовано: у формі запитань, звернень за порадою, висловлювання «раптових» ідей.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

До змісту предмета контролю з боку представника потерпілого входять не лише дії слідчого, а й документи, які він складає, зокрема протокол огляду місця події та додатки до нього, серед яких особливе значення має схема ДТП. Адже неточності та суперечності у схемі ДТП й інших документах у подальшому дадуть можливість стороні захисту наполягати на існуванні розумного сумніву щодо обставин, які підлягають доказуванню, відповідно до ст. 91 КПК України¹.

З означених причин процес складання схеми ДТП має бути особливо важливою складовою предмета контролю з боку представника потерпілого в ДТП, а також відповідати методикам, виробленим криміналістичною наукою², й вимогам спеціально розробленої для цього тактики³.

Дані очевидців, постраждалого та інших учасників пригоди щодо місця зіткнення (наїзду, перекидання, падіння), механізму ДТП можуть суттєво різнитись. Тому в разі відсутності однастайності в позиціях учасників процесуальної дії щодо вказаних питань, до протоколу та схеми варто заносити варіанти, на яких наполягають присутні.

Контроль за діями потенційного підозрюваного та залучених ним осіб з боку представника потерпілого в ДТП має забезпечити їх правомірну поведінку, запобігання будь-яких їхнім діям, спрямованим на об'єктивне та неупереджене розслідування. У разі виявлення ознак таких дій на цьому потрібно негайно зосередити увагу слідчого.

Контроль представника потерпілого за діями осіб, які його залучили, під час огляду місця події ДТП виходить за межі цієї

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Колесник І. І. Методика розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 225 с.; Корж В. П. Огляд місця події: процесуальні особливості, криміналістичні рекомендації : наук.-практ. посіб. Харків, 2018. 264 с.; Шабадей А. М., Шевцов С. О., Дубонос К. В. Дорожньо-транспортні пригоди. Особливості розслідування. Харків : Факт, 2003. 127 с.

³ Мороз І. Тактика дій працівників поліції під час оформлення додатків до протоколу огляду місця дорожньо-транспортної пригоди. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 286–289.

слідчої дії. Адже предметом контролю в цих відносинах має бути невідкладне звернення з повідомленням про страховий випадок до страхової компанії потерпілого та страхової компанії потенційного підозрюваного. У процесі консультування необхідно роз'яснити алгоритм дій зі збирання документів, які підтверджують витрати на лікування та медичні препарати (поховання).

Пошукова (детективна) діяльність представника потерпілого під час огляду місця події має органічно доповнювати відповідну діяльність слідчого та спеціаліста. Адвокат спільно з цими учасниками процесуальної дії має сам активно відшукувати та фіксувати матеріальні об'єкти, які є слідами злочинного порушення правил дорожнього руху або містять на собі такі сліди. Особливо ретельно доцільно фіксувати сліди пошкоджень (автомобілів, одягу, дорожнього покриття та обладнання), місця осипу бруду, пилу, місця розташування уламків, битого скла, пластику, конструктивних елементів транспортних засобів, залишки від автомобільних рідин і фарби. Першочергова перевага у відшукуванні та фіксації має надаватися об'єктам, які можуть швидко зникнути внаслідок інтенсивного руху, погодних умов та інших факторів.

2.1.3. Захист прав і законних інтересів потерпілого під час збирання речових доказів та відеозаписів дорожньо-транспортної пригоди

Речі, які було вилучено під час огляду місця ДТП, відповідно до ч. 7 ст. 237 КПК України, вважаються тимчасово вилученим майном. У ч. 5 ст. 171 КПК України зазначається, що клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено. Викладене зумовлює невідкладність арешту майна, вилученого під час огляду місця ДТП. Але аналіз практики засвідчує, що нерідко слідчий через зайнятість іншими питаннями, зволікає зі складанням клопотання про накладення арешту на вилучене

майно або складає його формально та неуважно, без дотримання вимог, передбачених ч. 2 ст. 171 КПК України¹.

Це зумовлено цілком об'єктивними обставинами. Адже за короткий проміжок часу слідчий має: внести відомості про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР; оформити низку пов'язаних цим документів (відповідні доручення, повідомлення, постанови); забезпечити медичне освідчування учасників ДТП; з дотриманням вимог закону оформити вилучені з місця події об'єкти; у разі затримання особи – скласти повідомлення про підозру, погодити його з прокурором і вручити підозрюваному тощо.

Ситуація із затягуванням подання до суду клопотання про накладення арешту на вилучене майно та неуважне його оформлення може призводити до втрати найважливіших речових доказів, зокрема автотранспортних засобів, за участю яких відбулася ДТП. Тому адвокату-представнику доцільно відстежити дотримання слідчим строків подання такого документа.

Водночас зауважимо, що накладення арешту на автомобіль потерпілого, забезпечуючи виконання завдань кримінального провадження, може суперечити інтересам потерпілого. Адже останній може наполягати на поверненні свого майна. У цьому разі позиція адвоката-представника не може суперечити позиції клієнта. Тому адвокат, роз'яснивши наслідки обстоювання кожної з можливих позицій, повинен поставити перед клієнтом відповідний вибір, який той має зробити самостійно: або вживати процесуальних заходів для повернення майна, або погодитись з вилученням і арештом автомобіля та вжити поза процесуальних заходів для пришивдшення призначення та проведення експертиз.

Водночас сучасна судова практика допускає вилучення та визнання речовим доказом автомобіля потерпілого від ДТП без подальшого накладення на нього арешту – за добровільною згодою власника.

У Постанові Верховного Суду від 31 березня 2021 р. у справі № 333/1539/16-к зазначається, що закон не встановлює обов'язку сторони обвинувачення в будь-якому разі одержати ухвалу слідчого судді про арешт належного потерпілому

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

транспортного засобу, який було вилучено під час огляду місця ДТП як об'єкт, що містить очевидні сліди кримінального правопорушення – з метою подальшого визнання речовим доказом¹.

У цій справі Верховний Суд акцентує, що потерпілий (власник транспортного засобу) та його представник протягом досудового та судового провадження не подавали заяв, заперечень і скарг з приводу вилучення та утримання автомобіля органом Національної поліції України, а також не заявляли про порушення права власності потерпілого. Наявність і добровільність згоди власника транспортного засобу (потерпілого) на відповідні дії органу досудового розслідування чітко вбачається з комплексного аналізу обставин кримінального провадження. Окремого документального підтвердження наявності й добровільності такої згоди, на думку Верховного Суду, у цьому випадку непотрібно. Сторона захисту, як зазначається в судовому рішенні, лише голосливо стверджувала про порушення процесуального порядку утримання речового доказу, водночас не надала жодних доказів на користь обов'язковості примусового арешту автомобіля потерпілого.

У тих випадках, коли залишення транспортного засобу в розпорядженні потерпілого є вкрай важливим для нього, може бути застосовано апробований практикою механізм. Автомобіль вилучають, накладають на нього арешт, визнають речовим доказом, після чого повертають власнику (потерпілому) на «відповідальне зберігання» під розписку – з письмовим попередженням про кримінальну відповідальність за незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, відповідно до положень ст. 388 КК України². Такий підхід є засобом збалансування інтересів потерпілого з необхідністю виконання завдань кримінального провадження. Проте він не ґрунтується на нормах закону. Адже єдина норма КПК України, де йдеться про можливість передачі речового доказу на «відповідальне зберігання» власнику (п. 1 ч. 6 ст. 100 КПК України), висуває

¹ Постанова Верховного Суду від 31 берез. 2021 р. Справа № 333/1539/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071606>.

² Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

умову: речові докази не повинні містити слідів кримінального правопорушення¹.

За слушним зауваженням вітчизняних науковців, КПК України передбачає занадто складну процедуру набуття об'єктами, вилученими з місця огляду події, статусу речових доказів, що не сприяє оперативності проведення досудового розслідування та економії процесуальних засобів². Суперечить логіці накладення арешту на такі об'єкти, як залишки битого скла, пластику, фарби, фрагменти одягу та обшивки сидінь, зразки плям крові, волосся, змиви з органів управління автомобіля; зразки витоку палива, мастил, охолоджувальної рідини тощо). Такі речі не можуть вважатися майном (вони не мають матеріальної цінності), а тому накладення на них арешту суперечить логіці.

Водночас під час огляду місця події їх не можливо вилучити як зразки для проведення експертизи. Адже у ч. 7 ст. 237 КПК України законодавець надає право слідчому під час огляду місця події вилучати лише речі та документи. Про отримання зразків для експертизи там не йдеться. Аналіз норм ст. 214 та 245 КПК України свідчить про неможливість отримання зразків для експертизи до початку кримінального провадження (тобто, в процесі огляду місця ДТП, який проводиться до внесення відомостей до ЄРДР)³.

Частина 2 ст. 245 КПК України передбачає, що порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 160–166 цього Кодексу). Тобто, одержання зразків з речей має здійснюватись на підставі ухвали слідчого судді, що неможливо до початку досудового розслідування.

На практиці окреслені предмети та речовини під час огляду місця події вилучають як «об'єкти» (нічого не

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Журавель В. А. Початок досудового розслідування: деякі процесуальні та організаційно-тактичні проблеми. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 1. С. 254.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

зазначаючи про те, що в подальшому вони будуть зразками для проведення експертиз), або як майно з подальшим накладенням арешту.

Зазначена неузгодженість законодавчих норм може мати вплив на результативність діяльності представника потерпілого від ДТП та підлягає усуненню.

На початковому етапі розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху (як під час огляду місця події, так і після нього) посилена увага приділяється відшукуванню відеозаписів, де може бути зафіксовано подію ДТП. Взаємодія представника потерпілого зі слідчим у такій ситуації може мати ефект синергії.

Зазначені відеозаписи можуть міститися на електронних носіях пам'яті автомобільних реєстраторів, що встановлені на транспортних засобах, котрі потрапили в ДТП, а також інших автомобілів (які під час ДТП знаходились поруч). Крім того, такі відеозаписи можуть міститись на електронних носіях пам'яті, де накопичується візуальна інформація з камер зовнішнього спостереження, які в публічно доступних місцях встановлюють підприємства, установи, організації та приватні особи.

Більшість опитаних нами у процесі дослідження слідчих (72 %) поділяють думку, що одержувати зазначені відеозаписи для подальшого використання в доказуванні потрібно шляхом застосування заходу забезпечення кримінального провадження, регламентованого ст. 159–166 КПК України – тимчасового доступу до речей і документів (до матеріальних носіїв інформації)¹. У доказуванні мають використовуватись лише оригінали відеозаписів на первинних носіях. На думку опитаних, лише такий підхід може гарантувати визнання зазначених відеозаписів допустимими доказами під час судового провадження.

Але судовою практикою вироблено інші підходи до цього питання. У постанові Верховного Суду від 21 березня 2019 р. у справі № 711/3133/17 (обвинувачення: ч. 1 ст. 286 КК України) вказано, що одержання слідчим відеозаписів з камер зовнішнього спостереження банківської установи без ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів не

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

дає підстав автоматично вважати ці записи недопустимими доказами, оскільки вони були надані установою на добровільних засадах¹

Доводи сторони захисту щодо недопустимості як доказу відеозапису з місця ДТП було відхилено також у постанові Верховного Суду від 31 березня 2021 р. у справі № 333/1539/16-к (обвинувачення: ч. 2 ст. 286 КК України). Ці доводи ґрунтувалися на тому, що запис було надано слідчому на оптичному диску свідком під час допиту; відео на диск було записано свідком (і лише після того, як спеціалісти змогли відкрити пошкоджений файл з цим відео на первинному носії – відеореєстраторі). На переконання захисника, така процедура була порушенням процесуального порядку одержання доказу².

Верховний Суд відкинув наведені доводи сторони захисту через те, що відповідно до ч. 5 ст. 132 КПК України для оцінки потреб досудового розслідування слід враховувати можливість отримати речі й документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні, без застосування заходу забезпечення кримінального провадження.

У вказаному судовому рішенні також зазначається, що за відсутності реальної загрози зміни або знищення речей чи документів, а тим більше за умови добровільного надання документів стороні чи учаснику кримінального провадження особами, у володінні яких вони перебувають, не виникає підстав та умов до звернення з клопотанням до слідчого судді стосовно застосування заходів забезпечення кримінального провадження у виді тимчасового доступу до документів і речей.

Верховний Суд визнав непереконливими доводи захисту про те, що відеозапис, наданий свідком, не є оригіналом. Адже відповідно до ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», колегія судді зазначила, що у разі зберігання електронного документа на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа. Тобто, важливою рисою електронного документа є неможливість прив'язки до конкретного

¹ Постанова Верховного Суду від 21 берез. 2019 р. Справа № 711/3133/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80716334>.

² Постанова Верховного Суду від 31 берез. 2021 р. Справа № 333/1539/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071606>.

носія інформації. Крім того, з огляду на те, що учасники провадження в порядку ст. 242 КПК України не заявили клопотання про проведення судово-технічної експертизи досліджених судом електронних документів, зміст відеозапису не викликав обґрунтованих сумнівів у його достовірності¹.

Водночас зауважимо, що в разі конструктивної взаємодії представника потерпілого зі слідчим, перший може взяти на себе отримання та подання відповідних відеозаписів як доказів. Адже ч. 3 ст. 93 КПК України відносить потерпілого (а відповідно і його представника) до числа суб'єктів, які можуть збирати докази шляхом отримання від фізичних та юридичних осіб речей, копій документів, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів². Ці записи представник потерпілого як суб'єкт збирання та подання доказів³ може подати слідчому з клопотанням про долучення до матеріалів кримінального провадження.

До викладеного додамо, що 15 березня 2022 р. главу 20 КПК України доповнено ст. 245¹, яка регламентує слідчу (розшукову) дію «Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису»⁴.

Згідно з ч. 3 ст. 214 цього Кодексу для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку зазначену слідчу (розшукову) дію може бути проведено до внесення відомостей

¹ Постанова Верховного Суду від 31 берез. 2021 р. Справа № 333/1539/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071606>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

³ Старенький О. С. Потерпілий як суб'єкт доказування у кримінальному провадженні: проблеми реалізації засади змагальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 43. Т. 2. С. 192–196. (Серія «Право»).

⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

до ЄРДР¹. Вважаємо, що це положення має бути поширене не лише на кримінальні проступки, а й на злочини.

Проте під час досудового розслідування злочинного порушення правил дорожнього руху стороні обвинувачення, збираючи докази в зазначений спосіб, потрібно зважати, що захист у судовому провадженні може заявити клопотання про проведення експертизи відповідного запису з метою виявлення ознак монтажу або підробки. Обов'язковою умовою такої експертизи є надання експерту первинного носія інформації та пристрою, який був використаний для запису.

2.1.4. Захист прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в частині медичного освідування водіїв транспортних засобів

Важливим елементом початкового етапу розслідування злочинного порушення правил дорожнього руху є огляд водіїв усіх транспортних засобів, що потрапили в ДТП, на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

Обов'язковість цього елемента не закріплено на рівні закону (виняток становить ч. 2 ст. 298² КПК України², де йдеться про затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, передбачений ст. 286¹ КК України: таку обов'язково доставляють до медичного закладу для забезпечення проходження відповідного медичного освідування). Отже, констатуємо неузгодженість норм КК України та КПК України. Так, санкції чотирьох частин ст. 286¹ КК України передбачають покарання у виді позбавлення волі. Тобто, відповідно до ст. 12 КК України, зазначеною статтею встановлено відповідальність лише за злочини (про кримінальні проступки не йдеться)³.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Там само.

³ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

На практиці слідчий намагається забезпечити невідкладне проведення медичного огляду водіїв на стан сп'яніння в будь-якому випадку ДТП із загибеллю та (або) травмуванням людей.

Це обґрунтовується й вимогами п. 8 розділу I Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, яку затверджено спільним наказом МВС України та МОЗ України від 9 листопада 2015 року № 1452/735. Зокрема, там зазначено: «У разі скоєння дорожньо-транспортної пригоди, унаслідок якої є особи, що загинули або травмовані, проведення огляду на стан сп'яніння учасників цієї пригоди є обов'язковим у закладі охорони здоров'я»¹.

Це цілком виправдано, коли є розумний сумнів у тому, хто з водіїв винний у порушенні правил безпеки дорожнього руху. Адже надалі стан сп'яніння винного буде важливою ознакою для кваліфікації кримінального правопорушення та ступеня тяжкості вчиненого й жорсткості покарання. Але у тих випадках, коли очевидно, що травмований водій не порушував цих правил (як приклад, на час ДТП знаходивсь у нерухомому транспортному засобі), постають питання доцільності проходження ним (потерпілим) медичного огляду на стан алкогольного сп'яніння.

З огляду на викладене, представник потерпілого має відстежити своєчасність і відповідність вимогам законодавства дій слідчого (та працівників поліції, які діють за його дорученням) із забезпечення медичного огляду на стан сп'яніння учасників ДТП. Водночас, якщо адвокат представляє інтереси водія, який поза розумним сумнівом є потерпілим у ДТП, то є необхідність у роз'ясненні клієнту: відсутності законодавчих вимог щодо проходження ним зазначеного огляду; відсутності кримінальних процесуальних наслідків відмови від такого огляду; імовірності притягнення потерпілого до адміністративної відповідальності за ст. 130 КУпАП, як такого,

¹ Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції: наказ МВС України, МОЗ України від 9 листоп. 2015 р. № 1452/735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text>.

що порушив п. 2.5 ПДР (водій повинен на вимогу поліцейського пройти в установленому порядку медичний огляд з метою встановлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції)¹.

Одержані в процесі зазначеного огляду біологічні зразки в подальшому використовують для проведення судово-медичного дослідження (судово-токсикологічної експертизи). Сторона захисту часто подає клопотання про визнання висновків такої експертизи недопустимим доказом, аргументуючи це порушенням порядку одержання зразків для проведення експертизи в порядку, встановленому ст. 245 КПК України².

Тому представникові потерпілого в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії необхідно зважати на те, що Верховний Суд не вбачає порушень у зазначених діях сторони обвинувачення та визнає докази допустимими. Адже, відповідно до п. 10, 13, 14 розділу III зазначеної Інструкції зразки біологічного середовища для лабораторного дослідження відбирають у дві місткості. Вміст однієї використовують для первинного дослідження, вміст іншої зберігається протягом 90 днів у закладі охорони здоров'я, у якому проводивсь відбір біологічного середовища. Якщо відібрання біологічних зразків було здійснено відповідно до вимог п. 8 розділу I та п. 14 розділу III Інструкції, то необхідності для отримання зразків для проведення експертизи в порядку, передбаченому ст. 245 КПК, немає. У зв'язку з чим Верховний Суд вважає доводи сторони захисту про відібрання біологічних зразків без понятих і невручення постанови прокурора про відібрання біологічних зразків безпідставними. Такі позиції містяться в постановках Верховного Суду від 24 вересня 2020 року (справа № 720/751/18)³, від 17 грудня 2019 року (справа № 678/1495/17)⁴,

¹ Правила дорожнього руху : постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2001 р. № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

³ Постанова Верховного Суду від 24 верес. 2020 р. Справа № 720/751/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91855154>.

⁴ Постанова Верховного Суду від 17 груд. 2019 р. Справа № 678/1495/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86566234>.

від 10 грудня 2019 року (справа № 601/1929/13-к)¹ та ін. Факт доставлення біологічних зразків крові на дослідження експерту слідчим, який не входив до групи слідчих, не є підставою для визнання відповідного висновку експерта недопустимим доказом.

2.1.5. Захист прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди під час проведення первинних допитів

Невідкладними слідчими (розшуковими) діями початкового етапу досудового розслідування злочинного порушення правил дорожнього руху є проведення допитів потерпілого, свідків, підозрюваного.

Допит потерпілого, якщо він можливий на початковому етапі розслідування, вважаємо необхідним проводити за участю його представника. У разі фізичної можливості надання потерпілим показань його представник має сам ініціювати якнайшвидше проведення допиту та перешкодити зволіканню з проведенням цієї слідчої (розшукової) дії. Адже через певний час важливі деталі події можуть забуватись, а стан здоров'я потерпілого може погіршитись. Водночас потрібно зважати, що проведення допиту потерпілого, який перебуває на стаціонарному лікуванні, можливе лише з дозволу лікаря. Адже виконання завдань кримінального провадження не може протиставлятися охороні здоров'я потерпілого, оскільки, відповідно до ст. 3 Конституції України, воно є найвищою соціальною цінністю².

Функція представника під час допиту полягає в тому, щоб з позицій знання криміналістичної методики проведення допиту потерпілого від ДТП³ відстежити та своїми питаннями виправити прогалини й помилки, зроблені слідчим (якщо такі

¹ Постанова Верховного Суду від 10 груд. 2019 р. Справа № 601/1929/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86468540>

² Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

³ Гуцулюк М. Я., Ковальов С. І., Габуда А. С. Розслідування правил безпеки дорожнього руху, що спричинили смерть особи : метод. рек. Івано-Франківськ : Голіней О. М., 2018. С. 31–32.

матимуть місце). Важливою з цих позицій є максимальна деталізація показань потерпілого. Це спричинено як необхідністю максимально об'єктивного встановлення усіх обставин, так і уникненням необхідності проведення додаткових допитів, які мають травмувальний вплив на психіку потерпілого.

Обов'язковим елементом участі представника потерпілого в допиті останнього є уважне вивчення складеного слідчим протоколу до підписання клієнтом та (у разі необхідності) внесення туди доповнень і зауважень.

У разі конфліктної взаємодії зі слідчим представнику потерпілого варто підготуватись до протидії маніпуляціям (заплутування, затягування, обрання темпу бесіди неприйнятної для клієнта, залякування тощо). Якщо представник потерпілого під час допиту відчуває брак чуйності та уваги до свого клієнта з боку слідчого, помічає маніпуляції або психологічний тиск, то допит потрібно зупинити та зробити слідчому відповідні зауваження. У тому разі, коли слідчий не буде сприймати такі зауваження конструктивно, допит доцільно припинити, протокол не підписувати, а також звернутись до прокурора зі скаргою та ініціювати відвід слідчого.

З метою одержання належних і допустимих доказів, що можуть бути використані під час подальшого судового розгляду справи, допит потерпілого, життя якого знаходиться у небезпеці, доцільно проводити в порядку ст. 225 КПК України (у виїзному судовому засіданні, за місцем знаходження травмованого). Умовами відповідної ініціативи представника потерпілого мають бути: реальна необхідність проведення цієї процесуальної дії для виконання завдань представництва; добровільна згода потерпілого; дозвіл лікаря. Зауважимо, що ч. 1 ст. КПК 225 України не включає потерпілого та його представника до кола осіб, які можуть клопотати перед слідчим суддею про допит під час досудового розслідування в судовому засіданні¹. Таке право мають лише сторони кримінального провадження та представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження. Отже, з ініціативою проведення такого допиту представнику потерпілого доведеться звертатись до слідчого, а в разі відмови – оскаржувати таку відмову в судовому порядку.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Допиту свідків, які не є учасниками ДТП, має передувати їх встановлення. Якщо цього не було зроблено під час виїзду слідчо-оперативної групи на місце ДТП, то це необхідно зробити пізніше. Виконання завдання слідчий за усталеною практикою доручає оперативним підрозділам, хоча закон не передбачає такого виду взаємодії слідчого й оперативних працівників. У ст. 40 та 41 КПК України законодавець визначив право слідчого та обов'язок оперативних підрозділів виконувати доручення винятково на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. У зв'язку з цим (а також з низки інших причин) оперативні підрозділи часто ігнорують доручення слідчого на встановлення свідків ДТП або надають формальні відписки. Слідчий через високого навантаження не може самостійно займатись пошуковою діяльністю.

У подібних ситуаціях до такої діяльності бажано долучитись представнику потерпілого, а за можливості й помічникам адвоката, який здійснює представництво. Засобами пошукової діяльності є обхід розміщених поблизу житлових будинків, установ і підприємств, а також моніторинг місцевих груп у соціальних мережах і дописи з проханнями відгукнутись очевидцям ДТП. У разі встановлення свідків представник потерпілого опитує їх за їх добровільною згодою в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 93 КПК України¹ та п. 7 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»², може бути складено протокол або відібрано пояснення. Ці документи не матимуть жодного доказового значення, проте становитимуть підставу для звернення до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду з клопотанням про допит свідків.

На стадії досудового розслідування допит свідків є прерогативою слідчого. Він визначає коли, кого та як допитувати, кого запрошувати на цю слідчу (розшукову) дію. Зазвичай представника потерпілого не запрошують для участі в ній і він знайомиться з матеріалами допиту після його проведення. Закон навіть не зобов'язує слідчого повідомляти

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

потерпілого та його представника про час і місце запланованого допиту.

Проте відповідно до положень ч. 6 ст. 223 КПК України, якщо допит особи буде здійснено за клопотанням потерпілого (або його представника), то вони мають бути присутніми на такому допиті, а також мають право ставити питання, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення цієї процесуальної дії¹. З метою досягнення мети та виконання завдань, що були узгоджені з клієнтом, адвокату-представнику доцільно використати окреслену вище можливість, що передбачена законодавцем.

У разі виявлення розбіжностей, невідповідностей і суперечностей показань свідка з іншими матеріалами кримінального провадження представник потерпілого може ініціювати одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях.

У науковій літературі часто вказують, що п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК України зумовлює ускладнення організації й тактики допиту свідків. Адже ця норма передбачає, що показання мають бути визнані недопустимими доказами, якщо вони отримані від свідків, які в подальшому набули статусу підозрюваних. Зазначена норма зумовлює включення до завдань слідчого не лише встановлення свідків злочину, а й формування прогнозу того, чи хтось із них надалі не набуде статусу підозрюваного (такий прогноз має бути точним, оскільки його хибність призведе до визнання недопустимими доказами показань, що отримані від таких свідків). З огляду на зазначене взагалі втрачається сенс у допиті «криміногенних» свідків².

На практиці сформувалось два підходи щодо послідовності допиту водіїв як свідків: по-перше, допит водія як свідка та проведення з ним усіх слідчих дій після повідомлення про підозру іншому учаснику ДТП; по-друге, допит водія як

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Журавель В. А. Початок досудового розслідування: деякі процесуальні та організаційно-тактичні проблеми. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 1. С. 255.

свідка та проведення з ним усіх слідчих дій до повідомлення особі про підозру¹.

У зв'язку з викладеним зауважимо, що в постанові Верховного Суду від 31 березня 2021 року (справа № 333/1539/16-к)² сформульовано правову позицію, згідно з якою зміст п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК України вказує на те, що вона має застосовуватись за умови, коли на час отримання показань від свідка вже існували дані, що його буде визнано підозрюваним чи обвинуваченим, але, всупереч наявності в такої особи права на мовчання та свободу від самовикриття, слідчий чи прокурор вчиняє дії, спрямовані на отримання показань від неї. Такі дії, а не власне факт отримання показань від свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим, мають визнаватись істотним порушенням прав людини і основоположних свобод. Аналогічні позиції сформульовано в постановах Верховного Суду від 15 червня 2022 року (справа № 130/720/17)³; від 6 вересня 2022 року (справа № 718/2750/19)⁴; від 8 квітня 2021 року (справа № 663/517/14-к)⁵ та ін.

Тому допитувати водія – учасника ДТП доцільно негайно або в найкоротший час після пригоди, оскільки на час такого допиту немає підстав для визнання його підозрюваним через відсутність висновку судової автотехнічної експертизи⁶.

¹ Фурсов Д. Ю. Методичні основи прокурорського нагляду за дотриманням законів на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86). С. 304–318. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.86.304-318>.

² Постанова Верховного Суду від 31 берез. 2021 р. Справа № 333/1539/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071606>.

³ Постанова Верховного Суду від 15 черв. 2022 р. Справа № 130/720/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104849894>.

⁴ Постанова Верховного Суду від 6 верес. 2022 р. Справа № 718/2750/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106191181>.

⁵ Постанова Верховного Суду від 8 квіт. 2021 р. Справа № 663/517/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96243781>.

⁶ Фурсов Д. Ю. Методичні основи прокурорського нагляду за дотриманням законів на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86). С. 304–318. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.86.304-318>.

Отже, на початку досудового розслідування представником потерпілого від ДТП має бути закладено фундамент успішного виконання своїх завдань і досягнення кінцевої мети представництва на подальших стадіях кримінального провадження. Ефективне формування зазначеного фундаменту потребує використання певних алгоритмів й продуманої тактики.

2.2. Захист прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на подальшому етапі досудового розслідування

Активна діяльність представника потерпілого від ДТП під час процесуальних дій на початку досудового розслідування має логічно продовжуватись і на інших його етапах. Заради досягнення мети представництва така діяльність має відрізнятись не лише активністю, а й ефективністю. Вона повинна бути добре організованою та мати науково обґрунтовану тактику.

2.2.1. Загальні особливості захисту прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на подальшому етапі досудового розслідування

Основним критерієм розмежування початкового та подальшого етапу досудового розслідування є виконання стороною обвинувачення всіх невідкладних процесуальних дій, необхідних для виконання завдань кримінального провадження (або ж втрату можливості їх проведення). Представник потерпілого за наявними матеріалами має оцінити чи всі ці дії виконано (або ж чи остаточно втрачено можливості їх виконання). Зазначена оцінка набуває особливої актуальності в тому випадку, коли представник потерпілого від ДТП вступив у справу через певний час після її початку. Організація й тактика подальших дій представника потерпілого має ґрунтуватись на результатах цієї оцінки. З таким підходом погодились 67,5 % опитаних нами адвокатів.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху дає змогу

стверджувати, що до слідчих (розшукових) дій подальшого етапу в цій категорії справ потрібно віднести: повторний огляд місця події; додаткові допити свідків й потерпілого; допит підозрюваного; допит двох і більше раніше допитаних осіб, слідчий експеримент.

У разі, коли водій транспортного засобу зник з місця пригоди (разом з автомобілем або без нього) та не був встановлений і затриманий на початковому етапі досудового розслідування, на подальшому етапі може виникнути необхідність у проведенні окремих оперативно-розшукових заходів та НСРД. Ідеться, зокрема, про проведення радіорозвідки, візуального спостереження радіобладнання (радіоелектронного засобу) (ст. 269 КПК України); встановлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу) (ст. 268 КПК України); негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України)¹. Те саме стосується й ситуації, коли є підстави вважати що за допомогою ДТП намагаються приховати вчинення іншого злочину.

У разі встановлення зниклого з місця події водія транспортного засобу доцільно провести його впізнання іншими учасниками ДТП, свідками. Впізнання особи як слідча (розшукова) дія має проводитись з огляду на її криміналістичні та процесуальні особливості².

Зазначені дії мають застосовуватись продумано та системно, з використанням стороною обвинувачення відповідної криміналістичної методики й тактики. Водночас власна методика й тактика дій має бути й у представника потерпілого. Будуючи її, потрібно зважати не лише на усталені в криміналістиці положення щодо розслідування зазначених злочинів (це здебільшого необхідно для активного спостереження за діями слідчого та їх об'єктивної оцінки), а й з напрямів процесуальної та поза процесуальної взаємодії представника потерпілого від ДТП з іншими учасниками

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Гора І. В., Колесник В. А. Окремі процесуальні й криміналістичні проблеми впізнання. *Вісник кримінального судочинства*. 2020. № 3–4. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2020.3-4/150-159>.

провадження. З таким підходом погодились 88 % опитаних нами адвокатів.

Представнику потерпілого від ДТП доводиться взаємодіяти з кількома суб'єктами, серед яких: слідчий, прокурор, керівник органу досудового розслідування (сторона обвинувачення); підозрюваний та його захисник (сторона захисту); експерти та спеціалісти. Крім того, представник потерпілого від ДТП у процесі збирання доказів здійснює комунікацію зі свідками, особами, в розпорядженні яких перебувають важливі для виконання завдань представництва речі й документи. За домовленістю з клієнтом представник потерпілого від ДТП також взаємодіє з представниками страхових компаній. Для кожного з цих напрямів комунікації можна окреслити власні тактичні прийоми.

Зауважимо також, що представник потерпілого в процесі своєї діяльності тісно взаємодіє зі своїм клієнтом. Тут йдеться лише про певні методики (алгоритми) роботи. Адже наявність тактики в цьому виді взаємодії свідчила б про можливий опір з боку партнера, що неприпустимо у відносинах адвоката і клієнта.

Водночас цей вид взаємодії є вихідним для інших комунікацій представника потерпілого від ДТП. Адже саме завдяки йому визначається кінцева мета діяльності та конкретні завдання представника потерпілого від ДТП у конкретному кримінальному провадженні.

Взаємодію зі стороною обвинувачення доцільно будувати на тих засадах, які пропонувались нами раніше щодо комунікацій між представником потерпілого та слідчим для застосування на початку досудового розслідування¹. Як було визначено, така взаємодія може мати конструктивний, офіційно-діловий та конфліктний характер. Для представника потерпілого від ДТП найбільш вигідним є варіант конструктивної взаємодії, що передбачає взаємну консультативну діяльність, узгодження планів дій, спрощений (неформальний) обмін інформацією. Дії представника потерпілого від ДТП мають органічно доповнювати діяльність слідчого, заповнювати прогалини в його роботі (якщо

¹ Червінський В. В. Зміст представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 704–707. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/169>.

такі виникають з об'єктивних чи суб'єктивних причин), слугувати запобіжником від процесуальних і тактичних помилок.

Представництво потерпілого від ДТП протягом усього досудового розслідування (як і його початку) умовно поділяємо на процесуальний, консультативно-контрольний та пошуковий (детективний) компоненти.

2.2.2. Процесуальні аспекти захисту прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на подальшому етапі досудового розслідування

Насиченість процесуального компонента представництва потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування залежить від того, з якого моменту адвокат-представник вступив у справу і яких процесуальних заходів, обов'язкових для досягнення мети представництва, він вжив ще на попередньому етапі. Це, зокрема, стосується подання слідчому відповідних заяв і клопотань.

У разі залучення адвоката до справи після завершення початого етапу досудового розслідування найпершим клопотанням має стати клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування у порядку ст. 221 КПК України¹. Подання такого клопотання неможливе, якщо клієнт не має статусу потерпілого, що часто буває у провадженнях досліджуваної категорії через неподання відповідних заяв родичами травмованого або загиблого, які залучають адвоката. У такому разі першочергове питання, що має бути вирішене адвокатом, стосується організації подання відповідних заяв його клієнтами.

У подальшому представнику потерпілого доцільно систематично знайомитися з матеріалами досудового розслідування, щоб належно організовувати свою діяльність. Клопотання в порядку ст. 221 КПК України подавати доцільно лише, якщо на цьому наполягає слідчий. 81,5 % опитаних нами адвокатів зазначили, що в разі конструктивної взаємодії зі слідчим останній сам їх інформує про всі важливі нові, одержані ним дані, а особисте ознайомлення з матеріалами справи

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

відбувається за усною домовленістю. 69 % опитаних слідчих засвідчили, що завжди оперативно надають доступ представникам потерпілого від ДТП до матеріалів провадження за їх усними заявами. У разі необхідності, на прохання адвокатів-представників вони самі надсилають їм скановані копії потрібних документів через месенджери (це економить час слідчого та представника потерпілого).

Особливим різновидом клопотань, що подаються слідчому, прокурору представником потерпілого від ДТП під час досудового розслідування, є клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій у порядку ст. 220 КПК України¹.

Такі клопотання доцільно подавати, коли слідчий вчасно (або взагалі) не проводить слідчих (розшукових) дій, які є необхідними, на думку представника потерпілого. Їх подання має передувати комунікації зі слідчим (а в разі необхідності й з прокурором), мета якої – з'ясування причин не проведення слідчих (розшукових) дій. Вони можуть бути як об'єктивні (ведення бойових дій, значна завантаженість слідчого, відсутність природних чи технічних умов для проведення певної дії, неможливість участі в діях спеціалістів, свідків тощо), так і суб'єктивні (незацікавленість у виконанні завдань кримінального провадження, недбале ставлення до розслідування). Інколи суб'єктивні причини слідчий, прокурор можуть маскувати об'єктивними. За результатами комунікації представник потерпілого цілком може дійти висновку щодо дійсних причин та обрати конкретний вид тактики дій, зокрема: співпрацю, пристосування та протистояння. Останній варіант передбачає конфліктний тип взаємодії, обов'язкове подання клопотання про проведення необхідних слідчих (розшукових) дій у порядку ст. 220 КПК України, оскарження слідчому судді відмови в задоволенні цих клопотань (п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України) або зволікання з їх розглядом (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України)².

Щодо проведення інших процесуальних дій, зокрема заходів забезпечення кримінального провадження, то посилену увагу потрібно спрямувати на тимчасовий доступ до речей і документів. Адже завдяки цьому заходу в спосіб, чітко

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Там само.

регламентований КПК України, отримують і долучають до матеріалів кримінального провадження первинну медичну документацію, необхідну для проведення судово-медичної експертизи, відеозаписи зі стаціонарних камер зовнішнього спостереження, що належать підприємствам, установам, організаціям і приватним особам тощо.

Визначаючи коло та послідовність процесуальних дій, необхідних для отримання бажаного результату, представник потерпілого від ДТП має зосередитись на питаннях щодо фактичних даних, яких бракує для доведення події злочинного порушення правил дорожнього руху (час, місце, спосіб, механізм та інші обставини); винуватості особи в його вчиненні; виду та розміру шкоди, завданої ДТП, а також інших елементів, які відповідно до ст. 91 КПК України, входять до предмета доказування. Зазначений підхід, ґрунтуючись на нормах кримінального процесуального закону, фактично поєднує пошукову та контрольню-консультативну функцію представника потерпілого від ДТП.

Заради виконання мети представництва потерпілого від ДТП адвокат має подавати клопотання не лише про проведення необхідних слідчих (розшукових) дій, а й про участь у них (зокрема, тих, що проводяться за ініціативою сторони обвинувачення чи захисту). Цим процесуальним кроком він забезпечує собі можливість застосування консультативно-контрольного та пошукового компонентів своєї діяльності. Адже, беручи участь у зазначених діях, представник потерпілого від ДТП має можливість активно спостерігати за роботою слідчого, у разі необхідності коригувати її, а також одержувати інформацію, необхідну для виконання власних завдань.

2.2.3. Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди під час проведення допитів на подальшому етапі досудового розслідування

Невіддільним засобом одержання фактичних даних у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху є допити потерпілого, свідків, підозрюваного.

Представник потерпілого має право бути присутнім під час допиту свого клієнта, що вбачається з комплексного аналізу положень п. 8 ч. 1 ст. 56, ст. 58, п. 2 ч. 1 ст. 66, ст. 95 КПК

України¹, хоча прямо про це в законодавстві не вказано. Тому доцільним є встановлення відповідного права потерпілого шляхом викладення пункту 8 частини 1 статті 56 КПК України в такій редакції: «мати представника, користуватись його правовою допомогою під час проведення всіх процесуальних дій та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг». Водночас потрібно встановити й відповідні повноваження представника потерпілого, зокрема шляхом доповнення статті 56 КПК України частиною 5, яку викласти в такій редакції: «Представник має право бути присутнім під час процесуальних дій, які проводяться за участю потерпілого».

Допит потерпілого в провадженнях досліджуваної категорії найчастіше проводять після надання йому невідкладної допомоги, транспортування до лікарні, проведення необхідних медичних операцій і маніпуляцій, а також відновлення до стану, який дає змогу свідомо спілкуватись (тобто через певний час після події). У такій ситуації завданням представника потерпілого від ДТП є контроль того, щоб допит проводився з дозволу лікаря і щоб під час цієї слідчої (розшукової) дії враховувався фізичний і психічний стан потерпілого. Важливо дотримати баланс між виконанням завдань представництва потерпілого в кримінальному провадженні та забезпеченням умов, необхідних для його одужання.

Предмет допиту потерпілого формується залежно від слідчої ситуації, яка складається на момент проведення допиту: потерпілий – водій одного з автомобілів, причетних до ДТП; потерпілий – пішохід; потерпілий – пасажир автомобіля, залученого до ДТП².

Потерпілий під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів (унаслідок стресу або розвитку ретроградної амнезії в разі черепно-мозкової травми) може забути або змінити деякі подробиці ДТП. Під час допиту потерпілого для відновлення забутого в його пам'яті можна використовувати такі тактичні прийоми: постановка серії запитань, які активізують асоціативні

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Антіпова О. І. Особливості проведення допиту при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 152–156.

зв'язки; використання матеріалів кримінального провадження (протоколу огляду місця події, схеми до нього, фотознімків); демонстрація відеозапису, отриманого під час огляду місця події; пред'явлення різних предметів¹.

Участь представника потерпілого від ДТП у допиті підозрюваного можлива лише в разі набуття останнім зазначеного статусу. Як зазначалось вище, у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії про підозру особі зазвичай повідомляють через тривалий час після початку досудового розслідування, що пов'язано з необхідністю отримання слідчим результатів експертиз, які й містять підстави для підозри. Допит підозрюваного проводиться одразу після повідомлення про підозру та без участі потерпілого від ДТП та його представника. Проте адвокат-представник завжди може ознайомитись з результатами такого допиту та за необхідності подати клопотання про проведення повторного допиту. Задовольнивши таке клопотання, слідчий, відповідно до ч. 6 ст. 223 КПК України, зобов'язаний запросити представника потерпілого для участі в проведенні допиту². Такі дії представника потерпілого від ДТП здійснюються для уточнення певних фактичних даних та усунення суперечностей і розбіжностей між показаннями підозрюваного та іншими матеріалами кримінального провадження, викриття його в наданні завідомо неправдивих відомостей. Зазначені суперечності потрібно відстежувати між поясненнями підозрюваного, наданими ним одразу після ДТП, та показаннями, наданими раніше як свідком.

Допитуючи водіїв транспортних засобів, які причетні до ДТП, доцільно розмежовувати питання за такими групами: особливості транспортного засобу; дорожня обстановка; аварійна ситуація та її наслідки; дії допитуваного після вчинення події³.

¹ Антіпова О. І. Особливості проведення допиту при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 152–156.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

³ Антіпова О. І. Особливості проведення допиту при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 152–156.

Доцільним під час допиту є з'ясування фізіологічних і психічних якостей підозрюваного, його соціально-демографічних даних, соціальної ролі, професійної діяльності, досвіду експлуатації транспорту, схильності до вживання наркотичних засобів і спиртних напоїв, наявності захворювань, які зумовлюють раптове настання хворобливого стану, або постійне прийняття ліків, що впливають на швидкість реакції тощо¹. Окреслений блок питань є обов'язковим, оскільки вони є засобом з'ясування важливих обставин суб'єктивної сторони вчиненого злочину, що можуть вплинути на призначення покарання, звільнення від його відбування або ж звільнення від кримінальної відповідальності особи, винної у ДТП.

Серед важливих тактичних прийомів допиту підозрюваного є використання схеми ДТП. За її допомогою можна формулювати лаконічні та зрозумілі питання щодо розташування та напрямків руху учасників ДТП, послідовності дій допитуваного на різних стадіях розвитку події. Бажано використовувати відеофіксацію допиту, оскільки деякі запитання та відповіді не будуть зрозумілими через їх прив'язування до схеми, а їх звичайне викладення в протоколі не буде повним обсягом відображати надані фактичні дані. Додатковим корисним ефектом відеозапису під час допиту підозрюваного є те, що в подальшому можна буде вивчити всі його невербальні й паравербальні реакції на запитання та за особливостями поведінки оцінити правдивість відповідей.

Зазначені тактичні прийоми доцільно використовувати й під час допиту свідків ДТП. У разі значних розбіжностей у їх показаннях можна провести допит (у тому числі двох і більше раніше допитаних осіб) на місці вчинення ДТП. Проте це є компетенцією слідчого, якого кримінальний процесуальний закон не зобов'язує ані залучати представника потерпілого, ані повідомляти їх про час і місце проведення цієї слідчої дії. Останні можуть долучитись до неї, подавши відповідні клопотання у тому самому порядку, про який ішлося щодо допиту підозрюваного. Це стосується як свідків, установлених

¹ Мисливий В. А. Особливості допиту підозрюваного при розслідуванні злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. № 1 (5). С. 80–86.

стороною обвинувачення, так і свідків, установлених представником потерпілого в процесі його пошукової діяльності.

У процесі допиту варто враховувати, що раптовість і короточасність ДТП має наслідком неповне усвідомлення її деталей очевидцем та його нездатність відтворити всі деталі пригоди. Наявна можливість спотворення місця ДТП у свідомості свідка під впливом об'єктивних і суб'єктивних причин. Тому криміналісти радять виявляти всіх свідків-очевидців ДТП, оскільки лише сукупність їх показань дасть змогу найбільш повно відтворити розвиток події та ролі її учасників¹.

2.2.4. Представництво потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди під час слідчого експерименту

Важливим засобом отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху є проведення слідчого експерименту. Це одноставно підтримали 100 % опитаних нами слідчих і адвокатів. Аналіз положень ст. 240 КПК України дає змогу стверджувати, що метою слідчого експерименту є перевірка та уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань².

У кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху за допомогою цієї слідчої (розшукової) дії виконують низку важливих завдань.

По-перше, це встановлення індивідуальних особливостей конкретних осіб, а саме: здатність сприймати (бачити, чути) певну перешкоду, дію, подію або явище (наближення автомобіля, рух пішохода, зіткнення автомобілів, наїзд тощо) в окреслених умовах; можливість вчинити певні дії (екстрено загальмувати, змінити напрямок руху) на конкретній ділянці

¹ Антіпова О. І. Особливості проведення допиту при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 152–156.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

дороги; наявність навичок маневрування (заїзд заднім ходом у гараж, розворот малим радіусом, паралельне паркування тощо).

По-друге, це визначення тривалості (швидкості) перебігу деяких процесів або часу, потрібного для певних дій, зокрема: проходу людиною певного відрізка проїжджої частини; проїзду автомобілем певної ділянки автодороги, здійснення певного маневру; визначення швидкості автомобіля тощо.

По-третє, це з'ясування механізму ДТП загалом та (або) окремих його елементів: параметрів видимості, оглядовості на конкретній ділянці дороги, наприклад, наявність об'єктів, які перешкоджають бачити певну ділянку дороги; можливості існування певного явища, наприклад, заносу транспорту без гальмування в конкретних шляхових умовах, неконтрольованого скочування конкретного автомобіля тощо; визначення відстані, з якої водій мав об'єктивну можливість побачити перешкоду; визначення місця, з якого водій розпочав гальмування, місця, де зупинився транспортний засіб; визначення місця, з якого пішохід побачив транспортний засіб, та відстані, яку він встиг подолати від обочини чи тротуару до місця, де стався наїзд; визначення взаємного розміщення потерпілого й транспортного засобу в момент контакту (наїзду) тощо¹.

Загалом завдання, які виконують за допомогою слідчого експерименту, на практиці не існують ізольовано, а поєднуються в різних комбінаціях, результатом яких має бути отримання нових доказів. Один і той самий слідчий експеримент може бути спрямований і на перевірку доказів, і на встановлення умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення тощо².

З огляду на зазначене, важливим організаційно-тактичним питанням є визначення місця слідчого експерименту серед інших процесуальних дій, спрямованих на розслідування ДТП. Дослідники цього питання зауважують, що слідчому

¹ Колесник І. І. Особливості підготовки і проведення слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. № 22. С. 212–216. (Серія «Право»).

² Тактика проведення слідчого експерименту під час досудового розслідування: метод. рек. / [П. Є. Антонюк, А. О. Антошук, В. В. Пясковський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 70 с.

експерименту, який проводять для перевірки показань на місці події, мають передувати допити свідків, підозрюваного, потерпілого, а також експертизи, зокрема транспортно-трасологічна, та визначення технічного стану транспортних засобів, результати яких є вихідними даними, що підлягають урахуванню під час зазначеної слідчої (розшукової) дії¹.

Водночас вивчення кримінальних проваджень досліджуваної категорії дає підстави вважати, що послідовність може бути іншою: результати слідчого експерименту можуть бути вихідними даними для проведення певних видів автотехнічної експертизи. Як слушно зазначає А. О. Чичиркін, непоодинокими є випадки, коли слідчий експеримент призначається та проводиться слідчим за ініціативою експерта, якому повідомлено про його залучення до проведення автотехнічної експертизи².

Винуватці ДТП часто беруть участь у проведенні слідчого експерименту ще в статусі свідків через відсутність результатів експертиз, які мають бути покладені в основу повідомлення про підозру (як приклад, постанови Верховного Суду від 30 травня 2019 року у справах № 164/1457/16-к³ та № 522/17642/17⁴; від 2 березня 2021 року у справі № 137/265/19⁵; від 28 січня 2020 року у справі № 359/7742/17⁶ та ін.).

Отже, у тому разі, коли представник потерпілого доходить висновку про необхідність проведення слідчого експерименту

¹ Колесник І. І. Особливості підготовки і проведення слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. № 22. С. 212–216. (Серія «Право»).

² Чичиркін А. О. Взаємодія слідчого з експертними підрозділами під час слідчого експерименту при розслідуванні порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту. *Юридична наука*. 2020. № 3. С. 182–186. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-105-3.51.

³ Постанова Верховного Суду від 30 трав. 2019 р. Справа № 164/1457/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82261840>.

⁴ Постанова Верховного Суду від 23 трав. 2019 р. Справа № 522/17642/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82065567>.

⁵ Постанова Верховного Суду від 2 берез. 2021 р. Справа № 137/265/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95345032>.

⁶ Постанова Верховного Суду від 28 січ. 2020 р. Справа № 359/7742/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82261840>.

до проведення експертиз, він може ініціювати зазначену слідчу (розшукову) дію шляхом реалізації права, передбаченого ст. 220 КПК України. Немає жодних законодавчих заборон щодо повторного проведення слідчого експерименту, який може бути здійснено як до, так і після проведення певних експертиз.

Важливими параметрами, що забезпечують повноту, всебічність і ефективність слідчого експерименту, є: коло осіб, які беруть участь у ньому; час і місце проведення; відповідність навколишніх умов та обстановки тим, які існували на момент події, що відтворюється.

Коло осіб, які беруть участь у слідчому експерименті, визначається слідчим і регулюється процесуальним критерієм. Зокрема, у ч. 3 ст. 240 КПК України вказано, що до участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник¹. Таке формулювання дає змогу стверджувати, що залучення до проведення слідчого експерименту потерпілого та (або) його представника є правом слідчого, а не його обов'язком.

У тому разі, коли слідчий вважає за можливе проведення слідчого експерименту за відсутності представника потерпілого від ДТП, останній фактично позбавлений права виконувати контрольно-консультативну та пошукову функції під час цієї важливої слідчої (розшукової) дії.

Отже, представникові потерпілого від ДТП доцільно на початку досудового розслідування подавати слідчому клопотання про проведення всіх слідчих (розшукових) дій за його участю (з відповідними завчасними повідомленнями). Кримінальний процесуальний закон не передбачає клопотань подібного змісту (але й не обмежує адвоката в можливості їх подання) та обов'язку слідчого їх задовольняти. Тому цю вимогу можна включати до складу інших клопотань, приміром, до клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування.

Частина 6 ст. 223 КПК України передбачає, що слідча (розшукова) дія, що здійснюється за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проводиться за участю особи, яка її

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

ініціювала, та (або) її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо, або така особа письмово відмовилась від участі в ній¹. Отже, щоб фактично зобов'язати слідчого залучити представника потерпілого від ДТП до слідчого експерименту, потрібно завчасно подати клопотання про його проведення (самому виступити ініціатором).

Залучення представника потерпілого від ДТП до слідчого експерименту дає йому можливість переконатись у дотриманні слідчим усіх методичних вимог щодо його проведення та достовірності його результатів. Аналіз наукової та навчальної літератури² дає змогу визначити основні з таких вимог у провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху, зокрема:

- проведення саме в тому місці, де відбулась ДТП, і в той час, коли вона мала місце;

- повнота відтворення обстановки та подій;

- поетапне проведення дослідів (випробувань) з розташуванням учасників, об'єктів, предметів так, як вони були розташовані на етапах ДТП;

- відповідність природних (вітер, опади, хмарність, освітленість, ожеледиця тощо) та штучних (освітлення, задимлення, шуми, режим роботи світлофорів, щільність руху, стан дорожнього покриття тощо) умов тим, які існували на момент ДТП;

- використання тих самих (або аналогічних, однорідних) речей (предметів, знарядь, засобів), які були (зазнали впливу, здійснили вплив) під час ДТП;

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Вальчишин Г. І., Умови проведення слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортної пригоди і тактичні прийоми їх забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 51. Т. 2. С. 113–116. (Серія «Право»); Колесник І. І. Особливості підготовки і проведення слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. № 22. С. 212–216. (Серія «Право»).

відповідність темпу дослідів (випробувань) темпу, у якому відбувалась реальна ДТП;

багаторазове повторення однорідних дослідів, зокрема й (за необхідності) у змінених умовах;

урахування умов і обставин ДТП, які неможливо було відтворити на час проведення слідчого експерименту.

Під час проведення будь-якого слідчого експерименту не потрібно застосовувати всі зазначені умови. Представникові потерпілого від ДТП не слід наполягати на їх виконанні, якщо вони не впливають на результати експерименту. Отже, представляючи інтереси потерпілого від ДТП, щоразу потрібно ретельно аналізувати слідчу ситуацію та у спілкуванні з представниками сторони обвинувачення акцентувати на дотриманні лише тих вимог, невиконання яких може призвести до помилкових висновків і хибних результатів.

До процесуальних критеріїв проведення слідчого експерименту належить вимога ч. 4 ст. 240 КПК України – забезпечення безпеки для життя і здоров'я учасників та інших осіб, заборона приниження їх честі та гідності¹. Це цілком узгоджується з нормами ст. 3 Конституції України, яка відносить зазначені цінності до категорії найвищих соціальних². Оскільки саме по собі ДТП є небезпечною та шкідливою подією, означена вимога законодавця є надзвичайно актуальною в кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху. Отже, представникові потерпілого від ДТП слід наполягати на точному відтворенні певних дій, елементів (подій), що можуть мати своїм наслідком виникнення загрози зазначеним соціальним цінностям і спричинення шкоди.

Зауважимо, що активне спостереження представника потерпілого від ДТП за дотриманням зазначених організаційно-тактичних вимог до проведення слідчого експерименту передбачає його участь в організації цієї слідчої (розшукової) дії. Крім того, важливе значення має місце розташування представника потерпілого від ДТП під час слідчого

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

² Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

експерименту, яке має забезпечити реалізацію його прав безпосередньо досліджувати докази, стежити за діями інших учасників і перебігом експерименту.

Вагомою для представника потерпілого є присутність під час слідчого експерименту осіб, показання яких перевіряють, насамперед підозрюваного та свідків. Адже часто ці показання є суперечливими. У разі присутності під час слідчого експерименту представник потерпілого буде мати можливість поставити запитання, які допоможуть усунути неточності та надалі позбавити сторону захисту використовувати твердження щодо наявності розумного сумніву в існуванні деяких обставин.

У частині 2 ст. 240 КПК України зазначається, що за необхідності слідчий експеримент може проводитись за участю спеціаліста¹. Як слушно зазначає І. І. Колесник, у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху така необхідність є завжди².

Типовими ситуаціями залучення експерта-автотехніка на робочому етапі слідчого експерименту під час розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху є:

- 1) встановлення видимості під час ДТП (визначення можливості водія, пішоходів бачити один одного, автомобілі, дорожні знаки, інші предмети; встановлення можливості осліплення);
- 2) встановлення оглядовості під час ДТП;
- 3) встановлення швидкості транспортного засобу;
- 4) визначення часу, необхідного для подолання потерпілим відстані до місця наїзду;
- 5) встановлення можливості водія уникнути ДТП³.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Колесник І. І. Особливості підготовки і проведення слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. № 22. С. 212–216. (Серія «Право»).

³ Чичиркін А. О. Взаємодія слідчого з експертними підрозділами під час слідчого експерименту при розслідуванні порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту. *Юридична наука*. 2020. № 3. С. 182–186. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-105-3.51.

Залучення експерта-автотехніка до проведення слідчого експерименту в провадженнях зазначеної категорії передбачене чинними криміналістичними методиками. Його відсутність має своїми наслідками не лише допущення помилок і неточностей у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії, а й ставить під сумнів результати майбутньої автотехнічної експертизи.

З цих причин залучення слідчим експерта-автотехніка до проведення слідчого експерименту має бути елементом предмета виконання контрольно-консультативної функції представником потерпілого. Якщо слідчий його не залучив, представнику потерпілого від ДТП доцільно наполягати або на негайному залученні такого спеціаліста, або ж перенесенні часу слідчого експерименту. Винятки можуть становити випадки найпростіших експериментів зі здійсненням елементарних вимірювань, які можуть бути проведені слідчим і перевірені представником потерпілого.

До кола обов'язкових учасників слідчого експерименту законодавець відніс не менше двох незаінтересованих осіб (понятих), яких слідчий, відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України, зобов'язаний запросити. З цього правила встановлено виняток – застосування безперервного відеозапису перебігу проведення слідчих (розшукових) дій. До виконання цієї норми серед слідчих наявні різні підходи, але здебільшого вони застосовують і саме правило (запрошують понятих), і виняток (організують проведення безперервного відеозапису). Водночас зауважимо, що немає жодних законодавчих заборон щодо проведення власного відеозапису слідчого експерименту представником потерпілого від ДТП. Такий засіб допомагає адвокату-представнику зафіксувати елементи, необхідні для досягнення мети представництва, а в подальшому детально проаналізувати перебіг і результати цієї слідчої (розшукової) дії (з цим погодились 92,5 % опитаних нами адвокатів).

Важливим процесуальним критерієм проведення слідчого експерименту є вимога ч. 6 ст. 240 КПК України щодо складання протоколу цієї СРД з обов'язковим зазначенням умов і результатів. Дотримання усіх вимог щодо його складання є обов'язковим елементом контрольно-консультативної роботи представника потерпілого від ДТП. Адже неточності, помилки, описки та недотримання процесуальної форми у своїй сукупності надалі можуть стати підставою для заяв сторони

захисту про недопустимість одержаних доказів (це твердження поділяють 90,5 % опитаних нами адвокатів).

Аналіз кримінальних проваджень щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху засвідчує про поширеність й інших недоліків оформлення протоколу слідчого експерименту, зокрема таких, як: нечітке зазначення мети, невідповідність їй проведених дослідів і одержаних результатів; наявність опису лише першого дослідів (із вказівкою на загальну кількість дослідів та ідентичність отриманих результатів); подання слідчим власної оцінки результатів проведених дослідів¹.

2.2.5. Пошуковий (детективний) компонент діяльності представника потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди на подальшому етапі досудового розслідування

Участь представника потерпілого від ДТП у слідчих (розшукових) діях, ініціювання їх проведення здебільшого охоплюються контрольно-консультативним і процесуальним компонентами його діяльності. У цій частині пошуковий компонент присутній лише у вигляді аналізу слідчої ситуації та відшукування адвокатом-представником нових фактичних даних, важливих для виконання завдань представництва під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Водночас пошуковий компонент представництва потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування виражається у самостійній, незалежній від слідчого діяльності.

У разі вступу адвоката-представника у справу через певний час після початку досудового розслідування доцільним є його особисте прибуття на місце ДТП та його обстеження. Це необхідно для формування наочного уявлення про механізм ДТП. За результатами обстеження місця ДТП представник потерпілого може виявити важливі обставини, що не відображені в матеріалах кримінального провадження, та перевірити дані, одержані слідством. В окремих випадках варто не лише обстежити місце

¹ Чичиркін А. О. Взаємодія слідчого з експертними підрозділами під час слідчого експерименту при розслідуванні порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту. *Юридична наука*. 2020. № 3. С. 182–186. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-105-3.51.

ДТП, а й певний час спостерігати за ним, що сприяє розумінню адвокатом-представником особливостей організації дорожнього руху, їх зв'язку з рельєфом, рослинністю, архітектурою, а також впливу зазначених факторів на дії водіїв і пішоходів. На підставі одержаних у такий спосіб даних адвокат-представник може дійти висновку про необхідність проведення певних слідчих дій. До них належить і повторний огляд місця події, якщо під час первинного до матеріалів кримінального провадження не потрапили фактичні дані про обставини, що є важливими для реалізації мети представництва.

До пошукового компонента представництва потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування належить встановлення та опитування досі невідомих свідків ДТП. Його варто практикувати в тому разі, коли представникові потерпілого від ДТП бракує фактичних даних для виконання своїх завдань та існує ймовірність відшукати свідків події та її наслідків. Такий пошук здійснюють, так само як і на початковому етапі розслідування, а саме через оголошення у пресі, повідомлення по місцевих каналах телебачення, звернення до місцевих мешканців через групи в соціальних мережах, що створені за територіальним принципом, опитування мешканців навколишніх будинків і працівників місцевих підприємств. Такий пошук має бути зорієнтований не лише на виявлення очевидців ДТП, а й тих, хто безпосередньо її не сприймав, але був свідком подальших подій. Адже показання щодо посткримінальної поведінки винуватця ДТП мають вагоме значення для встановлення обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, характеризують його особу.

Відшукавши свідків ДТП, адвокату-представникові варто попередньо їх опитати, відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України¹ та п. 7 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»².

До пошукового компонента представництва потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

належить також пошук і аналіз кримінальних проваджень стосовно ДТП, які були допущені за аналогічних обставин, можливо, і в цьому самому місці, що допомагає представнику потерпілого визначитись з правовою позицією. Зазвичай двох ідентичних ДТП не буває, але є так звані типові ситуації та правові позиції судів різних інстанцій щодо їх вирішення.

Окремим елементом пошукового компонента представництва потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування є проведення консультацій з експертами, які допомагають правильно сформулювати питання в клопотанні про проведення експертизи, оцінити технічну спроможність показань свідків і підозрюваного, вчасно попередити про брак вихідних даних для експертизи тощо.

До пошукового спектра діяльності представника потерпілого від ДТП належить також збирання різноманітної інформації щодо особи підозрюваного, яка надалі має бути врахована судом під час ухвалення вироку. До такої інформації належать судимості, факти притягнення до адміністративної відповідальності, зокрема за порушення правил дорожнього руху. Важливими є дані й про майно, належне підозрюваному, оскільки на нього може бути накладено арешт для забезпечення цивільного позову. Інструментами отримання цих даних є різноманітні відкриті реєстри та адвокатські запити.

2.3. Інститут використання спеціальних знань у кримінальному провадженні як інструмент захисту прав і законних інтересів потерпілого від ДТП

Досудове розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху й експлуатації транспортних засобів неможливе без залучення спеціалістів та експертів, використання їхніх знань. Доказування в цій категорії кримінальних проваджень ґрунтується переважно саме на висновках різноманітних експертиз, а останні – на вивченні схем, фотознімків, вимірювань, зразків, які є результатом праці спеціалістів. Від якості й повноти роботи спеціалістів на місці ДТП, усебічності дослідження обставин події експертами

залежить виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України¹.

Аналіз практики представництва інтересів потерпілих від ДТП засвідчує, що слідчі доволі часто зволікають із призначенням необхідних експертиз. Це тягне за собою втрату або пошкодження речей і документів, які могли б бути предметом експертного дослідження, нераціональне використання процесуального часу. Наслідком такої бездіяльності стає відсутність підстав для повідомлення особі про підозру та доказів, необхідних для доведення її вини. Така ситуація сприяє уникненню притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, і призначення їм покарання².

Єдиним процесуальним способом домогтися призначення та проведення експертизи, що може бути використаний потерпілим та його представником, убачається звернення з відповідним клопотанням до слідчого, прокурора в порядку ст. 93 та 220 КПК України, яке останні мають розглянути в триденний строк³. Проте вивчення практики досудового розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху свідчить, що такі клопотання переважно ігнорують слідчий, прокурор або ж залишають їх без задоволення.

Коли слідчий, прокурор відмовляють у задоволенні зазначеного клопотання, представник потерпілого може оскаржити це рішення слідчому судді відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України. Так само представник потерпілого може оскаржити бездіяльність слідчого, прокурора, якщо протягом трьох днів з моменту подання клопотання воно залишилося нерозглянутим (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України). Факт звернення представника потерпілого до слідчого судді із зазначеними скаргами може свідчити про деструктивний (конфліктний) характер взаємодії адвоката-представника та представників

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Маленко О. В. Проблемні питання забезпечення реалізації прав потерпілого під час залучення експерта в кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 253–256. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/61>.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

сторони обвинувачення, що не сприяє ефективному виконанню завдань кримінального провадження.

Слідчий суддя за результатами розгляду зазначених скарг може зобов'язати слідчого розглянути клопотання (у разі звернення представника потерпілого до суду зі скаргою на бездіяльність) або скасувати рішення про відмову в задоволенні клопотання (коли до суду оскаржено таке рішення). Проте слідчий суддя не уповноважений за клопотанням потерпілого (або його представника) виносити рішення про проведення певної слідчої (розшукової) дії або ж зобов'язати зробити це слідчого. Саме таку позицію витлумачено в постанові Верховного Суду від 14 лютого 2023 року (справа № 405/680/22)¹, зокрема, що слідчий суддя уповноважений лише скасувати оскаржуване рішення, але не має повноважень зобов'язати прийняти рішення. Тим більше слідчий суддя не має повноважень визначати, яке саме рішення має прийняти слідчий або прокурор у конкретному випадку, оскільки в такий спосіб суддя втрутиться у сферу повноважень цих осіб і фактично візьме участь у діяльності сторони обвинувачення всупереч своїй ролі в провадженні (ч. 3 ст. 22 КПК України). Стаття 307 КПК України не надає слідчому судді повноваження своєю ухвалою зобов'язувати слідчого, дізнавача чи прокурора прийняти певне рішення під час досудового розслідування.

Тобто фактично основним суб'єктом організації використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є слідчий (який діє під процесуальним керівництвом прокурора). Саме він наділений повноваженнями приймати процесуальні рішення під час досудового розслідування також і щодо залучення спеціаліста та призначення експертиз. Саме він збирає та аналізує матеріали, вирішує, які саме обставини кримінального провадження потребують перевірки шляхом проведення експертизи, оцінює висновок експерта².

¹ Постанова Верховного Суду від 14 лют. 2023 р. Справа № 405/680/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075175>.

² Chornous Yu., Leliuk T. Organization of forensic examinations in criminal proceedings as a condition for the effectiveness of the investigation of criminal offences. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. № 13 (2). P. 50–62. DOI: <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/2.2023.50>.

Одночасно кримінальний процесуальний закон уповноважує сторону захисту самостійно організовувати проведення експертиз. Наявність таких повноважень у справах, пов'язаних із ДТП, засвідчує Верховний Суд у низці рішень, де зазначено, що суд повинен забезпечити право сторони захисту спростовувати висновок експерта, наданий обвинуваченням, за допомогою іншого висновку, представленого захистом (постанови від 22 січня 2019 року у справі № 697/2272/14-к¹; від 5 серпня 2020 року у справі 753/10028/18²; від 8 грудня 2020 року у справі № 278/1306/17³; від 3 квітня 2020 року у справі № 640/1664/18⁴ тощо).

Отримання такого висновку має організувати сторона захисту і на стадії досудового розслідування. Це випливає, зокрема, з Ухвали Верховного Суду від 12 березня 2021 року у справі № 641/1891/19, у якій зазначено: «Цитування захисником постанови Верховного Суду від 5 серпня 2020 року у справі № 753/10028/18 не заслуговують на увагу, оскільки в цьому кримінальному провадженні захисник долучив до матеріалів кримінального провадження висновок експертів, підготовлений за його заявою, і тому Верховний Суд зауважив, що право захисту спростовувати висновки експертів, надані обвинуваченням, за допомогою іншого висновку, наданого захистом, має бути забезпечене судом. Натомість у цьому кримінальному провадженні захисник просив суд провести повторну автотехнічну експертизу, не обґрунтувавши наявності для цього відповідних підстав»⁵.

Отже, у площині залучення спеціалістів, призначення та проведення експертиз потерпілий від ДТП та його представник на стадії досудового розслідування значно обмежені в правах, порівняно зі сторонами кримінального провадження. Це зумовлює необхідність представника потерпілого від ДТП компенсувати

¹ Постанова Верховного Суду від 22 січ. 2019 р. Справа № 697/2272/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80035996>.

² Постанова Верховного Суду від 5 серп. 2020 р. Справа № 753/10028/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90906049>.

³ Постанова Верховного Суду від 8 груд. 2020 р. Справа № 278/1306/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94264608>.

⁴ Постанова Верховного Суду від 3 квіт. 2020 р. Справа № 640/1664/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88707037>.

⁵ Ухвала Верховного Суду від 12 берез. 2021 р. Справа № 641/1891/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95469921>.

обмеження в правах шляхом організаційних і тактичних засобів використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Тому важливо окреслити коло завдань, які може бути виконано за допомогою конкретних експертиз.

Згідно з результатами наукових досліджень, у кримінальних провадженнях за ст. 286 КК України типовими є такі експертизи, як: автотехнічна (99,4 % узагальнених відповідей респондентів); судово-медична (94,9 %); транспортно-трасологічна (93,6 %); експертиза волокон і волокнистих матеріалів (81,2 %); експертиза лакофарбових матеріалів та покриттів (78,2 %); автотоварознавча (72,1 %); комплексні експертизи (90,9 %) тощо¹.

Крім того, практика засвідчує, що в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії, за необхідності, також проводять експертизи нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів, полімерних матеріалів, пластмас та виробів із них; металознавчу експертизу деталей транспортного засобу; експертизи стану доріг і дорожніх умов у місцях ДТП та електротранспортні експертизи. Два останні види експертиз безпосередньо передбачені чинною Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5².

Для ефективного розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху часто постає необхідність у проведенні комплексних і комісійних експертиз (автотехнічної, транспортно-трасологічної та судово-медичної; інженерно-психофізіологічної експертизи стану й індивідуальних особливостей водія транспортного засобу та інших учасників ДТП; автотехнічної, фототехнічної та відеотехнічної). Тому вбачаються слушними зауваження науковців, які вважають, що в КПК України потрібно закріпити такі форми експертиз, як

¹ Чичиркін А. О. Взаємодія слідчого з експертними підрозділами під час слідчого експерименту при розслідуванні порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту. *Юридична наука*. 2020. № 3. С. 182–186. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-105-3.51.

² Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 груд. 2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

комісійна та комплексна (на практиці замість зазначених вище призначають нові експертизи, що затягує судовий процес і посилює навантаження на судову систему)¹.

Відповідно до інформації з офіційного вебсайту Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, автотехнічна експертиза передбачає дослідження, що проводять для з'ясування обставин і механізму ДТП, технічного стану автотransпортних засобів, причин псування їх деталей, установлення причин ДТП. Під час проведення цього різновиду інженерно-транспортної експертизи вивчають вихідні дані про обстановку на місці пригоди, дії її учасників, механізм ДТП, технічний стан автомобіля та його деталей, чинники, що зумовили виникнення ДТП. З огляду на викладене, а також зважаючи на зміст спеціальних знань, використовуваних для проведення автотехнічної експертизи, виокремлюють такі її різновиди: обставин і механізму ДТП; автотехнічна експертиза технічного стану транспортного засобу; автотехнічна експертиза деталей транспортного засобу; слідів на транспортному засобі та місці ДТП (транспортно-трасологічна експертиза); експертиза стану доріг і дорожніх умов на місці ДТП (дорожньо-технічна)².

Отже, експерти-практики, на відміну від науковців³, вважають транспортно-трасологічну та дорожньо-технічну експертизу різновидами автотехнічної та не відмежовують їх від останньої. Такий підхід убачаємо виправданим, оскільки в більшості випадків для встановлення механізму та причин ДТП під час автотехнічної експертизи потрібно системно досліджувати й стан транспортних засобів, і їх окремі деталі, і дорожні умови, і сліди, що утворилися внаслідок ДТП.

Автотехнічну експертизу мають призначати й проводити в усіх провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього

¹ Бараш Л. Процесуальні проблеми призначення і проведення судової експертизи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4. С. 262–268. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-4-262-268.

² Інженерно-транспортна (автотехнічна) експертиза. *Київський науково-дослідний інститут судових експертиз*: [сайт]. URL: <https://kndise.gov.ua/inzhenerno-transportna/>.

³ Чичиркін А. О. Взаємодія слідчого з експертними підрозділами під час слідчого експерименту при розслідуванні порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту. *Юридична наука*. 2020. № 3. С. 182–186. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-105-3.51.

руху¹. Вивчення практики розслідування цих злочинів свідчить, що саме так переважно і відбувається. У 186 із 200 вивчених нами кримінальних проваджень, розпочатих за ст. 286–288 КК України, проводили автотехнічну експертизу.

Результати цієї експертизи є одним із найважливіших елементів встановлення обставин вчинення злочину проти безпеки дорожнього руху, які відповідно до ст. 91 КПК України належать до предмета доказування в кримінальному провадженні². Ідеться, зокрема, про подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб і механізм ДТП), винуватість особи в його вчиненні (під час експертизи з'ясовують, чи мав водій технічну можливість уникнути ДТП за цих конкретних умов)³. Тому в належній підготовці, призначенні й ефективному проведенні автотехнічної експертизи зацікавлений як представник потерпілого, так й основний суб'єкт її організації – слідчий.

Попри викладене, трапляється, що слідчі ігнорують призначення автотехнічної експертизи навіть за наявності відповідних клопотань представника потерпілого. Ухвалою слідчого судді Броварського міськрайонного суду Київської області від 9 листопада 2020 року в кримінальному провадженні № 12019110130003248 від 21 листопада 2019 року було задоволено скаргу представника потерпілого на бездіяльність слідчого, який у термін, визначений кримінальним процесуальним законом, не розглянув його клопотання про призначення автотехнічної експертизи (справа № 361/1328/20)⁴.

В окремих випадках слідчі виносять постанови про відмову в задоволенні клопотань потерпілих та їхніх представників про

¹ Піддубна А. В. Проблемні питання взаємодії під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. Т. 2. № 94. С. 311–323. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.94.311-324>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

³ Халявка В., Юрчик О. Причинний зв'язок між діями учасників дорожнього руху та виникненням дорожньо-транспортної пригоди. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 268–265. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.44>.

⁴ Ухвала Броварського міськрайонного суду Київської області від 9 листоп. 2020 р. Справа № 361/1328/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92763520>.

проведення необхідної для встановлення обставин вчинення ДТП автотехнічної експертизи. Саме така ситуація наявна в кримінальному провадженні № 12017170290000394. Розслідували ДТП, що сталася близько 20 год 20 хв 30 вересня 2017 року на пішохідному переході через автотрасу поблизу Пирятина. Там вантажним автомобілем (сідловий тягач із причепом), який рухався зі значною швидкістю без увімкнених зовнішніх світлових приладів у темну пору доби, був збитий пішохід, який, не отямившись, помер. Попри подане представником потерпілого клопотання, протягом 2,5 місяців з моменту ДТП органом досудового розслідування не було призначено та проведено жодної експертизи щодо дослідження обставин дорожньо-транспортної пригоди. Лише 27 листопада 2017 року слідчий у цьому кримінальному провадженні виніс постанову про відмову в задоволенні клопотання представника потерпілого про проведення судових експертиз, зокрема автотехнічної (зокрема для визначення швидкості транспортного засобу). Адвокат-представник оскаржив це рішення. Ухвалою слідчого судді Пирятинського районного суду Полтавської області від 21 грудня 2017 року зазначене рішення слідчого було скасовано¹.

Оскарження представником потерпілого до суду рішення слідчого про відмову в призначенні автотехнічної експертизи свідчить про конфліктний характер взаємодії між ними, а можливо, і про конфлікт інтересів. За таких обставин одним із важливих кроків представника потерпілого має бути інформування (офіційне або неофіційне – залежно від ситуації) керівника органу досудового розслідування, підрозділу (органу) Національної поліції та процесуального керівника про непрофесійну поведінку слідчого.

Утім у більшості вивчених нами кримінальних проваджень призначення проведення автотехнічної експертизи відбувалося невідкладно й саме за ініціативою слідчого. Але слідчі, призначаючи ці експертизи, припускаються помилок, що втілюється або в невиправданому обмеженні переліку запитань, що ставлять перед експертом, або, навпаки, додаванні до цього переліку зайвих запитань (таких, що не сприяють встановленню важливих для розслідування обставин кримінального

¹ Ухвала Пирятинського районного суду Полтавської області від 21 груд. 2017 р. Справа № 544/941/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71278445>.

правопорушення). Причини цього полягають у низькому рівні підготовки слідчих, неналагодженості їх первинної взаємодії з експертами, безініціативності експертів-автотехніків¹. Проведений нами аналіз кримінальних проваджень щодо злочинів досліджуваної категорії дає підстави стверджувати, що такі випадки непоодинокі.

Одним зі шляхів вирішення таких ситуацій учені називають можливе звернення слідчого за консультацією до приватних експертів-автотехніків або до автогосподарств, проте вважаючи такий шлях нереальним через брак часу й бюджетних коштів².

Тому представнику потерпілого доцільно перебувати в конструктивній взаємодії зі слідчим, аби мати можливість у разі необхідності наполягти (рекомендувати) на внесенні до переліку запитань, що ставлять перед експертом-автотехніком, таких, відповіді на які важливі для захисту прав й інтересів потерпілого. Для цього або представник потерпілого повинен мати високий рівень підготовки в галузі автотехніки, або ж мати можливість залучити експерта-автотехніка для проведення необхідних консультацій, правильного формулювання запитань, що ставитимуть перед експертом. З цих причин адвокатам, які спеціалізуються на справах, пов'язаних із ДТП, доцільно налагоджувати особисті відносини з експертами в галузі автотехніки, аби мати змогу вчасно отримувати необхідні консультації.

Використання таких зв'язків корисне не лише для організації необхідного впливу представника потерпілого на процес призначення експертизи (його вчасність, повноту поставлених запитань і коректність їх формулювань), а й збирання вихідних даних для неї. Адже слушно стверджують експерти-практики, що

¹ Піддубна А. В. Проблемні питання взаємодії під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. Т. 2. № 94. С. 311–323. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.94.311-324>.

² Там само.

за незначної зміни таких даних результати експертизи можуть виявитися іншими (протилежними)¹.

Важлива роль у первинному збиранні таких даних належить саме експерту-автотехніку. Але його негайне залучення до огляду місця події не завжди можливе. Аналіз практики засвідчує, що навіть спеціалістів-криміналістів, які мають виїжджати на місце події, інколи не вистачає в підрозділах добового забезпечення чергових слідчо-оперативних груп. Водночас відповідно до розділу III Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339, залучити фахівця Експертної служби МВС України до огляду місця події слідчий може лише в разі, коли під час ДТП загинуло двоє і більше осіб або коли п'ятеро і більше осіб госпіталізовано до медичних закладів (за погодженням керівництва ГУНП та НДЕКЦ або за клопотанням керівника органу досудового розслідування)².

За наявності ж особистих контактів з експертом-автотехніком представник потерпілого може скористатися його послугами для надання консультативної допомоги слідчому.

Практика досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху свідчить, що в комплексі з автотехнічною експертизою часто проводять судово-медичну. Науковці ж, зі свого боку, зауважують, що комплексна судово-медична автотехнічна експертиза як дослідження судово-медичних й автотехнічних об'єктів є потужним засобом доказування в кримінальних провадженнях цієї категорії³. Серед

¹ Інженерно-транспортна (автотехнічна) експертиза. *Київський науково-дослідний інститут судових експертиз*: [сайт]. URL: <https://kndise.gov.ua/inzhenerno-transportna/>.

² Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text>.

³ Войченко В. В., Козлов С. В., Зубов О. Л. Судово-медична оцінка автотравми водія та пасажирів за даними комплексних експертиз. *Судово-медична експертиза*. 2018. № 2. С. 64–67.

факторів, які перешкоджають ефективному використанню цього засобу, фахівці називають неналежне проведення та документування огляду місця події (зокрема, речових доказів і стану автотранспортного засобу), а також неможливість встановити характер ушкоджень на тілі трупів (потерпілих) та пошкоджень автотранспортних засобів унаслідок затримки процесу розслідування злочинів¹.

Для запобігання виникненню цих чинників представник потерпілого від ДТП може використати лише поза процесуальні засоби. Тож набувають актуальності питання: по-перше, щодо вдосконалення організації й тактики таких засобів; по-друге, щодо реформування законодавства в частині надання представнику потерпілого процесуальних повноважень для впливу на процес використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Судово-медична експертиза (незалежно від того, проводять її в комплексі з іншими експертизами або самостійно) є обов'язковим елементом збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху. Адже саме завдяки цій експертизі встановлюють такі важливі обставини, як причина смерті, ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, механізм їх утворення, зв'язок ДТП із настанням смерті, відсутність чи наявність сп'яніння водіїв.

У теорії та практиці вирізняють судово-медичну експертизу живих осіб і трупа. Судово-медичну експертизу живих осіб проводять для визначення ступеня тяжкості, локалізації тілесних ушкоджень. На її результатах ґрунтуються підтвердження або зміна юридичної кваліфікації вчиненого правопорушення, що була внесена до ЄРДР після огляду місця ДТП. Те саме можна зазначити й про експертизу стану алкогольного та наркотичного сп'яніння водіїв транспортних засобів. Судово-медичну експертизу трупа або його частин (розчленованого трупа) проводять з метою встановлення причин смерті, її часу, характеру, локалізації та часу прижиттєвих травм, їх зв'язку з настанням смерті, розміщення тіла під час

¹ Зарицький Г. А. Проблемні питання при проведенні комплексних експертиз у випадках автотравми: судово-медичні аспекти. *Вісник Української медичної стоматологічної академії*. 2020. Т. 20. Вип. 3 (71). С. 192–196. DOI: 10.31718/2077-1096.20.3.192.

контакту з транспортним засобом або іншим об'єктом (об'єктами) тощо.

Крім того, виокремлюють судово-медичну експертизу біологічних слідів людини (кров, різноманітні виділення, мікрочастинки шкіри, волосся, мозкова речовина, слина). Це дослідження імунологічного, цитологічного та гістологічного, генетичного характеру, які надають можливість встановити факт і характер контакту людини з різними матеріальними об'єктами. Особливої ваги такі експертизи набувають у разі зникнення особи, яка винна в ДТП, з місця пригоди (з метою її подальшої ідентифікації).

Висновки судово-медичної експертизи однаково важливі як для представників сторони обвинувачення, так і для представника потерпілого. Проте через низку чинників, які вже окреслено вище, представник потерпілого з метою виконання своїх завдань має здійснювати активне спостереження за належністю, активністю та своєчасністю дій слідчого в частині: залучення спеціалістів-медиків для огляду місця події, трупа, освідування живих осіб, відібрання зразків для експертизи; вчасного винесення постанови про проведення експертизи та направлення цієї постанови до бюро судово-медичних експертиз з усіма необхідними матеріалами; переліку, змісту та конкретних формулювань запитань у такий спосіб, аби з висновків експерта можна було встановити обставини, важливі для кримінального провадження. Якщо дії слідчого не відповідають зазначеним критеріям (належність, активність, своєчасність), представник потерпілого має вжити поза процесуальних заходів для виправлення ситуації.

У процесі розслідування ДТП експертизи волокнистих матеріалів і виробів із них, лакофарбових матеріалів і покриттів, скла й виробів із нього, полімерних матеріалів, пластмаси й виробів із них проводять для встановлення факту та характеру контактів різних матеріальних об'єктів між собою. Результати цих експертиз можуть використовувати в кримінальному провадженні як безпосередньо, так і в процесі проведення інших експертиз, зокрема транспортно-трасологічної. Дії представника потерпілого від ДТП щодо впливу на використання спеціальних знань у формі проведення цих експертиз у кримінальному провадженні мають бути такими самими, як і в попередніх випадках (активне спостереження з подальшим ужиттям поза

процесуальних заходів у разі ситуації, несприятливої для виконання завдань представництва потерпілого).

У п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України передбачено, що до обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, належать вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Водночас обов'язок доказування зазначених обставин покладено на слідчого, прокурора. Крім того, п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України відносить до категорії обов'язкових експертизу з визначення розміру матеріальних збитків (якщо потерпілий документально не підтвердив цей розмір) і розміру шкоди немайнового характеру, завданих кримінальним правопорушенням¹. Проте саме в частині збирання доказів і доказування виду та розміру шкоди, спричиненої потерпілому від ДТП, представники сторони обвинувачення часто виявляють пасивність.

Проведення автотоварознавчої експертизи призначають чи не в останню чергу, а інколи вигадують способи взагалі відмовитися від її проведення. Документи про витрати на лікування (поховання) потерпілого до провадження не долучають (у разі спроб потерпілого подати такі документи рекомендують долучити їх до цивільного позову). Призначення судово-психологічної експертизи з визначення розміру моральної шкоди, якої зазнав потерпілий від ДТП, здебільшого загалом ігнорують.

Тому для виконання завдань представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні адвокату важливо взяти на себе організацію визначення та доказування розміру спричиненої кримінальним правопорушенням матеріальної (шкоди майну та шкоди здоров'ю) і моральної шкоди. Важливу роль у цьому процесі відіграє проведення експертиз – автотоварознавчої та експертизи визначення розміру моральної шкоди.

Автотоварознавчу експертизу проводять з метою визначення ринкової вартості автотransпортного засобу, а також визначення розміру матеріальної шкоди, спричиненої власнику такого засобу правопорушеннями проти безпеки дорожнього руху. Зазначена експертиза є актуальною не лише в

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

межах кримінального провадження, а й у межах цивільних спорів про відшкодування (страховою компанією та/або винуватцем ДТП) заподіяної шкоди.

Представникові потерпілого важливо процесуальними або не забороненими законом поза процесуальними засобами домогтися від слідчого призначення такої експертизи за рахунок державного бюджету. До процесуальних засобів належить подання слідчому клопотання про проведення автотоварознавчої експертизи (у порядку ст. 93 та 220 КПК України). Поза процесуальними засобами є рекомендації слідчому щодо проведення такої експертизи з акцентуванням на вимогах п. 3 ч. 1 ст. 91 і п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України¹. Послідовність застосування цих засобів, їх комбінації залежать від характеру комунікацій, налагоджених представником потерпілого зі слідчим.

У разі коли слідчий призначив автотоварознавчу експертизу, представнику потерпілого доцільно ще перед формальним винесенням відповідної постанови ознайомитися з переліком запитань, які ставитимуть перед експертом. Серед іншого зазначений перелік має містити запитання щодо вартості автомобіля на момент ДТП, розміру матеріального збитку, спричиненого власнику, вартості відновлювального ремонту пошкодженого транспортного засобу, економічної доцільності такого ремонту, втрати товарної вартості автомобіля (для нових транспортних засобів) тощо. Якщо представник потерпілого вбачає, що перелік запитань неповний або їх формулювання некоректні, то він, маючи конструктивну взаємодію зі слідчим, завжди може виправити таку ситуацію.

Якщо слідчий не призначив автотоварознавчої експертизи та конструктивної взаємодії з ним немає, таку експертизу можуть проводити експертні установи на замовлення потерпілого або його представника. Її висновки використовуватимуть для обґрунтування вимог цивільного позову в кримінальному провадженні. Оскільки вартість зазначеної експертизи порівняно невисока, практика зазначеного підходу набула поширення.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Аналіз об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286–288 КК України¹, свідчить про те, що їх жертви неодмінно зазнають моральної шкоди внаслідок тілесних ушкоджень (щонайменше середнього ступеня тяжкості, але з неминучим виникненням фізичного болю), а також у зв'язку з пошкодженням або знищенням майна. Зокрема, ч. 2 ст. 23 ЦК України передбачає, що моральна шкода полягає у фізичному болю і стражданнях, яких фізична особа зазнала через ушкодження здоров'я, а також у душевних стражданнях, яких вона зазнала через протиправну поведінку щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів і внаслідок знищення або ж пошкодження її майна².

Крім того, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 15 грудня 2020 року у справі № 752/17832/14-ц зазначено, що моральною шкодою, зокрема, є страждання, спричинені погіршенням або позбавленням можливості реалізації особою своїх звичок і бажань³. Природно, що потерпілий у ДТП через травмування та знищення (пошкодження) майна зазнає таких страждань.

Проте призначенню та проведенню судово-психологічної експертизи з метою визначення моральної шкоди, спричиненої потерпілому злочинним порушенням Правил дорожнього руху або експлуатації транспортних засобів, слідчі всупереч п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України переважно уваги не приділяють⁴. Цю ситуацію вважаємо такою, що підлягає виправленню через активізацію дій адвокатів (представників потерпілих) у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії.

Проведення судово-психологічної експертизи з метою визначення моральної шкоди коштом потерпілого від ДТП часто виявляється нерентабельним через її високу вартість. Тому представнику потерпілого слід виявити ініціативу призначення

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

² Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

³ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 груд. 2020 р. Справа № 752/17832/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177479>.

⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

такої експертизи, зокрема й формально – через подання відповідного клопотання (у порядку ст. 93 та 220 КПК України). У такому клопотанні слід зазначити й запитання, які підлягають з'ясуванню в процесі її проведення. Серед них, зокрема, мають бути й такі, якими встановлюють: чи була подія ДТП (та її результати) психотравмувальними для потерпілого; чи наявний у нього посттравматичний синдром; які індивідуальні психологічні особливості потерпілого; чи завдано йому подією моральної шкоди та який її розмір¹.

Такі дії представника потерпілого будуть цілком виправданими у юридичній та економічній площинах. У сучасних реаліях проведення експертизи становить головний засіб доказування наявності та розміру моральної шкоди². У кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху проведенням такої експертизи виконують вимоги п. 3 ч. 1 ст. 91 та п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України, тобто визначають вид і розмір заподіяної шкоди, який надалі доводитимуть висновком експерта³. Якщо слідчий виносить відповідну постанову, потерпілий не має витрачати кошти на проведення судово-психологічної експертизи.

Відмову слідчого в задоволенні клопотання про проведення судово-психологічної експертизи з визначення розміру моральної шкоди представник потерпілого може оскаржити слідчому судді. Проте нині згадана практика не поширена. Часто результатом таких оскаржень є відмови, зокрема й такі, що не ґрунтуються на нормах закону.

¹ Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди / [Т. В. Савкіна, Т. М. Єгорова, О. О. Сліпець та ін.]. Харків : ХНДІСЕ, 2017. 61 с. (реєстраційний номер 14.1.75 Реєстру методик проведення судових експертиз. Дата прийняття рішення Міністерством юстиції України про державну реєстрацію 18 січ. 2019 р.). URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search/4>.

² Грибачова І. П. Науково-практичні аспекти відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок дорожньо-транспортної пригоди. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 61–63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/13>.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Ухвалою слідчого судді Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 20 лютого 2020 року (справа № 344/2553/20, кримінальне провадження № 12018090010003080)¹ відмовлено в задоволенні скарги представника потерпілого на відмову слідчого в задоволенні клопотання про призначення психологічної експертизи та зобов'язання вчинити дії. Своє рішення слідчий суддя обґрунтував так: «Доведення обставини отримання моральної шкоди, її розміру належать безпосередньо до обов'язку потерпілого, вирішуються ним особисто у формі подання цивільного позову»; «потерпілим та його представником не може бути перекладено їх обов'язку на доведення моральної шкоди на іншу сторону кримінального провадження»; «також згідно з п. 2 ч. 1 ст. 243 КПК України сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Отже, свої права відповідного виду учасник здійснює самостійно, а не в спосіб перекладення їх на інших учасників кримінального провадження»; «обов'язок доказування обставин, що становлять предмет судового розгляду, законом покладено на відповідну заінтересовану сторону».

Аналіз зазначених аргументів дає змогу стверджувати, що суд ототожнив потерпілого та його представника зі стороною захисту, хоча вони в цій справі (і в усіх справах щодо кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху) взагалі не є стороною провадження. Водночас зазначені аргументи явно суперечать п. 3 ч. 1 ст. 91, ст. 92, п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України².

Крім того, у рішенні суду зазначено: «Перед психологом не може бути поставлено питань щодо розміру моральної шкоди, розміру компенсації моральної шкоди, заподіяння чи не заподіяння моральної шкоди, психотравмувальні особливості злочину». Але з'ясування питань щодо факту заподіяння моральної шкоди, психотравмувального впливу події на

¹ Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 20 лют. 2020 р. Справа № 344/2553/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87773877>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

людину, розміру спричиненої немайнової шкоди і є завданням психологічної експертизи¹.

В ухвалі Суду також зазначено, що скарга позбавлена будь-яких правових підстав, вона ґрунтується на правовому нігілізмі. Такий висновок суду свідчить про упереджене ставлення до потерпілого та його представника.

За відмови слідчого призначити психологічну експертизу слід визначитися з економічною доцільністю її проведення коштом клієнта. У цьому важливу роль відіграє наявність в адвоката можливості отримати консультацію фахівця-психолога щодо прогнозованих результатів експертизи.

Слід зважати на те, що Верховний Суд у постанові від 21 травня 2020 року у справі № 202/3076/18² дійшов висновку, що під час розгляду питання про задоволення цивільного позову потерпілого в кримінальному провадженні за ст. 286 КК України висновок експерта-психолога, у якому визначено орієнтовний розмір грошової компенсації за моральну шкоду, не є обов'язковим для суду. Такий висновок не звільняє суд від необхідності обґрунтувати та вмотивувати своє рішення в частині цивільного позову, дотримуючись засад розумності, виваженості та справедливості. Отже, заявлений потерпілим розмір грошового відшкодування завданої моральної шкоди слід доводити в сукупності всіма належними й допустимими засобами доказування, які суд оцінює на власний розсуд, обмежуючись лише принципами розумності, виваженості та справедливості.

Серед важливих функцій представника потерпілого від ДТП – виявлення та усунення процесуальних помилок слідчого

¹ Вовк М. З., Заяць О. С. Відшкодування шкоди: проблеми та перспективи подальшого реформування законодавства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 75. Ч. 1. С. 167–172. (Серія «Право»). DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.27>; Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди / [Т. В. Савкіна, Т. М. Єгорова, О. О. Сліпець та ін.]. Харків : ХНДІСЕ, 2017. 61 с. (реєстраційний номер 14.1.75 Реєстру методик проведення судових експертиз. Дата прийняття рішення Міністерством юстиції України про державну реєстрацію 18 січ. 2019 р.). URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search/4>.

² Постанова Верховного Суду від 21 трав. 2020 р. Справа № 202/3076/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89479850>.

в частині використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. До таких належать: отримання об'єктів експертного дослідження в спосіб, не передбачений законом, або з грубим порушенням КПК України; відсутність у протоколах слідчих (розшукових) дій опису процесу виявлення майбутніх об'єктів експертного дослідження; надання для порівняння зразків без підтвердження їх походження від об'єкта, який перевіряють; обґрунтовані сумніви щодо справжності об'єктів, наданих експерту, у зв'язку з їхньою істотною відмінністю від зафіксованих за допомогою фото-, відеозйомки в протоколах слідчих (розшукових) дій або порушенням упаковки речових доказів, відсутністю підписів слідчого та понятих; призначення експертизи неуповноваженим слідчим, який, наприклад, входить до слідчої групи, але без відповідної постанови про її утворення; залучення приватного експерта для проведення криміналістичної експертизи, призначення криміналістичних, судово-медичних або судово-психіатричних експертиз недержавним установам, організаціям, приватним експертам, що відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» є прерогативою винятково державних спеціалізованих установ¹. Зазначені чинники надалі можуть призвести до визнання висновків експертизи недопустимим доказом й унеможливити виконання своїх завдань слідчим і представником потерпілого від ДТП.

Уваги з боку представника потерпілого потребує професійність підходу слідчого до використання висновків спеціалістів і результатів експертиз у кримінальному провадженні. Їх може бути використано як для безпосереднього встановлення та доведення обставин вчиненого кримінального правопорушення, так і для прийняття процесуальних рішень, зокрема про проведення слідчих (розшукових) дій. Тому одним із завдань представника потерпілого від ДТП є ретельний аналіз матеріалів експертиз з тим, щоб визначити шляхи використання одержаних фактичних даних у доказуванні та плануванні подальших дій (з можливістю надати слідчому відповідні рекомендації).

¹ Щербаківський М. Г. Слідчі та експертні помилки, що обумовлюють недопустимість експертного висновку. *Теоретичні та прикладні проблеми судової експертизи і криміналістики* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 30 верес. 2022 р.). Харків : НДІ ППСН, 2022. С. 37–40.

Представнику потерпілого від ДТП, аналізуючи висновок експерта, слід зважати на експертні помилки процесуального характеру, серед яких виокремлюють: вихід експерта за межі своєї компетенції; вияв експертної ініціативи в непередбачених законом формах; самостійне збирання об'єктів і матеріалів експертизи; прийняття доручення на проведення експертизи від неуповноважених осіб; недотримання нормативних вимог до оформлення висновку та ін.¹.

Отже, інститут використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є важливим інструментом діяльності представника потерпілого від ДТП на стадії досудового розслідування. Використання цього інструмента має ґрунтуватися на активному спостереженні за діяльністю слідчого в частині залучення спеціалістів, призначення експертів і використання їх результатів у кримінальному провадженні. Метою такого спостереження є вчасне реагування представника потерпілого від ДТП на ситуації, які загрожують ефективному виконанню ним своїх функцій.

Головні тези розділу 2

1. Сформований на початку досудового розслідування тип взаємодії зі слідчим зумовлює тактику діяльності адвоката-представника. Ця діяльність охоплює стандартні компоненти, які на початковому етапі досудового розслідування мають такий зміст:

процесуальний (передбачає дії, які дають змогу адвокату, попри відсутність процесуального статусу, офіційно взяти участь в огляді місця події, який проводять до початку кримінального провадження, робити заяви, подавати зауваження, доповнення до протоколу цієї слідчої (розшукової) дії);

консультативно-контрольний (полягає в активному спостереженні й технічному фіксуванні дій учасників слідчих дій та інших осіб, зауважанню консультуванню слідчого та спеціаліста в разі виявлення адвокатом порушення ними

¹ Бажанюк В. В. Оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. № 54. Т. 2. С. 110–113. (Серія «Юриспруденція»). DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.54.2.24>.

криміналістичних методик і несуттєвих порушень вимог КПК; припиненні спроб будь-яких осіб зашкодити повноті, правильності й ефективності огляду, інших невідкладних процесуальних дій);

пошуковий або детективний (активне відшукування та фіксування, паралельно зі слідчим, усіх слідів ДТП, свідків події, відшукування доказів).

Дії представника потерпілого від ДТП мають органічно доповнювати діяльність слідчого, заповнювати прогалини в його роботі (якщо такі виникають з об'єктивних чи суб'єктивних причин), слугувати запобіжником від процесуальних і тактичних помилок.

2. Основою забезпечення належної ефективності представництва потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування є аналіз матеріалів кримінального провадження (у комплексі з наявною в адвоката-представника інформацією) з метою визначення того, яких фактичних даних бракує у справі для доказування події злочинного порушення правил дорожнього руху (час, місце, спосіб, механізм та інші обставини), винуватості особи в його вчиненні, виду й розміру шкоди, завданої ДТП.

За результатами зазначеного аналізу представнику потерпілого від ДТП на підставі криміналістичних методик розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху доцільно визначити оптимальний перелік і послідовність слідчих (розшукових) дій, необхідних для досягнення завдань представництва. З цих позицій доцільно вести активне спостереження за роботою слідчого й надавати йому консультативну допомогу або ж коригувати його діяльність у процесуальний спосіб.

За налагодження конструктивної взаємодії зі слідчим необхідності в процесуальному компоненті діяльності представника потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування може не бути. Зазначене може бути, коли слідчий безперешкодно надає адвокату-представнику доступ до необхідних матеріалів кримінального провадження та раціонально визначає перелік і послідовність подальших слідчих (розшукових) дій.

У разі офіційно-ділового або конфліктного типів взаємодії зі слідчим, прокурором, відсутності довірчих відносин з ними, представнику потерпілого доцільно систематично подавати

клопотання про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. 221 КПК України, а також про проведення слідчих (розшукових) дій. Відмову в задоволенні таких клопотань та ігнорування їх розгляду варто оскаржувати слідчому судді в порядку п. 1, 7 ч. 1 ст. 303 КПК України.

Поданню таких клопотань має передувати комунікація зі слідчим (а в разі необхідності – і з прокурором), мета якої – з'ясування причин непроведення слідчих (розшукових) дій. Серед таких причин можуть бути як об'єктивні (наявність обставин, що зумовлюють тактичну невинуватість проведення певних дій у цей час; значна завантаженість слідчого; відсутність природних, організаційних чи технічних умов для проведення певної дії; неможливість участі в діях спеціалістів, свідків), так і суб'єктивні (незацікавленість у виконанні завдань кримінального провадження, легковажне ставлення до розслідування). Інколи суб'єктивні причини слідчий, прокурор можуть маскувати об'єктивними. Проте за результатами комунікації представник потерпілого цілком може дійти висновку щодо реальних причин й обрати конкретний вид тактики дій, до яких можна віднести співпрацю, пристосування та протистояння.

До слідчих (розшукових) дій, які проводять на подальшому етапі досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху, важливе значення для захисту прав і законних інтересів потерпілого можуть мати: повторний огляд місця події; додаткові допити свідків і потерпілого; допит підозрюваного (раніше допитаного як свідка або недопитаного); допит двох і більше раніше допитаних осіб; слідчий експеримент; проведення експертиз, а також (у разі зникнення винуватця з місця пригоди чи ймовірності приховування за допомогою ДТП слідів іншого злочину) окремі НСРД.

Ініціювання представником потерпілого від ДТП повторного огляду місця події є доцільним у тому випадку, коли під час попереднього особистого обстеження цього місця ним виявлено важливі для кримінального провадження обставини, які не було встановлено та зафіксовано слідчим під час первинного огляду місця події або ж коли так можуть бути перевірені суперечливі показання свідків. Консультативно-контрольна діяльність представника потерпілого під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії слід здійснювати на тих самих засадах, що й під час первинного огляду.

Проведення додаткових допитів, зокрема допитів двох і більше раніше допитаних осіб, представникові потерпілого доцільно ініціювати в разі, коли потрібно чітко зафіксувати або ж усунути суперечності в показаннях різних свідків, підозрюваного, а також виявити причини неузгодженості їх показань з іншими фактичними даними, одержаними в кримінальному провадженні.

Ініціатива представника потерпілого від ДТП в частині проведення слідчого експерименту доречна у випадку, коли є всі вихідні дані й необхідні умови для його проведення, а слідчий його не призначає, а також у випадку, коли слідчий з певних тактичних міркувань просить представника потерпілого про таку ініціативу. Обов'язковим предметом консультативно-контрольної функції представника потерпілого від ДТП під час проведення слідчого експерименту є залучення слідчим спеціаліста з автотехніки (бажано того, якому буде доручено проведення автотехнічних експертиз). Якщо слідчий не залучив такого спеціаліста, представнику потерпілого від ДТП доцільно наполягати або на негайному залученні такого спеціаліста, або ж перенесенні часу слідчого експерименту для забезпечення участі останнього. Винятки можуть становити випадки найпростіших експериментів зі здійсненням елементарних вимірювань, які можуть бути проведені слідчим і перевірені представником потерпілого. Ще одним обов'язковим елементом контрольно-консультативної роботи представника потерпілого від ДТП є дотримання всіх вимог щодо складання протоколу слідчого експерименту.

Пошуковий компонент діяльності представника потерпілого від ДТП на подальшому етапі досудового розслідування, залежно від обставин, може передбачати: особистий виїзд на місце ДТП, його обстеження та спостереження за ним (для формування наочного уявлення про механізм ДТП, виявлення важливих обставин, що не відображені в матеріалах провадження та перевірки даних, одержаних слідством); встановлення та опитування досі не відомих свідків ДТП (шляхом опитування осіб, які мешкають або працюють поблизу місця ДТП, а також публічні звернення через медіа й соціальні мережі); пошук та аналіз кримінальних проваджень щодо ДТП, які було вчинено за аналогічних обставин у цьому самому місці (з метою визначення правової позиції); проведення консультацій з експертами; збирання даних, що характеризують винуватця ДТП, інформації щодо його

майна; виявлення та викриття спроб незаконного впливу на потерпілого і свідків.

6. Організація представником потерпілого використання спеціальних знань у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування має ґрунтуватися на активному спостереженні за діяльністю слідчого в частині залучення спеціалістів, призначення експертиз і використання їх результатів у кримінальному провадженні.

Метою такого спостереження є вчасне реагування представника потерпілого від ДТП на ситуації, які загрожують ефективному виконанню ним своїх функцій. Серед цих ситуацій виокремлено такі:

слідчий не залучає спеціаліста для участі в слідчих (розшукових) діях, коли є реальна необхідність у використанні спеціальних знань під час їх проведення;

слідчий вчасно не призначає експертизи (затягує процес призначення), які мають важливе значення для встановлення та подальшого доказування обставин злочинного ДТП (автотехнічної, судово-медичної) або відмовляється їх призначати;

під час призначення експертизи слідчий не вносить до переліку питань ті, відповіді на які є важливими для встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення (або некоректно їх формулює);

під час організації використання спеціальних знань у кримінальному провадженні слідчий припускається процесуальних помилок, які надалі можуть вплинути на допустимість одержаних доказів;

слідчий відмовляється призначати експертизи з установлення виду та розміру матеріальної шкоди, спричиненої ДТП (автотоварознавчу, судово-психологічну);

слідчий недостатньо повно та коректно сформував у постанові перелік питань, на які має відповіді експерт за результатами автотоварознавчої та судово-психологічної експертизи; слідчий належно не використав результати проведених експертиз у кримінальному провадженні.

У зазначених ситуаціях представнику потерпілого насамперед доцільно з'ясувати їх причини, серед яких можуть бути: низький рівень підготовки слідчого; об'єктивна неможливість вчасно та якісно виконати необхідні дії внаслідок високих навантажень та інших факторів; навмисне створення

перешкод у встановленні обставин кримінального правопорушення тощо. Відповідних висновків представник потерпілого може дійти під час позапроцесуального спілкування зі слідчим, керівником органу досудового розслідування та процесуальним керівником.

Залежно від з'ясованих причин і характеру взаємодії, що склалася зі слідчим (конструктивна, деструктивна, офіційно-ділова), представник потерпілого обирає комбінацію процесуальних і позапроцесуальних засобів впливу на використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Головним процесуальним засобом впливу на використання спеціальних знань у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування є подання слідчому, прокурору клопотання про призначення певної експертизи (як слідчої (розшукової) дії в порядку ст. 220 КПК України). Цей засіб застосовують як за попереднім узгодженням зі слідчим (у разі конструктивної взаємодії з ним), так і без нього (якщо така взаємодія має конфліктний характер). За останнього варіанту рішення (або бездіяльність) слідчого щодо розгляду цього клопотання оскаржують слідчому судді в порядку п. 1 і 7 ч. 1 ст. 303 КПК України.

До позапроцесуальних належать такі засоби:

- надання представником потерпілого від ДТП слідчому (за його згодою) рекомендацій і консультацій з окремих питань використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, зокрема: щодо залучення спеціалістів і призначення експертиз; формулювання окремих запитань, які ставлять перед експертом; виправлення допущених процесуальних помилок; використання результатів проведених експертиз у кримінальному провадженні (застосовують за умови конструктивної взаємодії представника потерпілого зі слідчим);

- інформування (офіційне та неофіційне) прокурора, керівника органу досудового розслідування, керівника відповідного підрозділу або органу Національної поліції про неналежну організацію слідчим використання спеціальних знань у кримінальному провадженні (застосовують у разі усталеної конфліктної взаємодії).

За сучасних правових реалій представнику потерпілого від ДТП необхідно: по-перше, налагодити та підтримувати

конструктивну взаємодію зі слідчим; по-друге, мати належний рівень підготовки у відповідних галузях знань (автотехніка, трасологія, судова медицина тощо); по-третє, налагодити особисті контакти з фахівцями (бажано експертами) у зазначених галузях знань. Усе це дає змогу: правильно оцінити криміналістичну ситуацію та дійти висновків про необхідність залучення спеціалістів та (або) експертів; надати слідчому рекомендації з цього приводу (з можливістю рекомендувати конкретного фахівця із забезпеченням його явки, коли слідчий не може її забезпечити); включити до переліку питань, що ставлять перед експертом, такі, відповіді на які є важливими для захисту прав й інтересів потерпілого; ефективно використати висновки, надані спеціалістами й експертами для виконання власних завдань у межах кримінального провадження; запобігти процесуальним помилкам слідчого в площині організації процесу використання спеціальних знань.

РОЗДІЛ 3

ЗАХИСТ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ В СУДІ

3.1. Кримінальні процесуальні й організаційно-тактичні засади захисту прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди в судовому провадженні

Представництво потерпілого від ДТП у судовому кримінальному провадженні є складною багатоаспектною діяльністю, що потребує окремого вивчення в межах нашого дослідження. Зокрема, важливими взаємопов'язаними аспектами цієї діяльності є її кримінальні процесуальні та організаційно-тактичні засади, які послідовно буде розглянуто в цьому підрозділі.

Судове кримінальне провадження чітко регламентоване нормами КПК України. Ці норми є єдиними для будь-яких категорій злочинів, зокрема для кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху й експлуатації автомобільного транспорту. Так само жодних обмежень або привілеїв у потерпілого від ДТП та його представника не виникає у зв'язку з видом злочину, яким було заподіяно шкоду: їхній статус у кримінальному провадженні є незмінним, а права й обов'язки – чітко визначеними. Тому в межах кримінального процесу представник потерпілого від ДТП діє за тими самими правилами й у тих самих умовах, що й адвокати, які представляють потерпілих від інших злочинів.

Водночас аналіз практики Верховного Суду щодо розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з ДТП, дає підстави для висновку, що постанови й ухвали цього органу містять чимало положень, які стосуються правильного тлумачення та врегулювання процесуальних питань саме в провадженнях щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху й експлуатації транспортних засобів.

Прикладом судового рішення є постанова Верховного Суду від 5 серпня 2020 року у справі № 753/10028/18¹. Поміж іншим там зазначено, що в кримінальних провадженнях за ст. 286 КК України

¹ Постанова Верховного Суду від 5 серп. 2020 р. Справа № 753/10028/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90906049>.

висновок експертизи може суттєво вплинути на остаточне рішення суду. Тому сторона захисту повинна мати можливість спростувати висновок експерта, наданий стороною обвинувачення, за допомогою результатів іншого висновку. У разі подання обвинуваченим і його захисником відповідного клопотання, суд зобов'язаний забезпечити їхнє право реалізувати цю можливість. Адже законодавець, установивши в ч. 2 ст. 101 КПК України право сторони захисту подати суду експертний висновок, тим самим фактично запровадив й обов'язок суду дослідити його в комплексі з іншими доказами¹. Натомість суд не може під час ухвалення рішення посилатися на цей висновок, якщо з аналізу інших доказів, наявних у матеріалах кримінального провадження, випливає, що в діях водія міститься склад злочину, передбаченого ст. 286 КК України².

З огляду на типові завдання представництва потерпілого від ДТП, таке положення дає адвокатіві-представнику основу для формування правової позиції в конкретній ситуації. У цьому випадку основа передбачає розуміння:

а) законності долучення до матеріалів провадження та дослідження в судовому засіданні експертного висновку сторони захисту (у разі завчасного ознайомлення з ними сторони обвинувачення, потерпілого та його представника з цим документом);

б) необхідності уважної (прискіпливої) оцінки цього висновку з позицій допустимості й достовірності (необхідно, зокрема, вивчити питання: наявності достатніх вихідних даних для проведення експертизи, дотримання встановлених законом вимог щодо кваліфікації та повноважень експерта й експертної установи, атестації та затвердження відповідної методики; наявності всіх необхідних реквізитів та висновку тощо);

в) необхідності визначення відповідності такого висновку іншим доказам, що містяться в матеріалах провадження (якщо висновок не узгоджується з іншими матеріалами провадження, то в представника потерпілого від ДТП наявні підстави

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Постанова Верховного Суду від 5 серп. 2020 р. Справа № 753/10028/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90906049>.

вимагати того, аби суд не брав його до уваги під час ухвалення рішення).

У постанові Верховного Суду від 27 січня 2020 року у справі № 754/14281/17 зазначено, що в разі, коли медичну документацію (відомості, покладені в основу висновку експерта про механізм спричинення та ступінь тяжкості тілесних ушкоджень унаслідок ДТП) було отримано в порядку, встановленому законом, а клопотання про ознайомлення з нею сторона захисту не подавала (або таке ознайомлення було проведено в суді першої або апеляційної інстанцій), то невідкриття захисту цієї документації в порядку ст. 290 КПК України не є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону¹. Аналіз цього рішення дає представнику потерпілого від ДТП чітке розуміння безперспективності спроб сторони захисту висувати вимоги щодо визнання результатів судово-медичної експертизи недопустимими доказами на підставі того, що медичну документацію, яка містить вихідну інформацію для проведення такої експертизи, не було надано захисту на ознайомлення в порядку ст. 290 КПК України та клопотань з цього приводу не заявляли.

Окреслені приклади стосуються обставин, на підставі яких можуть бути проведені певні процесуальні дії в судах першої та апеляційної інстанцій, зокрема за ініціативою сторони захисту.

Одночасно рішення Верховного Суду у справах, пов'язаних із ДТП, містять низку суто оцінних положень щодо процесуальних дій, проведених під час досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху й експлуатації транспортних засобів. До цих дій уже неможливо повернутися. У цьому випадку роль вищого органу судової влади України полягає в тому, аби визначити, чи було вчинено під час їх проведення істотні порушення кримінального процесуального закону та як це впливає на допустимість доказів.

У постанові Верховного Суду від 9 квітня 2020 року у справі № 740/5033/15-к визначено, що схема ДТП, складена працівниками патрульної поліції до початку кримінального провадження (зокрема до проведення огляду місця події), є допустимим доказом за таких умов: по-перше, факт отримання потерпілим тілесних ушкоджень середньої тяжкості було

¹ Постанова Верховного Суду від 27 січ. 2020 р. Справа № 754/14281/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87298256>.

встановлено пізніше (після оформлення матеріалів про адміністративне правопорушення); по-друге, усі учасники ДТП та свідки підписали схему й жодних зауважень і заперечень не заявляли¹.

У постанові Верховного Суду від 20 вересня 2022 року (справа № 711/2189/21) визначено, що початком установленого законодавцем терміну доставлення особи до медичного закладу з метою огляду на стан сп'яніння (дві години) є не момент вчинення ДТП, а момент виявлення підстав для такого огляду².

Крім того, зняття показів з технічного приладу, який використовують для виявлення стану сп'яніння особи, не можна ототожнювати з медичним оглядом. Огляд проводить лише лікар, який виявляє та фіксує ознаки сп'яніння, серед іншого, використовуючи й технічний прилад, який вимірює певні показники.

Ґрунтуючись на принципі змагальності, сторона захисту має право звернутись до медичного закладу, де проводили огляд на стан сп'яніння, із запитом про надання копії сертифіката відповідності й свідоцтва про перевірку зазначеного засобу. Якщо це право реалізовано не було, то недопущення до кримінального провадження означених документів не може тягнути за собою недопустимість одержаних доказів³.

Універсальною щодо оцінки Верховним Судом дій сторони обвинувачення на досудовому розслідуванні злочинних ДТП є постанова від 31 березня 2021 року у справі № 333/1539/16-к, де подано оцінку як допустимих доказів:

наданого свідком слідчому під час допиту оптичного диска, на який з іншого носія було перенесено відеозапис події ДТП;

результати огляду з середини автомобіля учасника ДТП (у межах огляду місця події ДТП);

показань свідка, який згодом став підозрюваним у кримінальному провадженні (якщо на момент допиту не було підстав для підозри).

¹ Постанова Верховного Суду від 9 квіт. 2020 р. Справа № 740/5033/15-к URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88739829>.

² Постанова Верховного Суду від 20 верес. 2022 р. Справа № 711/2189/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106454404>.

³ Там само.

Ця постанова містить позицію, відповідно до якої арешт пошкодженого внаслідок ДТП автомобіля не є обов'язковим, якщо є письмова добровільна згода власника на його вилучення та зберігання як речового доказу¹.

У кожній із зазначених справ сторона захисту оцінювала окреслені вище дії сторони обвинувачення як протиправні та зверталася до суду з клопотаннями про визнання одержаних доказів недопустимими. Тому знання цих рішень Верховного Суду надає представнику потерпілого від ДТП основу для спростування доводів сторони захисту вже в суді першої інстанції та на подальших стадіях (у тому випадку, коли цього не робить прокурор).

Те саме стосується й інших рішень вищого органу судової влади. Аналіз цих рішень у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки руху й експлуатації транспорту засвідчує, що вони містять чимало положень, які не є специфічними саме для цих проваджень і можуть бути поширені на значну кількість інших.

Зокрема, у постанові Верховного Суду від 8 грудня 2022 року у справі № 686/11795/17 зазначено; «Невідображення у вироку показань окремих свідків не є істотним порушенням, оскільки суд дав оцінку показанням цих свідків у нарадчій кімнаті, поряд з іншими доказами, у їх сукупності, що не суперечить вимогам процесуального закону»; «сторона обвинувачення наділена правом витребування та одержання від певних осіб документів на підтвердження фактів, які стосуються цього кримінального провадження. Якщо ж особа, яка має у своєму розпорядженні зазначені документи, не згодна надати їх, для отримання дозволу на тимчасовий доступ до них слідчий застосовує заходи забезпечення кримінального провадження»².

Кримінальні процесуальні основи представництва потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні тісно пов'язані з організаційно-тактичними. Це насамперед виявляється в роз'ясненні представником потерпілого від ДТП клієнтові його процесуальних прав й обов'язків у судовому провадженні. Тим самим адвокат здійснює організаційний вплив

¹ Постанова Верховного Суду від 31 берез. 2021 р. Справа № 333/1539/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071606>.

² Постанова Верховного Суду від 8 груд. 2022 р. Справа № 686/11795/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107938401>.

на поведінку клієнта в судовому провадженні. Зокрема, йому роз'яснюють права, що можуть бути реалізовані під час підготовчого судового засідання (зокрема подання цивільного позову, клопотань про виклик осіб і витребування доказів), розгляду справи по суті, допитів потерпілого, обвинуваченого, свідків, експертів. Роз'яснюючи порядок організації судового процесу, права й обов'язки потерпілого, адвокат-представник надає йому і рекомендації щодо того, як саме поводитися (і що говорити) в певній ситуації. Такі рекомендації становлять тактику потерпілого та його представника.

Безумовно, що вихідним для формування основ організації й тактики представництва потерпілого від ДТП у суді першої інстанції є його позиція та завдання на момент звернення прокурора до суду з обвинувальним актом. Адже за час досудового розслідування, яке в провадженнях досліджуваної категорії може бути довготривалим, позиція потерпілого інколи зазнає суттєвих змін. Слушно зауважують у науковій літературі, що адвокат не має права на власну, не погоджену з клієнтом позицію¹. Винятки становлять випадки, коли захисник переконаний, що підозрюваний (обвинувачений) обмовляє себе, чим погіршує своє становище. Природно, що такі випадки не можуть бути застосовані до відносин потерпілого від ДТП та його представника.

Результати проведеного нами опитування адвокатів, які мають досвід представництва інтересів потерпілого від ДТП у кримінальному провадженні, засвідчили, що в разі визнання обвинуваченим власної вини, певних кроків з відшкодування заподіяної шкоди, позиція потерпілого здебільшого змінюється в напрямі пом'якшення. Це, зокрема, виявляється у тому, що клієнт відступає від наміру вимагати застосування до винного найсуворішого покарання; згоди просити для нього в суду найбільш м'якого покарання; згоди підтвердити обставини, які пом'якшують покарання; згоди на звільнення обвинуваченого від відбування покарання з випробуванням згідно зі ст. 75

¹ Стародубцев А. А., Стебелев А. М., Практичне застосування поняття адвокатської етики на сучасному етапі: зміст та значення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2020. Вип. 29. С. 206–212. (Серія «Право»). DOI: 10.26565/2075-1834-2020-29-27.

КК України¹; згоди на звільнення від кримінальної відповідальності за наявності відповідних підстав.

Водночас позиція потерпілого може зазнати змін і в напрямі посилення вимог щодо суворості покарання та розміру відшкодування моральної й матеріальної шкоди, що була спричинена ДТП. Це пов'язано переважно з відповідною позицією обвинуваченого (невизнання вини, заперечення окремих обставин, штучне створення обставин, що пом'якшують покарання, затягування процесу, спроби уникнути кримінальної відповідальності, некоректна поведінка щодо потерпілого тощо).

З огляду на викладене, після направлення обвинувального акта до суду адвокату-представнику потрібно детально узгодити з потерпілим від ДТП правову позицію, однозначно сформулювати мету й завдання представництва в суді першої інстанції та узгодити конкретні заходи й алгоритми, за допомогою яких буде виконано окреслені завдання та досягнуто мети.

Важливим чинником визначення завдань представництва потерпілого від ДТП у суді є відповідність змісту обставин учинення злочину проти безпеки дорожнього руху, що викладені в обвинувальному акті, тому чи відповідають вони тим тлумаченням механізму ДТП, відповідним причиново-наслідковим зв'язкам, які фактично наявні, на думку потерпілого та його представника. Адже версія подій, викладених в обвинувальному акті, може бути позбавлена важливих для потерпілого від ДТП обставин або містити обставини, які він заперечує (зокрема, обставини, що пом'якшують покарання обвинуваченого або свідчать про поведінку потерпілого, що сприяла вчиненню кримінального правопорушення).

Наявність розбіжностей у сприйнятті прокурором і потерпілим механізму ДТП, тлумаченні причинно-наслідкових зв'язків та висновків експертиз потребує зарахування до кола завдань адвоката-представника застосування заходів, за результатами яких у межах судового провадження неприйнятні для клієнта суперечності щодо обставин учинення кримінального правопорушення можуть бути усунені. Не можна виключати й можливість неправильної кваліфікації стороною обвинувачення вчиненого кримінального правопорушення. Крім того, якщо обвинувальний акт не відповідає вимогам, установленим ст. 291

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

КПК України, представник потерпілого від ДТП, з огляду на завдання представництва, може вимагати повернення обвинувального акта прокурору¹.

Адже якщо допустити призначення такого обвинувального акта до розгляду, то згодом це може призвести до неможливості виконання завдань кримінального провадження загалом і представництва потерпілого зокрема. Водночас дії сторони обвинувачення та їх терміни після повернення обвинувального акта прокурору сьогодні недостатньо чітко регламентовані кримінальним процесуальним законом, що може бути використане стороною захисту на власну користь аж до закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків досудового розслідування.

Розбіжності та суперечності між позицією потерпілого та сторони обвинувачення можуть бути зумовлені різними факторами, серед яких – незацікавленість прокурора в притягненні винного до кримінальної відповідальності.

Кількість і зміст завдань представництва потерпілого від ДТП на стадії судового провадження залежить від ефективності дій адвоката-представника під час досудового розслідування. Така ефективність, на наш погляд, має визначатися за повнотою та якістю виконання завдань, які підлягали виконанню адвокатом-представником на досудовому розслідуванні, відповідно до домовленостей з клієнтом.

Повне та якісне виконання таких завдань знімає потребу представника потерпілого від ДТП ускладнювати судовий процес, вимагаючи повернення обвинувального акта, заявляючи клопотання про проведення допитів експерта, проведення додаткових експертиз, тимчасового доступу до речей і документів, проведення слідчих (розшукових) дій у порядку, визначеному ст. 333 КПК України².

Крім того, повне та якісне виконання своїх завдань представником потерпілого під час досудового розслідування сприяє наявності в розпорядженні прокурора, потерпілого та його представника належних і допустимих доказів, які забезпечать

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Там само.

доказування обставин кримінального правопорушення та обґрунтованості вимог цивільного позову.

Безумовно, що сторона обвинувачення і без участі представника потерпілого від ДТП може зібрати всі належні й допустимі докази, необхідні для виконання завдань кримінального провадження, а адвокат-представник може вступити у справу лише в судовому провадженні. Наявність належних і допустимих доказів, необхідних для доведення обставин, передбачених ч. 1 ст. 91 КПК України, має бути предметом ретельного вивчення представником потерпілого з метою визначення кола завдань, що підлягають виконанню на стадії судового провадження.

Посилену увагу представника потерпілого від ДТП під час підготовки до судового провадження привертають докази, що подавала сторона захисту під час досудового розслідування, а також ті, що були відкриті підозрюваним і його захисником у порядку ст. 290 КПК України. Адже якщо цими доказами мають доводити обставини, які заперечує потерпілий від ДТП або спростовують його показання доводами сторони обвинувачення, то перед адвокатом-представником постають завдання щодо ретельного контролю достовірності та допустимості таких доказів, їх спростування і недопущення їх урахування під час ухвалення судом рішення у справі.

Важливим чинником формування завдань представництва потерпілого від ДТП, визначення його організації, тактики й конкретних алгоритмів здійснення є врахування правових позицій сторони захисту, інших потерпілих, цивільних позивачів і цивільних відповідачів. Отже, ще до початку судового розгляду адвокат-представник має організувати комунікацію з іншими учасниками кримінального провадження для з'ясування їхніх позицій. Така діяльність має позапроцесуальний характер, а одержана адвокатом інформація може бути недостовірною. Тому представнику потерпілого від ДТП слід зважати на конкретні дії учасників кримінального провадження, що підтверджують їх висловлювання щодо власної правової позиції (або спростовують їх).

Перспективність таких правових позицій, як і перспективність позиції клієнта (потерпілого від ДТП), адвокат-представник має піддавати аналізу з погляду актуальних прецедентів Верховного Суду в аналогічних справах.

Крім зазначених факторів, представнику потерпілого від ДТП слід ураховувати й суб'єктивні особливості відправлення правосуддя суддею, який розглядатиме кримінальну справу відповідно до результатів авторозподілу. Ця проблема досі не була предметом досліджень вітчизняних науковців. Водночас, попри роботу в одних і тих самих правових реаліях, кожному судді притаманні суб'єктивні особливості відправлення правосуддя, що часто має значний вплив на перебіг (тривалість, послідовність, упорядкованість, детальність, емоційність тощо) і результати (м'якість/суворість вироків; застосування положень ст. 69 та 75 КК України; умотивованість рішень тощо).

3.2. Захист прав і законних інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди як цивільного позивача в кримінальному провадженні

Одним з важливих завдань, що підлягають виконанню в межах представництва потерпілого від ДТП, є відшкодування йому шкоди, заподіяної протиправними діями підозрюваного, обвинуваченого. У ч. 1 ст. 127 КПК України законодавець установив, що таку шкоду може бути відшкодовано в добровільному порядку на будь-якій стадії кримінального провадження¹. Це є правом підозрюваного, обвинуваченого. Вітчизняні науковці цілком слушно зауважують, що процедура реалізації цього права недостатньо чітко врегульована законодавством².

Зазначене положення постійно використовують у кримінальних провадженнях, оскільки добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди є обставиною, яка

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Єна І. В., Алімов К. О. Відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, як умова реалізації кримінального процесуального компромісу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 76. Ч. 2. С. 156–160. (Серія «Право»). DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.26>.

відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України пом'якшує покарання¹. Крім того, зазначене відшкодування часто сприяє і пом'якшенню позиції потерпілого щодо обрання обвинуваченому запобіжного заходу та призначення покарання. Отже, відшкодування шкоди може бути взаємовигідним як для потерпілого, так і для обвинуваченого, що за наявності певних умов може втілитися в провадженні на підставі угоди².

Проте з низки суб'єктивних і об'єктивних причин у низці кримінальних проваджень таке відшкодування не відбувається, а представники потерпілих від ДТП вдаються до процесуальних засобів забезпечення відшкодування шкоди. Одним з них є цивільний позов у кримінальному провадженні, можливість подання якого до суду встановлена ч. 2 ст. 127 та ч. 1 ст. 128 КПК України. Відповідно до висновків спеціальних досліджень цей засіб є найпоширенішим³.

Складання, подання до суду, обґрунтування вимог і доказування обставин цивільного позову в кримінальному провадженні є важливою складовою діяльності представника потерпілого від ДТП.

Аналіз практики засвідчує, що формальне ставлення до роботи з цивільним позовом у кримінальному провадженні та розрахунок на те, що обставини цього позову будуть доведені прокурором (як такі, що належать до предмета доказування відповідно до ст. 91 КПК України) не сприятиме реалізації права потерпілого від ДТП на відшкодування завданої шкоди.

Першим питанням, що має бути вирішене адвокатом-представником (за погодженням із клієнтом), є предмет позову. Тобто насамперед має бути визначено, за що та в якому розмірі потерпілий має отримати компенсацію (відшкодування).

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

² Таус М. М. Судове провадження на підставі угоди як особлива кримінальна процесуальна форма судового провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 348–350. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/88>.

³ Петрук О. М. Особливості відшкодування шкоди від кримінального правопорушення у кримінальному провадженні за рішенням суду. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 207–212. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.5.30>.

У теорії та практиці усталеним є те підхід, що предметом цивільного позову в кримінальному провадженні може бути лише відшкодування матеріальної або моральної шкоди¹.

Справді, комплексний аналіз ст. 55, 61, 127, 128 КПК України², ст. 22, 23, 1166–1194 ЦК України³, ст. 22–31 Закону України «Про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»⁴ дає підстави для висновку, що відшкодуванню потерпілому від ДТП підлягає два види шкоди – матеріальна (майнова) та моральна (немайнова).

Третій вид шкоди (фізична), на який законодавець, з-поміж інших вказує в ст. 55 КПК України, залежно від її конкретних виявів, відшкодовують як матеріальну та (або) моральну.

До першої категорії належить шкода, пов’язана з:

лікуванням потерпілого (зокрема, витрати, пов’язані з доставленням, розміщенням, утриманням, діагностуванням, наданням професійної медичної допомоги, протезуванням і реабілітацією в лікувальному закладі, а також медичним піклуванням та лікуванням у домашніх умовах і придбанням лікарських засобів);

тимчасовою або стійкою втратою ним працездатності чи його смертю (у частині витрат на поховання та компенсації особам, які перебували на утриманні померлого або мали право на таке утримання), недоотриманням заробітної плати);

пошкодженням або знищенням транспортного засобу потерпілого, а також транспортного засобу, використаного для його доставляння до лікувального закладу (чи забруднення салону цього транспортного засобу), проведенням невідкладних

¹ Вернидубов І. В., Белікова С. О. Особливості цивільного позову в кримінальному судочинстві. *Наукові записки НаУКМА*. 2019. Т. 4. С. 15–20. (Серія «Юридичні науки»). DOI: 10.18523/2617-2607.2019.4.14-20.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

³ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

⁴ Про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 1 лип. 2004 р. № 1961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15#Text>.

робіт з урятування жертв ДТП та з евакуацією транспортних засобів з місця дорожньо-транспортної пригоди.

До моральної шкоди, яка підлягає відшкодуванню потерпілому від ДТП (фізичній особі), належать: фізичний біль і страждання, які він зазнав через каліцтво або інше ушкодження здоров'я; душевні страждання, яких йому спричинено через протиправні діяння щодо нього, членів його родини або близьких родичів.

Теоретично можливим є відшкодування упущеної вигоди в межах цивільного позову в кримінальному провадженні. Зокрема, у разі доведення позивачем перед судом факту реальної можливості одержання майнових благ, які не було отримано потерпілим саме внаслідок учинення щодо нього кримінального правопорушення, то вимоги стосовно відшкодування таких благ (упущеної вигоди) підлягають задоволенню¹. Це стосується як недоотриманої заробітної плати, так і прибутку від підприємницької діяльності.

Одним з найважливіших питань, що підлягають вирішенню адвокатом-представником потерпілого від ДТП (цивільного позивача), є коректне визначення належних відповідачів за цивільним позовом. Адже Велика Палата Верховного Суду неодноразово зауважувала, що суд повинен відмовити в задоволенні позовної заяви, якщо її вимоги адресовано неналежному відповідачу, а процесуальних підстав для його заміни немає (постанови Великої Палати Верховного Суду від 30 січня 2019 року у справі № 552/6381/17²; від 1 квітня 2020 року у справі № 520/13067/17³, від 13 жовтня 2020 року у справі № 640/22013/18 тощо).

Особливості визначення цивільного відповідача в кримінальних провадженнях, що витікають з ДТП, пов'язані з дією норм Закону України «Про обов'язкове страхування

¹ Тітко І. А. Відшкодування упущеної вигоди в межах цивільного позову у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 527–529. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/126>.

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 січ. 2019 р. Справа № 552/6381/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/79700895>.

³ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 1 квіт. 2020 р. Справа № 520/13067/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/89251545>.

цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»¹. У зв'язку з цим потрібно розглянути декілька типових ситуацій, які складаються внаслідок вчинення злочинів досліджуваної категорії.

Стандартною та поширеною є ситуація, коли цивільно-правову відповідальність винуватця ДТП було застраховано і страхувальник виконав свої обов'язки перед страховою компанією. Розглядаючи такі ситуації, Верховний Суд неодноразово зазначав, що не можна зобов'язувати винного в ДТП відшкодовувати завдану шкоду, оскільки це суперечить меті інституту обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності.

Висновки саме такого змісту подано в постановках Великої Палати Верховного Суду від 4 липня 2018 року (справа № 755/18006/15-ц)², від 14 грудня 2021 року (справа № 147/66/17)³, а також у низці інших рішень Касаційного кримінального суду (як приклад, постанови Верховного Суду від 11 липня 2023 року у справі № 940/1340/19⁴; від 18 січня 2023 року у справі № 607/8490/20⁵; від 1 грудня 2022 року у справі № 350/1746/18⁶).

Одночасно вищий орган судової влади встановив два винятки з цього правила.

По-перше, це ті випадки, коли в страхової компанії, відповідно до закону або договору, не виникає обов'язку відшкодування шкоди потерпілому від ДТП.

¹ Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 1 лип. 2004 р. № 1961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15#Text>.

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 лип. 2018 р. Справа № 755/18006/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75296543>.

³ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 груд. 2021 р. Справа № 147/66/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102892553>.

⁴ Постанова Верховного Суду від 11 лип. 2023 р. Справа № 940/1340/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112146374>.

⁵ Постанова Верховного Суду від 18 січ. 2023 р. Справа № 607/8490/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108553981>.

⁶ Постанова Верховного Суду від 1 груд. 2022 р. Справа № 350/1746/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107904870>.

По-друге, це відшкодування тієї частки об'єктивно спричиненої шкоди, яка, відповідно до договору, виходить за межі страхового ліміту страхової компанії. В останньому випадку на страхувальника може бути покладено обов'язок відшкодування лише тієї частини фактично спричиненої шкоди, яка виходить за межі страхового ліміту, передбаченого договором.

Прийняттям зазначених рішень було встановлено чіткий орієнтир для представника потерпілого від ДТП (цивільного позивача) в питаннях визначення належних відповідачів під час складання цивільного позову. На підставі цих рішень адвокат-представник може чітко визначити, у яких частках та до яких відповідачів потрібно заявляти цивільний позов у кримінальному провадженні (усе, що в межах страхового ліміту, відшкодовує страховик, усе, що поза межами, – винний у вчиненні ДТП).

Проте аналіз поточної практики Верховного Суду засвідчує, що вона «розмиває» ці орієнтири та вносить певну невизначеність у питання належності відповідачів за цивільними позовами в кримінальних провадженнях, пов'язаних із ДТП.

Прикладом цього є постанова Верховного Суду від 22 червня 2023 року у справі № 461/2896/20¹. У цьому документі Касаційний кримінальний суд провів комплексний аналіз норм ст. 1166, 1187 ЦК України (школа, яка підлягає відшкодуванню в повному обсязі тим, хто завдав; обов'язок її відшкодування виникає за умови винуватості та неправомірності дій особи; якщо шкоду заподіяно джерелом підвищеної небезпеки, вона підлягає відшкодуванню незалежно від вини)² та Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 1 липня 2004 року № 1961-IV³.

¹ Постанова Верховного Суду від 22 черв. 2023 р. Справа № 461/2896/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111804866>.

² Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

³ Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 1 лип. 2004 р. № 1961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15#Text>.

За результатами цього аналізу суд зазначає, що в разі вчинення злочину проти безпеки дорожнього руху й експлуатації транспортних засобів зобов'язання відшкодувати шкоду потерпілому від ДТП одночасно виникають одразу у двох суб'єктів. По-перше, це особа, протиправні дії якої призвели до автомобільної аварії (деліктне зобов'язання). По-друге, це страховик (договірне зобов'язання).

Ці різновиди зобов'язань, на думку колегії, яка розглядала справу, не виключають одне одного. Тому потерпілий від ДТП може на власний розсуд визначити спосіб реалізації свого права, серед яких:

визначення як відповідача виключно до особи, яка завдала таку шкоду;

звернення вимоги про відшкодування до страховика, який застрахував зазначену особу;

подання позову до страховика, а згодом – до винного у вчиненні ДТП (за наявності передбачених ст. 1194 ЦК України підстав).

Зрештою колегія суддів доходить висновку, що потерпілий може відмовитися від реалізації свого права вимоги до страхової компанії, а натомість одержати повне відшкодування шкоди від особи, яка її завдала, у межах деліктного зобов'язання, незалежно від того, чи застрахована цивільно-правова відповідальність особи, яка завдала шкоди.

За таких обставин винуватець ДТП, цивільно-правова відповідальність якого була застрахована, після задоволення вимоги потерпілого не позбавлений права захистити свій майновий інтерес за договором страхування та звернутися до свого страховика за договором з відповідною вимогою про відшкодування коштів, виплачених потерпілому, у розмірах та обсязі згідно з обов'язками страховика як сторони договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності¹.

Цей висновок за змістом відповідає позиціям Верховного Суду, викладеним 2016 року в низці рішень (20 січня 2016 року у справі № 6-2808цс15²; 14 вересня 2016 року у справі

¹ Постанова Верховного Суду від 22 черв. 2023 р. Справа № 461/2896/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111804866>.

² Постанова Верховного Суду від 20 січ. 2016 р. Справа № 6-2808цс15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55159571>.

№ 6-725цс16¹; 25 жовтня 2016 року у справі № 6-954цс16²). Тоді було встановлено, що право потерпілого на відшкодування йому шкоди винною особою є абсолютним, а суд не може відмовити йому в задоволенні позовних вимог через те, що цивільно-правова відповідальність винного була застрахована.

Проте 2020 року Велика Палата Верховного Суду відступила від цих позицій у рішеннях, що були зазначені вище. Тому представнику потерпілого від ДТП не слід орієнтуватися на постанову від 22 червня 2023 року у справі № 461/2896/20³. Натомість під час складання цивільного позову (визначення належного відповідача) у кримінальному провадженні доцільно керуватися рішенням Великої Палати.

Інша правова ситуація складається тоді, коли цивільно-правову відповідальність власників наземних транспортних засобів не застраховано. У таких випадках обов'язок відшкодування шкоди, заподіяної потерпілому від ДТП, покладено на Моторно-транспортне страхове бюро України. Це безпосередньо впливає з п. 38.2.1 ст. 38 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»⁴. На це положення у своїх рішеннях постійно посилається Верховний Суд (як приклад, постанови Верховного Суду від 13 вересня 2022 року у справі № 686/24681/18⁵; від 19 липня 2022 року у справі № 185/8146/20⁶; від 19 травня 2020 року у справі № 375/1346/19⁷).

Такий підхід обґрунтовано у висновку Великої Палати Верховного Суду, викладеному в постанові від 19 червня

¹ Постанова Верховного Суду від 14 верес. 2016 р. Справа № 6-725цс16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61975699>.

² Постанова Верховного Суду від 25 жовт. 2016 р. Справа № 6-954цс16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62158388>.

³ Постанова Верховного Суду від 22 черв. 2023 р. Справа № 461/2896/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111804866>.

⁴ Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 1 лип. 2004 р. № 1961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15#Text>.

⁵ Постанова Верховного Суду від 13 верес. 2022 р. Справа № 686/24681/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106315587>.

⁶ Постанова Верховного Суду від 19 лип. 2022 р. Справа № 185/8146/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105359463>.

⁷ Постанова Верховного Суду від 19 трав. 2020 р. Справа № 375/1346/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89454829>.

2019 року № 13-24кп19 (справа № 465/4621/16-к)¹, тлумачення положення ч. 1 ст. 128 КПК України дає підстави стверджувати про можливість пред'явлення потерпілим від ДТП цивільного позову в кримінальному провадженні до МТСБУ як юридичної особи, на яку ст. 41 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» покладено обов'язок відшкодування такої шкоди.

Факт незвернення потерпілого від ДТП із заявою про виплату страхового відшкодування до страхової компанії або МТСБУ не позбавляє його права звернутися до суду з цивільним позовом у межах кримінального провадження в порядку ст. 128 КПК України. Такий позов має бути прийнятий судом до розгляду, а МТСБУ – визнане належним відповідачем.

Підставою для відмови у відшкодуванні шкоди, заподіяної ДТП, визнають не будь-які порушення процедури, встановленої Законом України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»², а тільки ті, що тягнуть за собою неможливість встановлення обставин, які мають істотне значення для установлення наявності (відсутності) підстав для виплат і визначення їх розміру.

У кримінальних провадженнях щодо порушень правил безпеки дорожнього руху й експлуатації автотransпортних засобів механізм ДТП, винуватість особи, характер і розмір завданої шкоди належать до предмета доказування та підлягають встановленню судом як обставини, що мають істотне значення для кримінального провадження. За таких умов відсутність факту звернення потерпілого безпосередньо до МТСБУ або страховика не перешкоджає з'ясуванню обставин, з якими законодавець пов'язує підстави для виплати відшкодування³.

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 черв. 2019 р. Справа № 465/4621/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82703512>.

² Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 1 лип. 2004 р. № 1961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15#Text>.

³ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 черв. 2019 р. Справа № 465/4621/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82703512>.

Аналіз цих рішень Верховного Суду дає підстави для висновку, що в тому випадку, коли цивільно-правова відповідальність власника автомобіля не була застрахована, звернення до МТСБУ з цивільним позовом у кримінальному провадженні є правом потерпілого. Це право кореспондується з обов'язком МТСБУ відшкодувати шкоду, завдану унаслідок ДТП. Проте в цьому випадку реалізація зазначеного права не є безальтернативним засобом забезпечення відшкодування шкоди. Саме за такої ситуації можна стверджувати про абсолютний характер права потерпілого на відшкодування заподіяної шкоди винуватцем ДТП або власником джерела підвищеної небезпеки, незалежно від його вини (ст. 1166, 1187 ЦК України¹). Отже, представник потерпілого на власний вибір (за погодженням з клієнтом) може звертатися з позовом як до МТСБУ, так і до особи, дії якої призвели до ДТП.

Водночас зауважимо, що в цьому випадку наявні обставини, коли винуватець ДТП може бути визнаний судом неналежним відповідачем. Якщо водій, протиправні дії якого призвели до ДТП, перебував у трудових відносинах із власником транспортного засобу й керував ним на виконання своїх трудових (службових) обов'язків, він не несе цивільно-правової відповідальності. Таку відповідальність має нести володілець транспортного засобу – роботодавець. Саме такий висновок міститься в постанові Великої Палати Верховного Суду від 5 грудня 2018 року у справі № 426/16825/16-ц².

Окремо необхідно розглядати правову ситуацію, коли шкоду потерпілому від ДТП спричинено діями водіїв кількох транспортних засобів одночасно. Цивільний кодекс України в ч. 1 ст. 1188 встановлює, що шкоду, завдану внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, відшкодовують на загальних підставах, а саме: шкоду, завдану одній особі з вини іншої особи, відшкодовує винна особа; за наявності вини лише особи, якій завдано шкоди, її не відшкодовують; за наявності вини всіх осіб, діяльністю яких було завдано шкоди, розмір

¹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 5 груд. 2018 р. Справа № 426/16825/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78470372>.

відшкодування визначають у відповідній частці залежно від обставин, що мають істотне значення¹.

У другій частині зазначеної статті встановлено, що в тому разі, коли внаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки було завдано шкоди іншим особам, особи, які спільно завдали шкоди, зобов'язані її відшкодувати незалежно від їхньої вини. Щодо практичного використання цього положення Велика Палата Верховного Суду в постанові від 29 червня 2022 року у справі № 477/874/19 назвала умови, за яких воно може бути застосоване судами. По-перше, це встановлений факт взаємодії джерел підвищеної небезпеки. По-друге, потерпілими від такої взаємодії є не власники (володільці) механічних транспортних засобів, що були її учасниками, а інші особи. По-третє, завдання шкоди потерпілому було наслідком неправомірних дій кожного із зазначених власників (володільців). У такому разі їхня вина у шкоді, спричиненій потерпілому, не має значення. Обов'язок відшкодувати таку шкоду виникає незалежно від наявності вини².

Системне тлумачення цих норм ЦК України та правового висновку Верховного Суду засвідчує, що під час вирішення питання визначення належних відповідачів представник потерпілого від ДТП має керуватися не лише наявністю особи, яку обвинувачують за ст. 286 КК України, а й наявністю в діях усіх учасників події, які керували транспортними засобами, ознак протиправності, а також зв'язку між цими діями та завданням шкоди. Ця обставина є необхідною для врахування представником потерпілого від ДТП тому, що помилка у визначенні належних відповідачів може призвести до залишення позову без розгляду або ж відмови в його задоволенні.

Наступним важливим питанням, яке має тримати під контролем представник потерпілого під час роботи з цивільним позовом у кримінальному провадженні, є забезпечення ефективного доказування обґрунтованості його вимог. Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово зауважував, що не допускається формальна, немотивована констатація

¹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 черв. 2022 р. Справа № 477/874/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106264704>.

правомірності позовних вимог потерпілого від ДТП (цивільного позивача). Їх обґрунтованість має бути ретельно перевірена судом шляхом вивчення та визначення допустимості, належності й достовірності наданих доказів (як приклад, постанова Верховного Суду від 28 січня 2020 року у справі № 639/1910/19¹).

Відповідно до ч. 5 ст. 128 КПК України, цивільний позов у кримінальному провадженні розглядає суд за правилами, встановленими цим Кодексом². У тому разі, коли питання, що постають у зв'язку з поданням і розглядом такого позову, не врегульоване кримінальним процесуальним законом, застосовують норми ЦК України (якщо це не суперечить засадам кримінального судочинства).

У зв'язку з цим постають питання щодо подання суду представником потерпілого від ДТП доказів на обґрунтування цивільного позову й підтримання в суді позиції, узгодженої з клієнтом. Адже про подання суду доказів на обґрунтування цивільного позову в КПК України не йдеться. Водночас ч. 5 ст. 177 ЦК України передбачає, що позивач зобов'язаний додати до позовної заяви всі наявні в нього докази, які підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги³.

З цього випливає, що в разі подання цивільного позову в кримінальному провадженні під час підготовчого судового засідання всі докази на обґрунтування її вимог мають бути додані до позовної заяви. Цими доказами з-поміж іншого має бути підтверджено: факт заподіяння шкоди; її вид і розмір; прямий причиновий зв'язок між учиненням кримінального правопорушення та заподіянням шкоди, склад цього правопорушення, винуватість особи в його вчиненні (а отже, у спричиненні шкоди). Проте фактично всі ці обставини входять до

¹ Постанова Верховного Суду від 28 січ. 2020 р. Справа № 639/1910/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87298252>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

³ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

предмета доказування в кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 91 КПК України¹), а їх докази повинні міститися в його матеріалах.

Тому додавання до цивільного позову в кримінальному провадженні тих доказів, які вже є в його матеріалах, зайве. Це не стосується тих документів, які представник потерпілого від ДТП з певних причин не надавав слідчому для долучення до матеріалів кримінального провадження, а також актуального розрахунку матеріальної шкоди.

Водночас зауважимо, що предмет доказування обґрунтованості вимог цивільного позову потерпілого від ДТП не завжди охоплений предметом доказування в кримінальному провадженні. Зокрема, у постанові Верховного Суду від 9 липня 2020 року у справі № 756/8644/19 зазначено, що визнання судом права потерпілого (цивільного позивача) на відшкодування йому страховою компанією шкоди, заподіяної смертю в ДТП родича, на утриманні якого він перебував, має ґрунтуватися на доказаних фактах: родинних зв'язках між ними, надання матеріальної допомоги (або наявності права потерпілого на неї); обставинах, що зумовлювали необхідність такої допомоги; того, що ця допомога була постійним й основним джерелом засобів до існування потерпілого (цивільного позивача)².

Тому представникові потерпілого від ДТП (цивільного позивача) у кожному конкретному випадку необхідному самостійно визначати предмет доказування з огляду на обставини справи, зважаючи на ті обставини, тягар доведення яких не покладено на прокурора.

У будь-якому разі цей предмет охоплює розмір заподіяної ДТП шкоди. Доказування розміру матеріальної шкоди здебільшого не становить складнощів. Її точне визначення забезпечують висновками відповідних експертиз і документами, що підтверджують витрати на лікування, проведення ремонтних робіт тощо.

Проте на практиці трапляються випадки, коли представникові потерпілого від ДТП з об'єктивних причин не вдається одержати всі докази на підтвердження розміру

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Постанова Верховного Суду від 9 лип. 2020 р. Справа № 756/8644/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90385221>.

майнової шкоди до початку судового розгляду, а органи досудового розслідування цього не зробили. Тоді відповідно до ч. 3 ст. 177 ЦК України¹ та п. 4 ч. 2 ст. 315 КПК України² представникові потерпілого від ДТП разом із цивільним позовом у кримінальному провадженні варто подати клопотання про витребування доказів (речей і документів).

Проблемнішим є визначення та доказування розміру моральної шкоди. У вітчизняному праві немає чітких критеріїв визначення розміру моральної шкоди, що зумовлює і відсутність єдності судової практики. Безумовно, суди індивідуально підходять до розгляду кожної справи, ґрунтуючись на принципах розумності й справедливості. Проте розміри моральної шкоди, обов'язок відшкодування якої покладено на відповідача, суттєво відрізняються за схожих обставин³.

Одним з найдостовірніших способів визначення розміру моральної шкоди є результати проведення психологічної експертизи. У реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України є методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі й відшкодування моральної шкоди від 18 січня 2019 року (реєстраційний код 14.1.75)⁴.

Проте наявні дві вагомі причини, з яких цей вид експертизи не є популярним серед потерпілих від ДТП та їх представників. По-перше, це висока вартість такого дослідження. По-друге, судова практика, яка заперечує висновок психологічної експертизи як основний критерій визначення розміру моральної шкоди.

¹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

³ Шерстюк В. Д. Вплив оціночних концепцій на визначення розміру компенсації моральної шкоди. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 1. С. 47–50. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2023.8>.

⁴ Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди / [Т. В. Савкіна, Т. М. Єгорова, О. О. Сліпець та ін.]. Харків : ХНДІСЕ, 2017. 61 с. (реєстраційний номер 14.1.75 Реєстру методик проведення судових експертиз. Дата прийняття рішення Міністерством юстиції України про державну реєстрацію 18 січ. 2019 р.). URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search/4>.

Відповідно до постанови Верховного Суду від 21 травня 2020 року у справі № 202/3076/18, висновок судово-психологічної експертизи щодо орієнтовного розміру моральної шкоди, якої зазнав потерпілий унаслідок ДТП, не є обов'язковим для суду (ч. 10 ст. 101 КПК України). Його не можна вважати головним доказом суми, що підлягає відшкодуванню. Такий висновок слід урахувувати під час вирішення питання про задоволення цивільного позову в кримінальному провадженні в комплексі з іншими доказами, що подані як стороною обвинувачення та потерпілим, так і стороною захисту. Зокрема, суд визначає розмір грошового відшкодування моральної шкоди, з огляду на характер правопорушення, глибину фізичних і душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості реалізації їх, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди (зокрема коли вина є підставою для відшкодування), а також з огляду на інші обставини, які мають істотне значення. Під час визначення розміру відшкодування враховують вимоги розумності, співмірності та справедливості¹.

Нерозв'язаною залишається проблема доповнення чи уточнення цивільного позову. На практиці трапляються випадки, коли судді приймають до розгляду уточнені заяви, подані цивільним позивачем, з подальшим їх розглядом. Однак це право в КПК України не закріплено, що тягне за собою проблеми щодо внесення нового позову й відповідних наслідків його розгляду².

Означена правова неузгодженість вносить невизначеність і в роботу представника потерпілого від ДТП. Адже протягом судового провадження стан здоров'я потерпілого може погіршуватися, може виникнути потреба в додаткових обстеженнях, за об'єктивними медичними показаннями йому може бути призначено нове лікування або реабілітацію. Якщо ці зміни безпосередньо пов'язані з наслідками травм, отриманих під час ДТП, то сума заподіяної шкоди збільшується. Так само

¹ Постанова Верховного Суду від 21 трав. 2020 р. Справа № 202/3076/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89479850>.

² Петрук О. М. Особливості відшкодування шкоди від кримінального правопорушення у кримінальному провадженні за рішенням суду. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 207–212. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.5.30>.

вона може збільшитися за результатами експертиз, проведених під час судового провадження. Проте правового механізму, який дає змогу змінити розмір позовних вимог під час розгляду справи по суті, немає. Тому доцільно внести зміни до ст. 128 КПК України, передбачивши можливість доповнення чи уточнення цивільного позову під час кримінального провадження.

Проблеми виникають і тоді, коли цивільний позов у кримінальному провадженні не відповідає вимогам ЦК України. У такому випадку немає правового механізму залишення позовної заяви без руху й надання позивачу часу для усунення недоліків (ця процедура виходить за межі кримінального провадження). Підтвердженням цього є Ухвала Богодухівського районного суду Харківської області від 4 лютого 2019 року у справі № 613/1634/18. Суд акцентував на невідповідності цивільного позову вимогам ст. 175, 177 ЦПК України й необхідності залишення його без руху. Водночас суд прийняв позовну заяву до розгляду. Це рішення було мотивоване відсутністю в суду повноважень повернути позов або залишити його без руху під час підготовчого судового засідання.

Головні тези розділу 3

1. Серед кримінальних процесуальних засад представництва потерпілого від ДТП в суді виокремлено загальні та спеціальні.

Загальні становлять норми кримінального процесуального законодавства, що встановлюють права й обов'язки потерпілого та його представника, порядок судового провадження, порядок оскарження судових рішень, а також висновки Верховного Суду, які відображають особливості практичного застосування зазначених положень.

Спеціальні – правові позиції вищого органу судової влади України щодо процесуальних питань судового кримінального провадження щодо злочинів проти безпеки дорожнього руху й експлуатації транспортних засобів.

Організація, тактика та конкретні алгоритми дій представництва потерпілого від ДТП у суді залежать, зокрема, від таких чинників:

позиції та завдань клієнта (потерпілого від ДТП) на момент звернення прокурора до суду з обвинувальним актом;

відповідності змісту обставин, викладених в обвинувальному акті, фактичним даним, що містяться в матеріалах кримінального провадження, а також відповідності змісту обвинувального акта позиції потерпілого від ДТП щодо зазначених обставин і правової кваліфікації кримінального правопорушення;

наявності в розпорядженні прокурора, потерпілого та представника належних і допустимих доказів, які забезпечать доказування обставин кримінального правопорушення та вимог цивільного позову;

наявності в сторони захисту доказів, якими можуть бути спростовані доводи прокурора, потерпілого та його представника;

правової позиції сторони захисту, інших потерпілих, цивільних позивачів і цивільних відповідачів;

правових позицій (прецедентів) Верховного Суду в аналогічних справах;

суб'єктивних особливостей відправлення правосуддя суддею, який розглядатиме справу відповідно до результатів авторозподілу.

2. Представництво потерпілого від ДТП як цивільного позивача в кримінальному провадженні ґрунтується на правових (система норм ЦК, ЦПК, КК, КПК України, на яких ґрунтується інститут цивільного позову в кримінальному провадженні, а також правових позицій Верховного Суду щодо практичного застосування цих норм) й організаційних (алгоритм дій представника потерпілого від ДТП як цивільного позивача в кримінальному провадженні) засадах.

У найзагальнішому вигляді такий алгоритм має лінійну структуру й охоплює такі елементи:

1) роз'яснення клієнту: можливості подання та порядку розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні; його прав й обов'язків як цивільного позивача; рішень суду, що можуть бути прийняті за результатами розгляду, і порядок їх оскарження;

2) визначення розміру майнової шкоди, заподіяної унаслідок ДТП, що документально підтверджений і може бути доведений перед судом;

3) визначення орієнтовного розміру моральної шкоди з огляду на обставини справи й актуальну судову практику;

4) визначення належних відповідачів за цивільним позовом у кримінальному провадженні;

5) формування позовних вимог з чітким розподілом їх між належними відповідачами (обвинуваченим, володільцем транспортного засобу, страховиком або МТСБУ) – за узгодженням з потерпілим;

6) оформлення позовної заяви відповідно до вимог ст. 175 ЦК України з додатками (докази на підтвердження обставин та обґрунтування вимог позову, яких немає в кримінальному провадженні та (або) відомості щодо яких не внесено до реєстру матеріалів досудового розслідування; клопотання про витребування доказів; актуальний розрахунок розміру матеріальної шкоди) та подання її суду до початку розгляду кримінальної справи по суті;

7) підтримання позовної заяви під час розгляду справи по суті;

8) оскарження рішення суду за наявності підстав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. В., Бурда С. Я., Сас М. В. Кримінально-правова характеристика злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту : навч. посіб. у схемах. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 36 с.
2. Алексеев О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. 2-ге вид. переробл. та доповн. Київ : Центр учб. літ., 2014. 320 с.
3. Антіпова О. І. Особливості проведення допиту при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 152–156.
4. Бажанюк В. В. Оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. № 54. Т. 2. С. 110–113. (Серія «Юриспруденція»). DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.54.2.24>.
5. Бараш Л. Процесуальні проблеми призначення і проведення судової експертизи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4. С. 262–268. DOI: [10.31733/2078-3566-2021-4-262-268](https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-4-262-268).
6. Березняк В. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту: огляд судової практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 227–233. DOI: [10.31733/2078-3566-2021-3-227-234](https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-3-227-234).
7. Берназ П. В. Характеристика окремих елементів системи обставин, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування дорожньо-транспортних пригод. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 245–249. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.4.41>.
8. Боняк В. О. Коломоець Ю. О. Проблема збалансованості процесуально-правового статусу потерпілого в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 4. С. 130–134. DOI: [10.31733/2078-3566-2018-6-130-134](https://doi.org/10.31733/2078-3566-2018-6-130-134).
9. Вальчишин Г. І., Умови проведення слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортної пригоди і тактичні прийоми їх забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 51. Т. 2. С. 113–116. (Серія «Право»).

-
10. Вернидубов І. В., Белікова С. О. Особливості цивільного позову в кримінальному судочинстві. *Наукові записки НаУКМА*. 2019. Т. 4. С. 15–20. (Серія «Юридичні науки»). DOI: 10.18523/2617-2607.2019.4.14-20.
11. Вовк М. З., Заяць О. С. Відшкодування шкоди: проблеми та перспективи подальшого реформування законодавства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 75. Ч. 1. С. 167–172. (Серія «Право»). DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.27>.
12. Водянка Л. Д., Яскал І. В. Синергетичний ефект у діяльності підприємств: класифікація та підходи до оцінювання. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. Т. 1. № 3. С. 7–12.
13. Войченко В. В., Козлов С. В., Зубов О. Л. Судово-медична оцінка автотравми водія та пасажирів за даними комплексних експертиз. *Судово-медична експертиза*. 2018. № 2. С. 64–67.
14. Гонта О. І. Синергетичний підхід до формування політики транснаціоналізації економіки регіонів. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління*. 2009. № 2 (3). С. 77–90.
15. Гора І. В., Колесник В. А. Окремі процесуальні й криміналістичні проблеми впізнання. *Вісник кримінального судочинства*. 2020. № 3–4. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2020.3-4/150-159>.
16. Грибачова І. П. Науково-практичні аспекти відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок дорожньо-транспортної пригоди. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 61–63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/13>.
17. Грібов М. Л. Поняття та зміст криміналістичної тактики в контексті законодавчих новацій у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 194–200.
18. Грібов М. Л. Співвідношення криміналістичної та оперативно-розшукової тактики. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 1 (23). С. 6–13.
19. Грібов М. Л., Черняк А. М. Протидія злочинності оперативними підрозділами правоохоронних органів: поняття та зміст. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 37–51.

-
20. Гуцулюк М. Я., Ковальов С. І., Габуда А. С. Розслідування правил безпеки дорожнього руху, що спричинили смерть особи: метод. рек. Івано-Франківськ: Голіней О. М., 2018. 48 с.
21. Ємельянов Р. О. Правове регулювання участі адвоката представника потерпілого у кримінальному провадженні. *Європейські перспективи*. 2020. № 7. С. 122–130. DOI: 10.32782/EP.2020.3.18.
22. Єна І. В., Алімов К. О. Відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, як умова реалізації кримінального процесуального компромісу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 76. Ч. 2. С. 156–160. (Серія «Право»). DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.26>.
23. Журавель В. А. Початок досудового розслідування: деякі процесуальні та організаційно-тактичні проблеми. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 1. С. 250–259.
24. Заборовський В. В. Правова природа процесуальної та непроцесуальної форми діяльності адвоката щодо надання правової допомоги. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 362–366.
25. Зарицький Г. А. Проблемні питання при проведенні комплексних експертиз у випадках автотравми: судово-медичні аспекти. *Вісник Української медичної стоматологічної академії*. 2020. Т. 20. Вип. 3 (71). С. 192–196. DOI: 10.31718/2077-1096.20.3.192.
26. Інженерно-транспортна (автотехнічна) експертиза. *Київський науково-дослідний інститут судових експертиз*: [сайт]. URL: <https://kndise.gov.ua/inzhenerno-transportna/>.
27. Князев С., Чернявський С., Грібов М., Законодавче регулювання оперативно-розшукової діяльності: проблеми та шляхи їх розв'язання. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 20 (2). С. 8–20.
28. Коваленко В. В. Предмет та обстановка як елементи криміналістичної характеристики порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Європейські перспективи*. 2021. № 2. С. 70–76.

29. Колесник І. І. Аналіз механізму дорожньо-транспортної пригоди як основа розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Вісник Національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2016. Вип. 21. С. 252–254. (Серія «Право»).

30. Колесник І. І. Методика розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 225 с.

31. Колесник І. І. Особливості підготовки і проведення слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. № 22. С. 212–216. (Серія «Право»).

32. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

33. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

34. Корж В. П. Огляд місця події: процесуальні особливості, криміналістичні рекомендації : наук.-практ. посіб. Харків, 2018. 264 с.

35. Кошкарів А. Д. Розслідування дорожньо-транспортної пригоди та визначення причинно-наслідкових зв'язків між несправностями транспортного засобу. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 422–431. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020.29>.

36. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

37. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

38. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 288 с.

39. Ладанівська Н. І. Розмежування дефініцій: «потерпілий від кримінального правопорушення» та «жертва кримінального правопорушення» *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 48. С. 70–73. (Серія «Юриспруденція»). DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.48.15>.

40. Маленко О. В. Проблемні питання забезпечення реалізації прав потерпілого під час залучення експерта в кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 253–256. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/61>.

41. Машика В. П. Роль захисника у здійсненні представництва в кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 186–189.

42. Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди / [Т. В. Савкіна, Т. М. Єгорова, О. О. Сліпець та ін.]. Харків : ХНДІСЕ, 2017. 61 с. (реєстраційний номер 14.1.75 Реєстру методик проведення судових експертиз. Дата прийняття рішення Міністерством юстиції України про державну реєстрацію 18 січ. 2019 р.). URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search/4>.

43. Микитчик О. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права*. 2022. № 2. С. 18–24. DOI: 10.32782/chasopyskiivp/2022-2-3.

44. Мисливий В. А. Особливості допиту підозрюваного при розслідуванні злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. № 1 (5). С. 80–86.

45. Мороз І. Тактика дій працівників поліції під час оформлення додатків до протоколу огляду місця дорожньо-транспортної пригоди. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 286–289.

46. Назаренко І. І., Іванов В. І., Рошкін Г. Г., Дорош В. М. Наслідки психологічної травми у постраждалих після дорожньо-транспортної пригоди (аналітичний огляд літератури). *Травма*. 2016. № 4. Т. 17. С. 7–15.

47. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [уклад. : Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.]; за ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

48. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики : монографія. Київ : Людмила, 2022. 624 с.

49. Петрук О. М. Особливості відшкодування шкоди від кримінального правопорушення у кримінальному провадженні за рішенням суду. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 207–212. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.5.30>.

50. Піддубна А. В. Проблемні питання взаємодії під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. Т. 2. № 94. С. 311–323. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.94.311-324>.

51. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття. *Часопис Національного університету «Острозька академія»* 2012. № 1 (5). (Серія «Право»). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf>.

52. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Тактика захисника: поняття, зміст та місце в системі криміналістичної тактики. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 113–123.

53. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 1 квіт. 2020 р. Справа № 520/13067/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/89251545>.

54. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 груд. 2021 р. Справа № 147/66/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102892553>.

55. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 груд. 2020 р. Справа № 752/17832/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177479>.

56. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 черв. 2019 р. Справа № 465/4621/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82703512>.

57. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 черв. 2022 р. Справа № 477/874/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106264704>.

58. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 січ. 2019 р. Справа № 552/6381/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/79700895>.

59. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 лип. 2018 р. Справа № 755/18006/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75296543>.

60. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 5 груд. 2018 р. Справа № 426/16825/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78470372>.

61. Постанова Верховного Суду від 1 груд. 2020 р. Справа № 460/4256/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93336649>.

62. Постанова Верховного Суду від 1 груд. 2022 р. Справа № 350/1746/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107904870>.

63. Постанова Верховного Суду від 10 груд. 2019 р. Справа № 601/1929/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86468540>.

64. Постанова Верховного Суду від 11 лип. 2023 р. Справа № 940/1340/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112146374>.

65. Постанова Верховного Суду від 12 листоп. 2019 р. Справа № 234/14062/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85583583>.

66. Постанова Верховного Суду від 13 верес. 2022 р. Справа № 686/24681/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106315587>.

67. Постанова Верховного Суду від 13 лют. 2020 р. Справа № 576/195/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87703393>.

68. Постанова Верховного Суду від 14 верес. 2016 р. Справа № 6-725цс16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61975699>.

69. Постанова Верховного Суду від 14 лют. 2023 р. Справа № 405/680/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075175>.

70. Постанова Верховного Суду від 15 черв. 2022 р. Справа № 130/720/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104849894>.

71. Постанова Верховного Суду від 16 берез. 2023 р. Справа № 711/7104/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109747691>.

72. Постанова Верховного Суду від 16 жовт. 2019 р. Справа № 163/1753/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85075551>.

73. Постанова Верховного Суду від 16 серп. 2023 р. Справа № 450/184/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112992825>.

-
74. Постанова Верховного Суду від 17 груд. 2019 р. Справа № 678/1495/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86566234>.
75. Постанова Верховного Суду від 17 трав. 2023 р. Справа № 369/14209/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111036677>.
76. Постанова Верховного Суду від 18 січ. 2023 р. Справа № 607/8490/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108553981>.
77. Постанова Верховного Суду від 18 трав. 2020 р. Справа № 753/14205/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89426732>.
78. Постанова Верховного Суду від 19 лип. 2022 р. Справа № 185/8146/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105359463>.
79. Постанова Верховного Суду від 19 трав. 2020 р. Справа № 375/1346/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89454829>.
80. Постанова Верховного Суду від 19 черв. 2019 р. Справа № 554/3796/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82541710>.
81. Постанова Верховного Суду від 2 берез. 2021 р. Справа № 137/265/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95345032>.
82. Постанова Верховного Суду від 20 верес. 2022 р. Справа № 711/2189/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106454404>.
83. Постанова Верховного Суду від 20 січ. 2016 р. Справа № 6-2808цс15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55159571>.
84. Постанова Верховного Суду від 21 берез. 2019 р. Справа № 711/3133/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80716334>.
85. Постанова Верховного Суду від 21 груд. 2021 р. Справа № 129/325/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102106424>.
86. Постанова Верховного Суду від 21 трав. 2020 р. Справа № 202/3076/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89479850>.
87. Постанова Верховного Суду від 22 серп. 2023 р. Справа № 523/6419/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113015946>.
88. Постанова Верховного Суду від 22 січ. 2019 р. Справа № 697/2272/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80035996>.
89. Постанова Верховного Суду від 22 черв. 2023 р. Справа № 461/2896/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111804866>.
90. Постанова Верховного Суду від 23 трав. 2019 р. Справа № 522/17642/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82065567>.

91. Постанова Верховного Суду від 24 берез. 2020 р. Справа № 130/720/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88449012>.

92. Постанова Верховного Суду від 24 верес. 2020 р. Справа № 372/2613/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91855183>.

93. Постанова Верховного Суду від 24 верес. 2020 р. Справа № 720/751/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91855154>.

94. Постанова Верховного Суду від 25 жовт. 2016 р. Справа № 6-954цс16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62158388>.

95. Постанова Верховного Суду від 26 трав. 2020 р. Справа № 523/12810/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89480019>.

96. Постанова Верховного Суду від 27 січ. 2020 р. Справа № 754/14281/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87298256>.

97. Постанова Верховного Суду від 28 січ. 2020 р. Справа № 359/7742/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82261840>.

98. Постанова Верховного Суду від 28 січ. 2020 р. Справа № 639/1910/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87298252>.

99. Постанова Верховного Суду від 28 січ. 2021 р. Справа № 390/361/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94553312>.

100. Постанова Верховного Суду від 3 квіт. 2020 р. Справа № 640/1664/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88707037>.

101. Постанова Верховного Суду від 30 трав. 2019 р. Справа № 164/1457/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82261840>.

102. Постанова Верховного Суду від 31 берез. 2021 р. Справа № 333/1539/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071606>.

103. Постанова Верховного Суду від 5 серп. 2020 р. Справа № 753/10028/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90906049>.

104. Постанова Верховного Суду від 6 верес. 2022 р. Справа № 718/2750/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106191181>.

105. Постанова Верховного Суду від 7 лип. 2020 р. Справа № 632/313/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90280181>.

106. Постанова Верховного Суду від 8 верес. 2022 р. Справа № 297/1253/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106243395>.

107. Постанова Верховного Суду від 8 груд. 2020 р. Справа № 278/1306/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94264608>.

108. Постанова Верховного Суду від 8 груд. 2022 р. Справа № 686/11795/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107938401>.

109. Постанова Верховного Суду від 8 квіт. 2021 р. Справа № 663/517/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96243781>.

110. Постанова Верховного Суду від 9 квіт. 2020 р. Справа № 740/5033/15-к URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88739829>.

111. Постанова Верховного Суду від 9 лип. 2020 р. Справа № 756/8644/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90385221>.

112. Правила дорожнього руху : постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2001 р. № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text>.

113. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

114. Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції : наказ МВС України, МОЗ України від 9 листоп. 2015 р. № 1452/735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text>.

115. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text>.

116. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 груд. 2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

117. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 1 лип. 2004 р. № 1961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15#Text>.

118. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text>.

119. Про приватну детективну діяльність : проєкт Закону України від 4 лют. 2020 р. № 3010. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68051.

120. Рогатинська Н. З., Склярчук К. І. Особливості процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 183. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.1.28>.

121. Старенький О. С. Потерпілий як суб'єкт доказування у кримінальному провадженні: проблеми реалізації засади змагальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 43. Т. 2. С. 192–196. (Серія «Право»).

122. Стародубцев А. А., Стебелев А. М., Практичне застосування поняття адвокатської етики на сучасному етапі: зміст та значення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2020. Вип. 29. С. 206–212. (Серія «Право»). DOI: 10.26565/2075-1834-2020-29-27.

123. Статистика ДТП в Україні. *Патрульна поліція* : [сайт]. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/>.

124. Тактика проведення слідчого експерименту під час досудового розслідування : метод. рек. / [П. Є. Антонюк, А. О. Антошук, В. В. Пяковський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 70 с.

125. Тарасенко О. Ю. Аналіз призначення покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 313–319. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2020.57.

126. Таус М. М. Судове провадження на підставі угоди як особлива кримінальна процесуальна форма судового провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 348–350. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/88>.

127. Тітко І. А. Відшкодування упущеної вигоди в межах цивільного позову у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 527–529. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/126>.

128. Ухвала Броварського міськрайонного суду Київської області від 9 листоп. 2020 р. Справа № 361/1328/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92763520>.

129. Ухвала Верховного Суду від 10 лют. 2023 р. Справа № 155/799/2. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108930724>.

130. Ухвала Верховного Суду від 12 берез. 2021 р. Справа № 641/1891/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95469921>.

131. Ухвала Верховного Суду від 14 черв. 2021 р. Справа № 127/12870/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97700809>.

132. Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 20 лют. 2020 р. Справа № 344/2553/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87773877>.

133. Ухвала Пирятинського районного суду Полтавської області від 21 груд. 2017 р. Справа № 544/941/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71278445>.

134. Фурсов Д. Ю. Методичні основи прокурорського нагляду за дотриманням законів на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86). С. 304–318. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.86.304-318>.

135. Халявка В., Юрчик О. Причинний зв'язок між діями учасників дорожнього руху та виникненням дорожньо-транспортної пригоди. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 268–275. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.44>.

136. Харченко С. В., Симчук А. С. Залучення законного представника у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх осіб. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2021. Т. 28. С. 142.

137. Червінський В. В. Зміст представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 704–707. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/169>.

138. Чичиркін А. О. Взаємодія слідчого з експертними підрозділами під час слідчого експерименту при розслідуванні порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту. *Юридична наука*. 2020. № 3. С. 182–186. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-105-3.51>.

139. Шабادهй А. М., Шевцов С. О., Дубонос К. В. Дорожньо-транспортні пригоди. Особливості розслідування. Харків : Факт, 2003. 127 с.

140. Шерстюк В. Д. Вплив оціночних концепцій на визначення розміру компенсації моральної шкоди. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 1. С. 47–50. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2023.8>.

141. Щербаківський М. Г. Слідчі та експертні помилки, що обумовлюють недопустимість експертного висновку. *Теоретичні та прикладні проблеми судової експертизи і криміналістики* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 30 верес. 2022 р.). Харків : НДІ ППСН, 2022. С. 37–40.

142. Chornous Yu., Leliuk T. Organization of forensic examinations in criminal proceedings as a condition for the effectiveness of the investigation of criminal offences. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. № 13 (2). P. 50–62. DOI: <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/2.2023.50>.

143. Road traffic injuries and deaths – A global problem. 2023. URL: <https://www.cdc.gov/injury/features/global-road-safety/index.html>.

Навчальне видання

ГРІБОВ Михайло Леонідович,
ЧЕРНЯВСЬКИЙ Сергій Сергійович,
ВОЗНІЮК Андрій Андрійович,
ЧЕРВІНСЬКИЙ Вадим Володимирович

ЗАХИСТ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОРОЖНЬО- ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Науково-практичний посібник

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції

Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 21.03.2025. Формат 60х84/16.

Папір офсетний. Обл.-вид. арк. 10,5. Ум. друк. арк. 09,76.

Тираж 50 прим.
